

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Ποινική (ουσιαστική και δικονομική) προστασία του ατόμου έναντι των «βασανιστηρίων», κατ' άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: κα Όλγα Τσόλκα

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επίκουρος Καθηγητής : κος Αγάπιος Παπανεοφύτου

Επίκουρος Καθηγητής: κος Γεώργιος Τζωρτζής

Επίκουρος Καθηγήτρια: κα Όλγα Τσόλκα

Επιμέλεια εργασίας: Ιωάννα Δ. Δημητρακοπούλου
(Α.Μ : 0910Μ022)

Αθήνα, 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

(Οι αριθμοί παραπέμπουν στη σελίδα)

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
RESUME EN LANGUE FRANCAISE.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ

ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

I. Από τον Ρήγα στην επιταγή του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος.....	9
II. Επισκόπηση διεθνών συμβατικών κειμένων.....	11
III. Οι εγγυήσεις της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ.....	15
Α. Η διάταξη του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.....	15
Β. Η διάταξη του άρθρου 4 του ΧΘΔΕΕ.....	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΤΙΚΗ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 3 ΤΗΣ ΕΣΔΑ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑ

I. Προκαταρκτικές οριοθετήσεις.....	17
Α. Ιστορική επισκόπηση επί των διακρατικών προσφυγών για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.....	17

B. Οι έννοιες «βασανιστήρια», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική μεταχείριση»...	20
Γ. Πεδίο εφαρμογής και υποχρέωση «συμμόρφωσης» με την ΕΣΔΑ.....	21
II. Συστηματική επισκόπηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ επί των ατομικών προσφυγών.....	23
A. Κράτηση κατηγορουμένου σε σωφρονιστικό κατάστημα και έκτιση ποινής.....	23
1. Περιπτώσιολογία.....	23
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	32
B. Περιοριστικά μέτρα ασφάλειας.....	32
1. Περιπτώσιολογία.....	32
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	35
Γ. Αστυνομική προανάκριση και διενέργεια ανακριτικών πράξεων.....	35
1. Περιπτώσιολογία.....	35
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	44
Δ. Ανεπαρκείς έρευνες, υπό την έποψη του θύματος.....	45
1. Περιπτώσιολογία.....	45
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	49
E. Διαδικασία ασύλου.....	50
1. Περιπτώσιολογία.....	50
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	55
ΣΤ. Διαδικασία απέλασης.....	55
1. Περιπτώσιολογία.....	55
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	62
Z. Διαδικασία έκδοσης.....	63

1. Περιπτώσιολογία.....	63
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	69
Η. Σωματικές βλάβες σε βάρος διαδηλωτών.....	70
1. Περιπτώσιολογία.....	70
2. Συμπερασματική αποτίμηση.....	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΤΙΚΗ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 4 ΤΟΥ ΧΘΔΕΕ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΔΕΕ

I. Προκαταρκτικές οριοθετήσεις.....	73
II. Περιπτώσιολογία.....	77
A. Διαδικασία ασύλου.....	78
B. Διαδικασία ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.....	85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ

ΩΣ ΤΥΠΟΠΟΙΟΥΜΕΝΕΣ ΣΤΟΝ Π.Κ ΑΞΙΟΠΟΙΝΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ

I. Η διάταξη του άρθρου 137 Α.....	92
A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις.....	92
B. Στοιχεία ειδικής υπόστασης εγκλήματος.....	96
1. Υποκείμενο του εγκλήματος.....	96
2. Σκοπός τέλεσης του εγκλήματος.....	98
Γ. Ερμηνευτική προσέγγιση των πργ. 2 και 3.....	99

1. Η έννοια των βασανιστηρίων.....	99
2. Η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.....	102
Δ. Η πργ. 4.....	103
II. Οι διατάξεις των άρθρων 137 Β, 137 Γ και 137 Δ.....	104
Α. Διακεκριμένες περιπτώσεις κατ' άρθρο 137 Β.....	104
Β. Παρεπόμενες ποινές κατ' άρθρο 137 Γ.....	107
Γ. Η διάταξη του 137 Δ.....	108
III. Επισκόπηση της ελληνικής νομολογίας και συγκριτική αποτίμηση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	109
Α. Εφαρμογή των άρθρων 239 και 259 Π.Κ.....	120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΠΟΙΝΙΚΟΔΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ

ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ

I. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις.....	123
Α. Γενική νομική βάση.....	123
Β. Η ειδικότερη διάταξη του άρθρου 177 πργ. 2.....	126
II. Απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας ως λόγος αναίρεσης.....	127
Α. Η παραβίαση του Συντάγματος και του άρθρου 177 πργ. 2 ΚΠΔ.....	127
Β. Η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ ως αυτοτελής λόγος αναίρεσης.....	128
Γ. Η παραβίαση του άρθρου 3 ως αρνητική προϋπόθεση στην έκδοση και στο ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.....	129
1. Η διαδικασία της έκδοσης.....	129

2. Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.....	130
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	132
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	134
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	137
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ.....	141
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	142
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.....	146

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αιτ. Έκθ.	Αιτιολογική Έκθεση
Α.Π	Άρειος Πάγος
Αρμ.	Αρμενόπουλος
Βλ.	Βλέπε
Γνωμοδ.	Γνωμοδότηση
Διατ.	Διάταξη
Δ.Σ.Α	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο «για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα»
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
εδ.	εδάφιο
ΕΔΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
ΕΕΝ	Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Εφ.	Εφετείο
ΚώδΝοΒ	Κώδικας Νομικού Βήματος
Κ.Π.Δ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
κτλ.	και τα λοιπά
Μον.	Μονομελές
ν.	νόμος
Ν.Δ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Ο.Η.Ε	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ό.π.	όπου παραπάνω
περ.	περίπτωση
Πλημμ.	Πλημμελειοδικείο
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΛογ	Ποινικός Λόγος
ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά

Π.Δ	Προεδρικό Διάταγμα
πργ.	παράγραφος
Π.Κ	Ποινικός Κώδικας
π.χ	παραδείγματος χάριν
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
Σ.Π.Κ	Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας
Συμβ.	Συμβούλιο
Τ.Ν.Π	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Τριμ.	Τριμελής
Υπερ.	Υπεράσπιση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδος της Κυβέρνησης
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί αφ' ενός μεν η μελέτη των άρθρων 3 της ΕΣΔΑ και 4 του ΧΘΔΕΕ, που απαγορεύουν τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και ποινή, αφ' ετέρου δε η ποινική αντιμετώπιση, ουσιαστική και δικονομική, του εγκλήματος των βασανιστηρίων και κάθε άλλης προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας εκ μέρους της ελληνικής έννομης τάξης. Ειδικότερα, η διάρθρωση, που ακολουθείται στο παρόν πόνημα είναι η ακόλουθη:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη ιστορική αναφορά των βασικών εθνικών και διεθνών κειμένων, που κατοχυρώνουν την απαγόρευση των βασανιστηρίων. Σε εθνικό επίπεδο, η απαγόρευση, η οποία έχει αφετηρία το σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα, προβλέφθηκε μετέπειτα σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα για να καταλήξει στην επιταγή του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος του 1975, που διέκρινε την απαγόρευση της κακομεταχείρισης και παράλληλα υποχρέωνε τον νομοθέτη να τυποποιήσει ως έγκλημα τα βασανιστήρια. Σε διεθνές επίπεδο, επισκοπούνται τα κυριότερα διεθνή συμβατικά κείμενα, που εμπεριέχουν πρόβλεψη για την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και ποινής, με ιδιαίτερη αναφορά στις διατάξεις των άρθρων 3 της ΕΣΔΑ και 4 του ΧΘΕΕ.

Στο δεύτερο κεφάλαιο οριοθετείται το κανονιστικό περιεχόμενο των εννοιών «βασανιστήριο», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική» μεταχείριση, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, όπως αυτή εξελίσσεται κατά τη διάρκεια των χρόνων. Υπό το πρίσμα αυτό, παρουσιάζεται ενδεικτική νομολογία του πεδίου εφαρμογής της διάταξης της ΕΣΔΑ, η εγγυητική εμβέλεια της οποίας καλύπτει όχι μόνο όλο το φάσμα της ποινικής διαδικασίας, αλλά επιπλέον την διαδικασία του ασύλου, της απέλασης, της έκδοσης αλλά και την περίπτωση χρήσης βίας από αστυνομικά όργανα κατά την διάρκεια διαδηλώσεων.

Στο τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζεται το περιεχόμενο και η εγγυητική εμβέλεια του άρθρου 4 του Χάρτη, ο οποίος μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας απέκτησε νομικά δεσμευτική ισχύ. Ειδικότερα εξετάζεται το ζήτημα της εμβέλειας και ερμηνείας των δικαιωμάτων σε δύο (2) παραδείγματα από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ: την περίπτωση του κανονισμού 343/2003 για την εξέταση αιτήσεως ασύλου και την περίπτωση της απόφασης – πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την επιμέρους προσέγγιση των ποινικών διατάξεων του ελληνικού Π.Κ, που τυποποιούν το έγκλημα των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οι οποίες εισήχθησαν στον Π.Κ με τον νόμο 1500/1984 σε εκτέλεση της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος του 1975. Εν συνεχεία, εξετάζεται ο τρόπος και ο βαθμός, μέσω του οποίου, το ανωτέρω πλέγμα διατάξεων εφαρμόζεται από τα ελληνικά δικαστήρια και ερευνάται ο βαθμός της πραγματικής προστασίας του πολίτη. Περαιτέρω, επισημαίνονται οι βασικές διαφορές, που προκύπτουν από την συγκριτική μελέτη του ελληνικού ποινικού πλαισίου για τα βασανιστήρια, σε σχέση με την ερμηνεία των όρων «βασανιστήρια», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική» μεταχείριση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, από το ΕΔΔΑ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, τέλος, εξετάζεται το ζήτημα των δικονομικών συνεπειών της παραβίασης της διάταξης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και τα επιμέρους ζητήματα, που προκύπτουν στην ποινική διαδικασία από την παραβίαση αυτή.

RESUME EN LANGUE FRANCAISE

La torture constitue, peut - être, la plus grave atteinte à la dignité de la personne humaine et par conséquent aux droits de l'homme. En Grèce, l'interdiction de la torture a été prévue dans toutes des constitutions grecques. La loi numéro 1500/1984 a introduit au code pénal les dispositions des articles 137 A - 137 D, qui criminalisent la torture et les autres violations de la dignité de la personne humaine. D' autre part, internationalement, un certain nombre de traités internationaux, qui protègent les Droits de l'Homme, y compris la Convention Européenne des Droits de l'Homme et la Charte des Droits Fondamentaux de l'Union Européenne, prohibent en termes absolus la torture et les traitements ou peines inhumains ou dégradants.

L'objectif principal de l'étude présente est la délimitation du contenu de la réglementation et l'amplitude de la protection des articles 3 et 4 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme et de la Charte des Droits Fondamentaux de l'Union Européenne, à la lumière de la jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme et de la Cour Européenne de justice. En outre, l'étude examine le traitement pénal du délit de la torture conformément à l'ordre juridique grec, les conditions d'application d'article, la façon dont les tribunaux grecs interprètent l'article et les conséquences en ce qui concerne les droits de l'accusé, par l'utilisation des moyens illégaux de preuve obtenus sous la torture.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μια επισκόπηση της παγκόσμιας ιστορίας αποκαλύπτει πως σε όλες τις κοινωνίες, από τις πιο πρωτόγονες ως τις πιο αναπτυγμένες, η άσκηση βίας πάνω στο άτομο αποτελεί το προνομιακό όπλο κάθε εξουσίας.¹ Η μέθοδος των βασανιστηρίων είναι ασφαλώς μια ιστορία χωρίς τέλος αλλά περίπου και χωρίς αρχή : ανατρέχει στην απώτερη αρχαιότητα και συνδέεται με τη μεταχείριση των κοινωνικά μειονεκτούντων (αρχικά των δούλων) όχι ως ανθρώπων αλλά ως πραγμάτων και παράλληλα ασκείται χάριν της με κάθε μέσο τιμωρίας του εγκλήματος, το οποίο συνιστούσε «ύβριν» κατά των θεσμών, δηλαδή των εγγυήσεων συντήρησης της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας.²

Αναφέρεται πως το δικαστικό βασανιστήριο, δηλαδή το βασανιστήριο ως επίσημος θεσμός της ανακριτικής διαδικασίας καταγράφεται για πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα, ενώ πιο πριν εφαρμοζόταν στην Βαβυλωνία, στην Αίγυπτο και στο Ισραήλ αλλά μόνο ως τιμωρία.³ Οι κυριότερες ρωμαϊκές πηγές για τα δικαστικά βασανιστήρια είναι ο Ιουστινιάνειος Κώδιξ, που περιείχε μια σειρά αυτοκρατορικές διατάξεις και οι Πανδέκται, που περιείχαν μια σύνοψη απόψεων νομομαθών. Σε κανένα εκ των ανωτέρω δεν περιγράφονται τρόποι βασανισμού. Στη Δύση, τα δικαστικά βασανιστήρια αρχίζουν να εφαρμόζονται σε ευρύτατη κλίμακα μετά τον δωδέκατο (12^ο) αιώνα.⁴ Ακόμη και η γαλλική ποινική νομοθεσία μέχρι και την γαλλική επανάσταση επέτρεπε την άσκηση βίας εναντίον του κατηγορουμένου για να διευκολυνθεί η εκμείευση της ομολογίας του, απαραίτητης για τον σχηματισμό πλήρους δικανικής πεποίθησης. Μάλιστα οι συντάκτες του διατάγματος του 1670 ρύθμισαν λεπτομερέστατα τη χρήση βασανιστηρίων στα πλαίσια απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.⁵

¹ Κ. Σιμόπουλος, Βασανιστήρια και εξουσία, από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, το Βυζάντιο και την τουρκοκρατία ως την εποχή μας, Αθήνα, 1994, σελ. 11.

² Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, ΠοινΔικ, 7/2002, έτος 5^ο, σελ. 772 επ.

³ Κ. Σιμιτσίς, Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στο Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996, σελ. 36, όπου αναφέρεται ότι «το βασανιστήριο στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιείται κυρίως για την εξακρίβωση της αλήθειας ορισμένων ισχυρισμών, ως εξονυχιστική δοκιμασία και έλεγχος, ετυμολογείται δε στα ελληνικά από τη «βάσανο», τη δοκιμαστική ή λυδία λίθο, με την τριβή της οποίας εξακριβωνόταν η γνησιότητα του χρυσού. Επιβάλλονταν μόνον σε βάρος των δούλων και των ξένων, ενώ για τους ελεύθερους πολίτες και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις ήταν απαραίτητη η έγκριση της Εκκλησίας του Δήμου».

⁴ Κ. Σιμιτσίς, ό.π., σελ. 38 – 44.

⁵ Χ. Μπάκας, Η θέση του κατηγορουμένου τις παραμονές της γαλλικής επανάστασης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983, σελ. 119 επ., όπου αναφέρεται επί λέξει : «σύμφωνα με την νομοθεσία της εποχής τα βασανιστήρια είναι συμπληρωματικό μέσο απόδειξης. Οι δικαστές καταφεύγουν

Η χρησιμοποίηση των βασανιστηρίων ωστόσο, δεν χαρακτηρίζει μόνο κοινωνίες του παρελθόντος ή πολιτισμούς με πρωτόγονα ήθη. Τα βασανιστήρια συνεχίζονται ακόμη και σήμερα.⁶ Όχι μόνο στα τυραννικά ή αυταρχικά καθεστώτα, όπου έχουν καταλυθεί ή υπολειπόμενοι οι ελεύθεροι θεσμοί. Εφαρμόζονται και στις λεγόμενες «πολυφωνικές» αστικές δημοκρατίες. Χωρίς καμία νομοθετική ή δικαστική κάλυψη. Παρά την παγκόσμια καταδίκη τους για οποιαδήποτε αιτία, σε ειρήνη ή σε πόλεμο, παρά τις συνταγματικές κατοχυρώσεις και παρά τις διεθνείς συμβάσεις.⁷ Μάλιστα, στη σύγχρονη εποχή, με τα μέσα, που προσφέρει η τεχνική και φαρμακολογία, οι βασανισμοί γίνονται περισσότερο εκλεπτυσμένοι – δεν αφήνουν φανερά ίχνη – είναι όμως το ίδιο εξοντωτικοί και πιο αποτελεσματικοί.

Οι ετήσιες εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας προσφέρουν πλήθος πληροφοριών τόσο για την έκταση της χρήσης βασανιστηρίων στην εποχή μας όσο και για τα μέσα, που χρησιμοποιούνται.⁸ Στην τελευταία έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας⁹ διαβάζουμε: «..... την ώρα της επίθεσης είχαμε μόλις περάσει την οδό Βουκουρεστίου (κοντά στην πλατεία Συντάγματος). Άκουσα τις εκρήξεις χειροβομβίδων κρότου – λάμψης 100 έως 200 μέτρα πίσω μου. Το ένα δευτερόλεπτο ένιωσα πίεση πίσω μου από άλλους διαδηλωτές που έσπρωχναν προς τα εμπρός. Το επόμενο μας περικύκλωσαν αστυνομικοί των ΜΑΤ από παντού, από αριστερά, από δεξιά... ήταν πραγματικά τρομαχτικό... Όταν σε περικυκλώνουν, σε χτυπούν, σε ψεκάζουν με χημικά

σε αυτά όταν δεν μπορούν να έχουν διαφορετικά πλήρη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου «για να μάθουν απ' αυτόν την αλήθεια .. και για να τον πιέσουν ν' αποκαλύψει τους συνενόχους του». Παράλληλα όμως γενική είναι και η αποδοχή του χαρακτήρα ποινής των βασανιστηρίων... Υπάρχουν δύο είδη βασανιστηρίων : το πρώτο είδος είναι τα «προσωρινά» ή «προπαρασκευαστικά», που έχουν στόχο την πλήρη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου μέσω της ομολογίας του, όταν οι υπάρχουσες αποδείξεις δεν είναι αρκετές για να θεμελιώσουν μόνες της καταδίκη του και το άλλο είδος είναι τα λεγόμενα «οριστικά» ή «προκαταρκτικά», τα οποία έχουν ως μοναδικό στόχο την ανακάλυψη των συνενόχων του κατηγορουμένου που έχει ήδη κριθεί ένοχος.... Αλλά εκτός από την διάκριση αυτή, υπάρχει και άλλη, που θεμελιώνεται στην ένταση του πόνου που προκαλούν. Η ελαφρότερη μορφή είναι τα «συνηθισμένα βασανιστήρια», αλλά ο δικαστής έχει την ευχέρεια να προχωρήσει σε βαρύτερη μορφή, τα «έκτακτα βασανιστήρια». Το συννηθέστερο στην πράξη είναι να εφαρμόζονται και οι δύο αυτές μορφές βασανιστηρίων».

⁶ Νομοθετικά βέβαια μέχρι τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα τα βασανιστήρια είχαν καταργηθεί στα περισσότερα κράτη στον κόσμο. Πρώτη χώρα, που πραγματοποίησε αυτή τη μεταρρύθμιση ήταν η Σουηδία το 1722 και ακολούθησαν η Πρωσία το 1740, το βασίλειο των δύο Σικελιών μεταξύ των ετών 1738 με 1789, το δουκάτο του Μπάντεν μεταξύ των ετών 1767 με 1831, η Βενετία μεταξύ 1787 και 1800, η Αυστρο-ουγγαρία μεταξύ 1769 και 1776, η Δανία το 1770, η Πολωνία το 1776, η Γαλλία το 1780, η Ολλανδία το 1798, η Νορβηγία το 1819, η Πορτογαλία το 1826, η Ελλάδα με όλα τα επαναστατικά της Συντάγματα, όλα τα Γερμανικά κρατίδια το αργότερο μέχρι το 1828. Βλ. αναλυτικά Κ. Σμιτς, ό.π., σελ. 45 – 56 και την εκεί υπ' αριθμ. 43 υποσημείωση.

⁷ Κ. Σμιόπουλος, ό.π., σελ. 527 – 528.

⁸ Γ. Δούδος, Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμ. 1983, σελ. 830 – 835.

⁹ Διεθνής Αμνηστία 2012, Αστυνομική βία στην Ελλάδα, όχι μόνο «μεμονωμένα περιστατικά», σελ. 13 και 21 αντίστοιχα, από http://www.amnesty.org.gr/wp-content/uploads/2012/07/Police-Violence-in-Greece_REPORT.pdf.

και σου πετάνε χειροβομβίδες κρότου – λάμψης, μπορεί να είναι θανατηφόρο. Οι διαδηλωτές ποδοπατούσαν ο ένας τον άλλο επειδή είχαν πανικοβληθεί και δεν είχαν από πού να φύγουν. Οι αστυνομικοί μας χτύπησαν με τέτοια αγριότητα! Με χτύπησαν στο σώμα και στο κεφάλι με το κλομπ τους αλλά ένιωσα επίσης ότι δύο από τα χτυπήματα στο κεφάλι μου ήταν από κάτι εντελώς διαφορετικό, βαρύ και μεταλλικό. Προσπάθησα να μείνω όρθιος και να παραμείνω ζωντανός ... όταν συνήλθα στο νοσοκομείο δεν είχα καθόλου έλεγχο στο σώμα μου. Μια δυο μέρες αφού συνήλθα από το κόμα έγραψα σε ένα κομμάτι χαρτί μπροστά στη μητέρα μου και σε μια νοσοκόμα ότι με είχαν χτυπήσει με πυροσβεστήρα...», «.... πριν τρεις μήνες, τρεις αστυνομικοί ντυμένοι με μαύρες στολές ήρθαν γύρω στις 2 π.μ, με πήραν από το κελί μου και με πήγαν στον τέταρτο όροφο του τμήματος. Με κλότσησαν και με χτύπησαν και μου έσπασαν τη μύτη και τα δόντια. Μετά από αυτό, με πήγαν στο νοσοκομείο, έπειτα με έφεραν ξανά στο αστυνομικό τμήμα και τότε προσπάθησα να αυτοκτονήσω. Δέκα ημέρες αργότερα με ξαναχτύπησαν. Τότε προσπάθησα ξανά να σκοτωθώ. Προσπάθησα να σκοτωθώ τρεις φορές γιατί πονούσα πολύ από το ξύλο...».

Για το λόγο αυτό παραμένει αναλλοίωτη η ανάγκη να αφιερωθεί ιδιαίτερη προσοχή στα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως στο πεδίο εκείνο όπου το κράτος αντιμετωπίζει τον πολίτη με πλήρη ανάπτυξη της εξουσίας του και η εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εμφανίζεται πιο διακινδυνευμένη, δηλαδή κατά την κρατική στέρηση της ελευθερίας.¹⁰

¹⁰ G. Kaiser, Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων και η πρόληψη της εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας, με απόδοση του άρθρου στην ελληνική γλώσσα από Α. Πιτσελά, Ποινικός Λόγος, 3/2007, σελ. 804 – 817.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Ι. Από τον Ρήγα στην επιταγή του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος

Την απαγόρευση των βασανιστηρίων συναντάμε για πρώτη φορά στο σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα με τον τίτλο «Νέα Πολιτική διοικήσεις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των μεσογείων νήσων και της Βλαχομπογδανίας». Ειδικότερα, το β' εδ. του άρθρου 13 προέβλεπε την απαγόρευση της «κάθε κακομεταχείρισης, δεσίματος, βρισιών, δαρμών του κατηγορουμένου που δεν ήταν αναγκαία για την κράτησή του».¹¹

Η συνταγματική απαγόρευση των βασανιστηρίων προβλέφθηκε σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα¹². Διατυπώθηκε αρχικά στο Σύνταγμα της Επιδαύρου (Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος),¹³ στο Σύνταγμα του Άστρους¹⁴ (Νόμος της Επιδαύρου ήτοι Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος) και στο Πολιτικό Σύνταγμα της Τροιζήνης.¹⁵ Την απαγόρευση επανέλαβαν και όλα τα μεταγενέστερα Συντάγματα. Συγκεκριμένα, η απαγόρευση προβλέπονταν στο Σύνταγμα του 1844,¹⁶ στο Σύνταγμα του 1864,¹⁷ στο Σύνταγμα του 1911,¹⁸ στο Σύνταγμα του 1927,¹⁹ το οποίο μάλιστα επιχείρησε με ερμηνευτική δήλωση και ορισμό των βασανιστηρίων, στο Σύνταγμα του 1952²⁰ και στο Σύνταγμα του 1975.²¹

Σύμφωνα με την πργ. 2 του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1975 «*αι βάσαναι, οιαδήποτε σωματική κάκωσις, βλάβη υγείας ή άσκησις ψυχολογικής βίας, ως και πάσα*

¹¹ Ε. Σ. Στάθης, Το Σύνταγμα και ο Θούριος του Ρήγα, εκδ. Αρμός, σελ. 233. Το εν λόγω εδάφιο έχει επί λέξει : «αν κάποιος κατηγορηθεί για κάτι και πρέπει να κρατηθεί μέχρι να φανεί αν είναι ένοχος ή όχι, κάθε κακομεταχείριση, καθώς δέσιμο, βρισιές, δαρμοί κτλ. που δεν είναι αναγκαία για την κράτησή του απαγορεύονται».

¹² Βλ. τα βασικά χαρακτηριστικά των Συνταγμάτων Δ. Καλτσώνη, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τόμος Ι: 1821 – 1940, εκδ. Ξιφαράς, Αθήνα, 2009 και του ιδίου, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τόμος ΙΙ: 1941 – 2001, εκδ. Ξιφαράς, Αθήνα, 2010.

¹³ Της 01.01.1822, πργ. ΚΘ', βλ. Κ. Δ. Αβραάμ, Βάσανοι και βασανισταί, ΕΕΝ, έτος 42^ο, 1975, σελ. 337 – 338.

¹⁴ Της 23.04.1823 πργ. ΠΕ.

¹⁵ Του 1827, άρθρο 18.

¹⁶ Άρθρο 13.

¹⁷ Άρθρο 18.

¹⁸ Άρθρο 18.

¹⁹ Άρθρο 17.

²⁰ Άρθρο 18.

²¹ Άρθρο 7 πργ. 2.

ετέρα προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρεπείας απαγορεύονται και τιμωρούνται ως νόμος ορίζει».

Η διάταξη αυτή εμφάνιζε τις εξής δύο πρωτοτυπίες σε σχέση με την αντίστοιχη διάταξη του προϊσχύοντος Συντάγματος του 1952: πρώτον, ότι στη νέα διάταξη απαγορεύονταν ευρύτερος κύκλος κακομεταχείρισης: όχι μόνον «*οι βάσανοι*» αλλά και «*οιαδήποτε κάκωσις, βλάβη υγείας ή άσκησις ψυχολογικής βίας, ως και πάσα ετέρα προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρεπείας*». Δεύτερον, ότι περιείχε και μια επιταγή προς τον κοινό νομοθέτη να εγκληματοποιήσει τα βασανιστήρια «*ως τέτοια*», δηλαδή να θεσπίσει ένα σχετικό ιδιώνυμο έγκλημα.²²

Το Σύνταγμα του 1975 δεν περιορίσθηκε στις απαγορεύσεις του άρθρου 7 πργ. 2 αλλά όρισε ότι οι απαγορευμένες πράξεις «*τιμωρούνται ως νόμος ορίζει*». Από τη διάταξη αυτή καθίσταται πρόδηλο ότι καίτοι δεν κατοχυρώνεται ρητώς, ωστόσο στην ανωτέρω απαγόρευση αντιστοιχεί δικαίωμα σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας.²³ Ο Κωνσταντινίδης, υποστηρίζοντας ότι η διάταξη αυτή εισάγει ένα θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα επισημαίνει ότι η πρόβλεψη αυτή ανήκει στην κατηγορία των συνταγματικών διατάξεων, που εκφράζουν ολόκληρο το περιεχόμενο των νομικών περιορισμών του κράτους απέναντι στα άτομα και παρέχει κατ'αντανάκλαση την έκταση του διακηρυσσόμενου δικαιώματος.²⁴

Από το συσχετισμό της ανωτέρω διάταξης με την διάταξη του άρθρου 2 πργ. 1 διαπιστώνεται η εξής διαφοροποίηση: Η διάταξη του άρθρου 2 πργ. 1 καθιερώνει κανόνα, που απευθύνεται σε όλους τους φορείς της κρατικής εξουσίας (πολιτείας) να σέβονται και να προστατεύουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Να σέβονται σημαίνει πως τα κρατικά όργανα πρέπει να απέχουν από κάθε δραστηριότητα, η οποία προσβάλλει την ανθρώπινη αξία. Να προστατεύουν σημαίνει μια θετική συμπεριφορά: δηλαδή τα όργανα της πολιτείας έχουν υποχρέωση να εμποδίζουν την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, είτε αυτή προέρχεται από άλλα κρατικά όργανα είτε και από άλλες δυνάμεις (ιδιώτες ή κοινωνικές ομάδες). Αντίθετα το άρθρο 7 πργ. 2 περιέχει μια ειδική σε σχέση με το άρθρο 2 πργ. 1, διάταξη, που απευθύνεται στον κοινό νομοθέτη, τον οποίο επιτάσσει να ποινικοποιήσει και

²² Δ. Σπινέλλης, Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα (Τα αυστηρά νομικά κείμενα και τα αμφίβολα αποτελέσματά τους), Υπερ. 1999, σελ. 843.

²³ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005², σελ. 261.

²⁴ Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό Δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987, σελ. 79.

μάλιστα με εξειδικευμένο τρόπο την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που πηγάζει από τους φορείς της δημόσιας εξουσίας.²⁵

Η συνταγματική απαγόρευση είναι γενική και δεν υπόκειται σε εξαιρέσεις ή σταθμίσεις. Ο απόλυτος χαρακτήρας των απαγορεύσεων του ως άνω άρθρου φαίνεται και από το γεγονός ότι δεν υπόκεινται σε αναστολή κατά την πργ. 1 του άρθρου 48 του Συντάγματος,²⁶ σύμφωνα με την οποία «σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 πργ. 4, 6, 8, 9, 11, 12 πργ. 1 έως και 4, 14, 19, 22 πργ. 3, 23, 96 πργ. 4 και 97. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής». Τέλος, η διάταξη αυτή είναι άμεσα εφαρμόσιμη από κάθε στρατιωτικό ή υπάλληλο και αποκλείει την επίκληση κάθε διάταξης της κοινής νομοθεσίας περί ιεραρχικής επιβολής, άρσης του αδίκου λόγω προσταγής ή κατάστασης ανάγκης. Το τελευταίο συνάγεται τόσο από την κατηγορηματική και απόλυτη διατύπωσή της, όσο και από την άμεση σχέση της προς τη θεμελιώδη αρχή του άρθρου 2 πργ. 1 του Συντάγματος.²⁷

II. Επισκόπηση διεθνών συμβατικών κειμένων

Η διεθνής αντιμετώπιση του ζητήματος των βασανιστηρίων είναι σχετικά πρόσφατη – μεταπολεμική – εξέλιξη για τη διεθνή δικαιοταξία, σε σχέση με την ιστορικότητα του φαινομένου, το οποίο ανατρέχει στην αρχαιότητα. Τα βασανιστήρια άλλοτε ως διοικητική πρακτική άλλοτε ως βάνουση ανακριτική ή σωφρονιστική μέθοδος, με αποσπασματικό ή συστηματικό τρόπο, που απλώθηκαν σε όλη την υφήλιο αποτελούν την κορυφαία ίσως προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και συνακόλουθα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Απέναντι σε αυτή την κατάσταση, σταδιακά η κοινή γνώμη σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, μη κυβερνητικές οργανώσεις, διεθνείς οργανισμοί αλλά και ορισμένες κυβερνήσεις αντέδρασαν. Έτσι, η ευαισθητοποίηση στο διεθνές πεδίο, που βαθμιαία εντάθηκε μετά την δεκαετία του

²⁵ Κ. Κωνσταντινίδης, ό. π., σελ. 48 επ.

²⁶ Π. Δαγτόγλου, ό. π., σελ. 248 επ.

²⁷ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002², σελ. 228.

1960, γενικότερα για τα ζητήματα διεθνούς προαγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, περιελάμβανε βέβαια και την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων, η απαγόρευση των οποίων αναγορεύθηκε σε κανόνα απόλυτου χαρακτήρα.²⁸

Τα βασανιστήρια απαγορεύονται σε μια σειρά από Διεθνείς Συνθήκες για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948) περιέχει στο άρθρο 5 σαφή απαγόρευση των βασανιστηρίων.²⁹ Διατάξεις, που απαγορεύουν ρητά τα βασανιστήρια και άλλους τρόπους ανάρμοστης μεταχείρισης περιέχονται διάσπαρτες και στις τέσσερις (4) Συμβάσεις της Γενεύης, της 12^{ης} Αυγούστου 1949 και στα δύο (2) πρόσθετα Πρωτόκολλα, της 8^{ης} Ιουνίου 1977, που τις συμπληρώνουν. Ομοίως, τόσο η ΕΣΔΑ (1950)³⁰ στο άρθρο 3,³¹ όσο και ο ΧΘΔΕΕ, στο άρθρο 4³² επιβάλλουν άνευ όρων την απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.

Παρόμοιες διατάξεις συναντούμε στην Αμερικανική Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1978),³³ στον Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη των Αφρικανικών χωρών (1981)³⁴ και στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Πολίτη στις Αραβικές Χώρες και κράτη. Άλλες διατάξεις, όπως η Διακήρυξη των

²⁸ Κ. Σιμιτσή, ό.π., 1996, σελ. 9.

²⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 5 «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική».

³⁰ Η Σύμβαση κυρώθηκε από τη χώρα μας αρχικά με το ν. 2329/1953, οπότε και κατέστη τμήμα του ελληνικού δικαίου. Ωστόσο, η κύρωσή της δεν έμελλε να οδηγήσει σε αληθινή αφομοίωσή της καθώς στα πρώτα χρόνια η Σύμβαση αγνοήθηκε ενώ το Δεκέμβριο του 1969 καταγγέλθηκε από την τότε δικτατορική κυβέρνηση. Επικυρώθηκε αμέσως μετά τη μεταπολίτευση με το Ν.Δ 53/1974. Θα πρέπει δε να υπενθυμίσουμε, ότι σύμφωνα με το άρθρο 28 πργ. 2 του Συντάγματος, το δίκαιο αυτό έχει αυξημένη τυπική ισχύ, δηλαδή υπερνομοθετική. Βλ. Α. Παπαδαμάκη, Ποινική Δικονομία, η δομή της ποινικής δίκης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011⁵, σελ. 24.

³¹ Σύμφωνα με το άρθρο 3 «Ουδείς επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασάνους ούτε εις ποινάς ή μεταχειρίσιν απάνθρωπες ή εξευτελιστικές».

³² Σύμφωνα με το άρθρο 4 «κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε απάνθρωπες και εξευτελιστικές ποινές ή μεταχείριση».

³³ Σύμφωνα με την πργ. 2 του άρθρου 5 «κανείς δεν πρέπει να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική τιμωρία ή μεταχείριση. Όλα τα πρόσωπα που στερούνται την ελευθερία τους πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό για την εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπου – της ανθρώπινης ύπαρξης». Η Σύμβαση υπογράφηκε στο San Jose των ΗΠΑ στις 22.11.1969 και τέθηκε σε ισχύ στις 18.07.1978.

³⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 5 «κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει το δικαίωμα στο σεβασμό της αξιοπρέπειας, εγγενούς της ανθρώπινης ύπαρξης και της αναγνώρισης του νομικού του καθεστώτος. Όλες οι μορφές εκμετάλλευσης και υποβάθμισης - εξευτελισμού του ανθρώπου ιδιαίτερα η δουλεία, το δουλεμπόριο, τα βασανιστήρια, η σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση απαγορεύονται». Ο Χάρτης υιοθετήθηκε στην 18^η Συνέλευση των επικεφαλής των κρατών και κυβερνήσεων του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας στις 27.06.1981 στο Ναϊρόμπι και τέθηκε σε ισχύ στις 21.07.1986.

Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων³⁵ υποχρεώνουν τα κράτη να απαγορεύουν τα βασανιστήρια.

Εκτενή προστασία κατά των βασανιστηρίων παρέχει η Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης της 10.12.1984, την οποία η χώρα μας κύρωσε με τον ν. 1782/1988, το άρθρο 1, της οποίας περιέχει ορισμό της έννοιας των βασανιστηρίων.³⁶ Περαιτέρω, με την Σύμβαση αυτή προβλέφθηκε η συγκρότηση Επιτροπής κατά των βασανιστηρίων³⁷ στην οποία τα κράτη μέλη υποβάλλουν εκθέσεις για τα μέτρα που έχουν λάβει για να εκπληρώσουν τις απορρέουσες από την Σύμβαση υποχρεώσεις τους.³⁸ Η Επιτροπή, στην περίπτωση, που λάβει πληροφορίες για πραγματοποίηση βασανιστηρίων στην εδαφική περιοχή ενός κράτους μέλους μπορεί να διεξάγει έρευνες³⁹ και να επισκεφθεί και την εδαφική περιοχή του ως άνω κράτους – μέλους.

Ουσιαστική είναι η συμβολή και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης περί πρόληψης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή ποινής της 26.11.1987⁴⁰, που κυρώθηκε στη χώρα μας με το ν. 1949/1991, με την οποία συνεστήθη Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Η Επιτροπή μέσω επισκέψεων, που πραγματοποιεί, εξετάζει τη μεταχείριση προσώπων, που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους με σκοπό την ενίσχυση της προστασίας τους από τα βασανιστήρια, την απάνθρωπη, ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία.⁴¹ Μετά από κάθε επίσκεψή της, η Επιτροπή συντάσσει έκθεση για τα γεγονότα, που διαπίστωσε κατά τη διάρκειά της και έχει το δικαίωμα να αρχίσει διαβουλεύσεις για να υποδείξει βελτιώσεις στην προστασία των προσώπων, που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους.

³⁵ Ψήφισμα 3452 της 09.12.1975 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών.

³⁶ Για τους σκοπούς αυτής της σύμβασης ο όρος «βασανιστήρια» σημαίνει «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σε ένα πρόσωπο με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβισθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής εφ' όσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε άλλο πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του. Δεν περιλαμβάνονται ο πόνος ή η οδύνη που προέρχονται μόνον από πράξεις συμφυείς ή παρεμπίπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις».

³⁷ Άρθρο 17.

³⁸ Άρθρο 19.

³⁹ Άρθρο 20.

⁴⁰ Με την Σύμβαση αυτή εγκαθιδρύεται στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης ένας μη δικαστικός μηχανισμός, που εξετάζει την κατάσταση των στερούμενων την ελευθερία τους στα κράτη – μέλη προσώπων ώστε να αποτραπεί κάθε ενδεχόμενο ή δυνατότητα να υποστούν βασανιστήρια ή οποιαδήποτε απαγορευμένη κακομεταχείριση.

⁴¹ Άρθρο 1.

Στην περίπτωση δε, που το Κράτος δεν συνεργάζεται ή αρνείται να βελτιώσει την κατάσταση σύμφωνα με τις συστάσεις της, η τελευταία μπορεί να αποφασίσει να προβεί σε δημόσια δήλωση για το ζήτημα αυτό.⁴² Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι στόχος της δεν είναι η επίλυση συγκρούσεων από νομική πλευρά, αλλά η αποφυγή των συγκρούσεων σε πρακτικό επίπεδο.⁴³

Την απαγόρευση των βασανιστηρίων διακηρύσσει και το Δ.Σ.Α.Π.Δ, το οποίο κυρώθηκε στη χώρα μας με το ν. 2462/1997, στο άρθρο 7, το οποίο ορίζει ότι: *«κανείς δεν υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε ποινές ή μεταχειρίσεις απάνθρωπες ή εξευτελιστικές. Ειδικότερα, απαγορεύεται η υποβολή προσώπου, χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεσή του σε ιατρικό ή επιστημονικό πείραμα».*

Τέλος, η απαγόρευση των βασανιστηρίων περιλαμβάνεται σε διεθνείς πράξεις, που απαγορεύουν τα βασανιστήρια ρητά μεν πλην όμως όχι καθ' εαυτά αλλά σε συνδυασμό με τα δικαιώματα, που αποσκοπήθηκε πρωτευόντως να προστατεύσουν, δηλαδή σε εξειδικευμένες περιπτώσεις. Οι πράξεις αυτές είναι η «Σύμβασις δια την πρόληψιν και καταστολήν του εγκλήματος της γενοκτονίας»⁴⁴, η «Συμπληρωματική Σύμβασις σχετική προς την κατάργησιν της δουλείας, της εμπορίας των δούλων και παρεμφερών προς την δουλείαν θεσμών και πράξεων ή συνηθειών»⁴⁵, η «Διεθνής Σύμβασις περί καταργήσεως πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων»⁴⁶, η Διεθνής Σύμβαση για την καταστολή και τιμωρία του εγκλήματος του απαρτχάιντ»⁴⁷ και η «Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού»^{48,49}.

⁴² Άρθρο 10.

⁴³ Βλ. αναλυτικά για Επιτροπή G. Kaiser, ό.π., σελ. 804 επ.

⁴⁴ Τέθηκε σε ισχύ στις 12.01.1951 και έχει κυρωθεί με το Ν.Δ 3091/1954.

⁴⁵ Υιοθετήθηκε στις 07.09.1956 και τέθηκε σε ισχύ στις 30.04.1957. Έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το Ν.Δ 1145/1972.

⁴⁶ Υιοθετήθηκε στις 21.12.1965 και τέθηκε σε ισχύ στις 04.01.1969. Η Ελλάδα την κύρωσε με τον ν. 494/1970.

⁴⁷ Υιοθετήθηκε στις 30.11.1973 και τέθηκε σε ισχύ στις 18.07.1976.

⁴⁸ Υιοθετήθηκε στις 20.11.1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 02.09.1990. Η Ελλάδα την κύρωσε με τον ν. 2101/1992.

⁴⁹ Κ. Σμιτς, ό. π., σελ. 80 – 81.

III. Οι εγγυήσεις της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ

A. Η διάταξη του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ

Η ΕΣΔΑ αποτελεί τον αποτελεσματικότερο ανά τον κόσμο διεθνή μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων του Ανθρώπου.⁵⁰ Η εξαιρετική επιτυχία της Συμβάσεως οφείλεται τόσο στον δικαιοδοτικό της μηχανισμό: στην Επιτροπή και το Δικαστήριο από το 1959 μέχρι και τον Οκτώβριο του 1998 και στο ενιαίο, μόνιμο Δικαστήριο, που άρχισε να λειτουργεί από την 01.11.1998, όταν τέθηκε σε ισχύ το 11^ο Πρωτόκολλό της⁵¹ όσο και στην αναγνώριση της ατομικής προσφυγής του άρθρου 34 της ΕΣΔΑ. Αν και η παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 είχε προηγηθεί κατά δύο (2) έτη, η ΕΣΔΑ υπήρξε η πρώτη Διεθνής Συνθήκη, συνεπαγόμενη διεθνείς υποχρεώσεις, που αναφέρθηκε, στα βασανιστήρια και στις ποινές ή στην απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Ως προς τα υπόλοιπα, το κείμενο του άρθρου 3, ανάλογο εκείνου της Παγκόσμιας Διακήρυξης, είναι απλό : *«κανείς δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε ποινές ή μεταχείριση απάνθρωπες ή εξευτελιστικές»*. Το δικαίωμα αυτό είναι απόλυτο, γεγονός, που σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται παρέκκλισή του ούτε στην περίπτωση έκτακτης ανάγκης, σύμφωνα με τις πργ. 1 και 2 του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ.⁵²

⁵⁰ Βλ. Ν. Φραγκάκης, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έγινε 50 χρόνων, ΝοΒ, 2000, τόμος 48, τεύχος 11, σελ. 1721 – 1722.

⁵¹ Μέχρι την 1^η Νοεμβρίου 1998, οπότε τέθηκε σε ισχύ το 11^ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, δια του οποίου ενοποιήθηκε η Επιτροπή και το Δικαστήριο σε ένα ενιαίο, διαρκές δικαστήριο, ενώπιον του οποίου μπορούσε πλέον να προσφύγει άμεσα ο ιδιώτης, υπήρχαν τρία (3) όργανα αρμόδια για την εξέταση των προσφυγών: Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Δικαστήριο και το Συμβούλιο Υπουργών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν ένα προδικαστικό όργανο ενώπιον του οποίου μπορούσε να προσφύγει ο ιδιώτης, που θεωρούσε ότι προσεβλήθησαν κάποια από τα θεμελιώδη δικαιώματά του που προστατεύονταν από την Σύμβαση. Εφ' όσον η προσφυγή κρινόταν παραδεκτή, η Επιτροπή βοηθούσε στην επίτευξη φιλικού διακανονισμού μεταξύ ιδιώτη και κράτους και, σε περίπτωση αποτυχίας αυτού, συντασσόταν έκθεση για το αν υπήρχε παραβίαση άρθρων της ΕΣΔΑ, η οποία διαβιβαζόταν στο Συμβούλιο Υπουργών. Στη συνέχεια, η υπόθεση είτε σταματούσε εκεί με απόφαση του Συμβουλίου είτε μέσα σε τρεις (3) μήνες παραπέμπονταν στο Δικαστήριο για την εκδίκαση της υπόθεσης. Βλ. Α. Μαγγανά – Λ. Καρατζά, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005², σελ. 21.

⁵² Το κείμενο του οποίου έχει επί λέξει ως εξής: *«άρθρο 15. Παρέκκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης. 1. Εν περιπτώσει πολέμου ή ετέρου δημοσίου κινδύνου απειλούντος την ζωήν του έθνους έκαστον Υψηλόν Συμβαλλόμενον Μέρος δύναται να λάβη μέτρα κατά παράβασιν των υπό της παρούσης Συμβάσεως προβλεπομένων υποχρεώσεων, εν τω απαιτούμένω υπό της καταστάσεως απολύτως αναγκάω ορίω και υπό τον όρον όπως τα μέτρα ταύτα μη αντιτίθενται εις τας άλλας υποχρεώσεις τας απορρεούσας εκ του διεθνούς δικαίου. 2. Η προηγούμενη διάταξις ουδεμίαν επιτρέπει παράβασιν του άρθρου 2, ειμή δια την περίπτωσιν θανάτου συνεπεία κανονικών πολεμικών πράξεων, ή των άρθρων 3, 4 (πργ. 1 και 7)»*.

B. Η διάταξη του άρθρου 4 του ΧΘΔΕΕ

Ο ΧΘΔΕΕ αναγνωρίζει μια σειρά προσωπικών, αστικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών της Ε.Ε, μεταξύ των οποίων την απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων και εξευτελιστικών ποινών και μεταχείρισης (άρθρο 4). Η διατύπωση του άρθρου είναι ακριβώς η ίδια με αυτήν του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, σύμφωνα δε με την επεξήγηση του άρθρου 4⁵³ «το δικαίωμα του άρθρου 4 αντιστοιχεί στο προβλεπόμενο από το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ..... Κατ' εφαρμογή του άρθρου 52 πργ. 3 του Χάρτη, το άρθρο αυτό έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ». Σκοπός του ΧΘΔΕΕ, όπως χαρακτηριστικά διακηρύσσεται στο προοίμιό του, είναι «να ενισχυθεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα της εξέλιξης της κοινωνίας, της κοινωνικής προόδου και των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων, καθιστώντας τα πιο αντιληπτά σε ένα Χάρτη». Η υιοθέτησή του, ανακηρύχθηκε επίσημα στη Νίκαια τον Δεκέμβριο του 2000 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Η Συνθήκη της Λισσαβώνας προσέδωσε νομική δεσμευτικότητα στο Χάρτη, όπως προσαρμόστηκε την 12^η Δεκεμβρίου 2007, στο Στρασβούργο, ο οποίος, έχει πλέον το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Με τον τρόπο αυτό, η Ένωση απέκτησε για πρώτη φορά δεσμευτικό νομικό κείμενο για την αναγνώριση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁵⁴

⁵³ 2007/C 303/02.

⁵⁴ Π. Κανελλόπουλος, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκη της Λισσαβώνας, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2010⁵, σελ. 94.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΤΙΚΗ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 3 ΕΣΔΑ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑ

I. Προκαταρκτικές οριοθετήσεις

A. Ιστορική επισκόπηση επί των διακρατικών προσφυγών για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ

Η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ αποτέλεσε αντικείμενο αιτιάσεων όχι μόνον στο πλαίσιο των ατομικών, αλλά και των διακρατικών προσφυγών. Οι σχετικές αποφάσεις εμφανίζουν αφ' ενός ιδιαίτερο ελληνικό (ιστορικό) ενδιαφέρον, αφ' ετέρου συμβάλλουν στην κατανόηση της εγγυητικής εμβέλειας της σχετικής απαγόρευσης.

Η πρώτη προσφυγή στην ιστορία του θεσμού της διακρατικής προσφυγής στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, που έχει ως αντικείμενο την παραβίαση του άρθρου 3, χρονολογείται το έτος 1956. Στις 07.05.1956 και στις 17.07.1957, καταθέτοντας αντίστοιχα τις προσφυγές υπ' αριθμ. 176/56 και 299/57, η κυβέρνηση της Ελλάδας προσέφυγε κατά της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου, προβάλλοντας, μεταξύ άλλων, την αιτίαση ότι η ποινή της μαστίγωσης, που εφαρμοζόταν σε βάρος των συλλαμβανομένων Κυπρίων αγωνιστών συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Και οι δύο (2) προσφυγές κηρύχθηκαν παραδεκτές από την Επιτροπή. Ωστόσο, η κατ' ουσίαν εξέταση της υπόθεσης δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Στις 26.09.1958 η Επιτροπή υιοθέτησε την έκθεσή της για την πρώτη προσφυγή, χωρίς να τη δημοσιεύσει, ενώ λίγο καιρό μετά σταμάτησε την έρευνά της για τη δεύτερη προσφυγή κατόπιν αιτήσεως της ελληνικής κυβέρνησης, δεδομένου ότι το Κυπριακό ζήτημα είχε οδηγηθεί σε πολιτική διευθέτηση μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου. Παρόλο, που δεν δημοσιεύθηκαν αυτοτελώς, οι επί της ουσίας απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τη βασιμότητα των προσφυγών, (αποκαλούμενη πρώτη «Κυπριακή υπόθεση»), ένα ενδιαφέρον και σημαντικό τμήμα τους είναι πια γνωστό, δεδομένου ότι οι απόψεις αυτές

υιοθετήθηκαν εκ νέου από την Επιτροπή στην έκθεσή της για την «Ιρλανδική υπόθεση».⁵⁵

Με αντικείμενο επιμέρους αιτιάσεις για παραβίαση του άρθρου 3, επακολούθησαν, κατά χρονολογική σειρά, οι κάτωθι διακρατικές προσφυγές :

α) Οι προσφυγές Δανίας, Νορβηγίας, Σουηδίας και Ολλανδίας υπ' αριθμ. 3321/67, 3322/67, 3323/67 και 3344/67 αντίστοιχα κατά Ελλάδα. Στη συνάφεια αυτή εντάσσεται και η προσφυγή υπ' αριθμ. 4448/70 Δανίας, Νορβηγίας και Σουηδίας κατά Ελλάδα. Και οι πέντε (5) προσφυγές αφορούσαν την κατάσταση στην Ελλάδα, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967 και την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος («Ελληνική υπόθεση»)⁵⁶. Εν προκειμένω η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προσέγγισε ερμηνευτικά, μεταξύ άλλων, το άρθρο 3, προσδιορίζοντας έτσι, για πρώτη φορά, το ουσιαστικό περιεχόμενο των όρων «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση» και «βασανιστήρια». Μάλιστα, στη συγκεκριμένη υπόθεση, αξιοσημείωτο καταγράφεται το γεγονός ότι, τόσο στην ασφάλεια της οδού Μπουμπουλίνας όσο και στις φυλακές Αβέρωφ, πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, εγκλείονταν εκτός από τους πολιτικούς και ποινικοί κρατούμενοι, μια διάκριση, που επεσήμανε η Επιτροπή, αναγνωρίζοντας μόνον υπέρ των πρώτων την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποφάνθηκε ότι:

ι) «βασανιστήριο» είναι η απάνθρωπη μεταχείριση, που γίνεται με καθορισμένο τρόπο και συγκεκριμένο σκοπό, όπως η απόσπαση πληροφοριών ή ομολογίας ή η επιβολή ποινής και γενικότερα αποτελεί μια επιβαρυντική μορφή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμώρησης ενός ατόμου.

ii) «απάνθρωπη» είναι η μεταχείριση, που σκόπιμα επιφέρει σοβαρή οδύνη, ψυχική ή σωματική, όχι ακραία σε ένταση ή οξύτητα, η οποία κρίνεται *in concreto* ως αδικαιολόγητη, χωρίς να απαιτείται να έχει πράγματι τελεστεί.

iii) «εξευτελιστική» είναι η μεταχείριση, που ταπεινώνει ένα άτομο κατάφωρα, απέναντι στα άλλα και απέναντι στον εαυτό του ή το υποχρεώνει να ενεργεί παρά τη θέλησή του ή τη συνείδησή του.⁵⁷

⁵⁵ Κ. Σμιτσή, ό. π., σελ. 212 – 213.

⁵⁶ Κ. Σμιτσή, ό. π., σελ. 214.

⁵⁷ Μ. Γαλανού, Η ποιότητα των συνθηκών κράτησης στις ελληνικές φυλακές, το συναφές νομολογιακό προηγούμενο του Στρασβούργου με σημείο αναφοράς την ερμηνεία της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2/2011, έτος 14^ο, σελ. 224 και η εκεί υπ' αριθμ. 21 υποσημείωση.

β) Οι προσφυγές υπ' αριθμ. 5310/71 και 5451/72, Ιρλανδίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου για την κατάσταση στη Βόρειο Ιρλανδία και ιδιαίτερα μετά τη θέση σε ισχύ στις 09.08.1971 ειδικής κατασταλτικής νομοθεσίας («Ιρλανδική υπόθεση»). Η παρούσα υπόθεση αφορούσε την έκταση και εφαρμογή μίας σειράς έκτακτων εξουσιών σύλληψης, κράτησης και ανάκρισης, που τέθηκαν σε ισχύ από τις αρχές της Μεγάλης Βρετανίας από τον Αύγουστο του 1971 έως και το Δεκέμβριο του 1975 καθώς και την κακομεταχείριση, που υπέστησαν τα άτομα, που στερήθηκαν την ελευθερία τους. Τα μέλη της Επιτροπής εξέτασαν ορισμένες περιπτώσεις συλληφθέντων, οι οποίοι ανακρίθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν εις βάρος τους πέντε (5) τεχνικές: (α) όρθια στάση προς τον τοίχο, β) κάλυψη της κεφαλής με μαύρο σάκο, γ) θόρυβος, δ) στέρηση ύπνου, ε) στέρηση ξηράς και υγρής τροφής. Το Δικαστήριο, έκρινε ότι οι ως άνω πέντε (5) τεχνικές χρησιμοποιούμενες σωρευτικά, με πρόθεση και για πολλές ώρες, προκάλεσαν σε όσους την υπέστησαν, αν όχι πραγματικές κακώσεις, τουλάχιστον έντονους σωματικούς και ψυχικούς πόνους και συνεπώς επρόκειτο για «απάνθρωπη μεταχείριση». Παράλληλα, αποτελούσαν, σύμφωνα με το Δικαστήριο, και «εξευτελιστική μεταχείριση» διότι μπορούσαν να δημιουργήσουν αισθήματα φόβου, αγωνίας και εξευτελισμού, να μειώσουν ή να κάμψουν την φυσική ή ηθική αντίσταση των κρατουμένων.⁵⁸

γ) Οι προσφυγές υπ' αριθμ. 6780/75, 6950/75, 8007/77 της Κύπρου κατά της Τουρκίας για την κατάσταση, που ακολούθησε την τουρκική εισβολή στο νησί στις 20.07.1974 και τη συνεχιζόμενη κατοχή του βόρειου τμήματός του (δεύτερη «Κυπριακή υπόθεση»)⁵⁹.

δ) Οι προσφυγές υπ' αριθμ. 9940/82, 9941/82, 9942/81, 9943/82, 9944/82, Γαλλίας, Νορβηγίας, Δανίας, Σουηδίας και Ολλανδίας αντίστοιχα κατά Τουρκίας για την κατάσταση στην Τουρκία μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα της 12.09.1980 («Τουρκική υπόθεση»)⁶⁰.

⁵⁸ Κ. Σμιτσή, ό.π., σελ. 212 – 213. Βλ. την υπόθεση αναλυτικά σε Α. Μαγγανά – Λ. Καρατζά, ό.π., 2005², σελ. 73 – 77.

⁵⁹ Κ. Σμιτσή, ό.π., σελ. 214.

⁶⁰ Κ. Σμιτσή, ό.π., σελ. 214 – 215.

B. Οι έννοιες «βασανιστήρια», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική μεταχείριση»

Από την πρώτη υπόθεση, που εξετάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων Ανθρώπου το έτος 1956, με αντικείμενο την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, έως τις μέρες μας έχουν περάσει πενήντα επτά (57) έτη. Κατά τη διάρκεια των ετών αυτών, το Δικαστήριο, υιοθετώντας, μεταξύ άλλων, την αποκαλούμενη «δυναμική ερμηνεία» των διατάξεων της Σύμβασης και τη συναφή θέση του ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα «ζωντανό εργαλείο», αναγνώρισε και αναγνωρίζει ότι πράξεις, που στο παρελθόν δεν αντιμετωπιζόνταν ως βασανιστήρια, μπορούν σήμερα να χαρακτηρισθούν ως τέτοια⁶¹. Έτσι, έχει διευρύνει σημαντικά το νοηματικό περιεχόμενο των τριών (3) κατηγοριών απαγορευμένων μέτρων, δηλ. των βασανιστηρίων, της απάνθρωπης μεταχείρισης και της εξευτελιστικής μεταχείρισης.

Ειδικότερα, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ως «βασανιστήρια» νοούνται οι συνειδητές απάνθρωπες μεταχειρίσεις, που προκαλούν πολύ βαρείες και σκληρές οδύνες. Στην έννοια της «απάνθρωπης μεταχείρισης» εντάσσεται κάθε πράξη, η οποία ηθελημένα προκαλεί διανοητικές και φυσικές οδύνες ιδιαίτερης έντασης. Τέλος, ως «εξευτελιστική μεταχείριση» θεωρείται κάθε πράξη, που προκαλεί αισθήματα φόβου, αγωνίας ή κατωτερότητας στο θύμα, τα οποία, ανάλογα με την ηλικία, το φύλο ή την κατάσταση της υγείας του, μπορούν να οδηγήσουν στην ταπείνωση και τον εξευτελισμό του⁶². Ενδεικτικά, στις εν λόγω πράξεις υπάγονται η υποβολή ατόμου, που κρατείται σε φυλακές υψίστης ασφαλείας σε σωματικό έλεγχο κάθε εβδομάδα, παρά την ύπαρξη επαρκών μέτρων ελέγχου,⁶³ η απόλυτη απομόνωση κρατουμένου μετά από απόπειρα αυτοκτονίας του,⁶⁴ η κάλυψη των ματιών, η οποία όταν έχει κάποια διάρκεια, μπορεί, ανάλογα και με τις υπόλοιπες συνθήκες κάθε περίπτωσης, να προκαλέσει μεγάλη φυσική και ψυχική πίεση στο άτομο,⁶⁵ το δέσιμο των καρπών του θύματος με σύρμα, με τέτοιο τρόπο ώστε να προκληθούν σωματικές κακώσεις, η έκθεσή του στο κρύο,⁶⁶ η δέσμευσή του με χειροπέδες, όταν συνοδεύεται με χρήση βίας ή δημόσια έκθεση του συλληφθέντα, που υπερβαίνει τον βαθμό, ο

⁶¹ Βλ. ενδεικτικά υπόθεση Loizidou κατά Τουρκίας, προσφυγή 15318/1989, απόφαση της 23.3.1995, σκέψη 71

⁶² Βλ. υπόθεση Lorse κλπ. κατά Ολλανδίας, προσφυγή 52750/1999, απόφαση της 04.02.2003, σκέψη 60.

⁶³ Βλ. υποθέσεις Lorse κλπ. κατά Ολλανδίας, προσφυγή 52750/1999, απόφαση της 04.02.2003, σκέψη 74, Van der Ven κατά Ολλανδίας, προσφυγή 50901/1999, απόφαση της 04.02.2003, σκέψη 62.

⁶⁴ Υπόθεση Kuznetsov κατά Ουκρανίας, προσφυγή 39042/1997, απόφαση της 29.04.2003, σκέψη 125.

⁶⁵ Υπόθεση Ocalan κατά Τουρκίας, προσφυγή 46221/1999, απόφαση της 29.04.2003, σκέψη 221.

⁶⁶ Υπόθεση Kaya κατά Τουρκίας, προσφυγή 22535/1993, απόφαση της 28.03.2003, σκέψη 118.

οποίος θεωρείται εύλογα αναγκαίος προκειμένου να αποτραπεί πιθανή απόδραση, με βάση τις περιστάσεις και ειδικότερα τις υπάρχουσες ενδείξεις ότι ο συλληφθείς θα χρησιμοποιήσει βία ή θα προσπαθήσει να αποδράσει ή να καταστρέψει αποδεικτικά στοιχεία.⁶⁷⁶⁸

Επίσης, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί, όσον αφορά τον σκοπό τέλεσης της πράξης, ο οποίος αποτελεί κατ' αρχήν προϋπόθεση για την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, ότι «ο σκοπός τέλεσης της πράξης», συνάγεται από τις συνθήκες τέλεσης αυτής, π.χ. ότι ο σκοπός απόσπασης ομολογίας ή κατάθεσης προκύπτει από το γεγονός ότι η πράξη τελέστηκε κατά τη διάρκεια ανακριτικής διαδικασίας,⁶⁹ ο δε σκοπός τιμώρησης ή εκφοβισμού του θύματος από το γεγονός ότι η βία δεν ήταν απολύτως αναγκαία για την εκτέλεση καθήκοντος.⁷⁰

Γ. Πεδίο εφαρμογής και υποχρέωση «συμμόρφωσης» με την ΕΣΔΑ

Η εγγυητική εμβέλεια του άρθρου 3 ΕΣΔΑ εκτείνεται κατ' αρχάς σε όλο το φάσμα της ποινικής διαδικασίας. Όπως προκύπτει από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, που εκτίθεται αμέσως κατωτέρω, η εν λόγω απαγόρευση ισχύει τόσο κατά την κράτηση του προσώπου κατά την διάρκεια της προδικασίας, όσο και κατά την έκτιση της ποινής του καταδικασθέντος καθώς και κατά την απολογία ή τη διενέργεια πράξεων δικονομικού καταναγκασμού σε βάρος του κατηγορουμένου. Προσφάτως, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 και στην επ' ακροατηρίω διαδικασία. Πέραν όμως της ποινικής δίκης, η διάταξη του άρθρου 3 έχει εφαρμογή και κατά την διαδικασία του ασύλου, της απέλασης και της έκδοσης αλλά και στην περίπτωση χρήσης βίας από αστυνομικά όργανα κατά την διάρκεια διαδηλώσεων.

Το πρόσωπο, που υφίσταται τα βασανιστήρια, ή την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή έχει δικαίωμα ατομικής προσφυγής στο ΕΔΔΑ, σύμφωνα με το άρθρο 34 της Σύμβασης⁷¹. Για την άσκηση της ατομικής προσφυγής

⁶⁷ Υπόθεση Raninen κατά Φινλανδίας, προσφυγή 20972/1992, απόφαση της 16.12.1997, σκέψεις 55 – 56.

⁶⁸ Τα παραδείγματα από Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ ΝΘ/2009, σελ. 11.

⁶⁹ Υπόθεση Aktas κατά Τουρκίας, προσφυγή 24351/1994, απόφαση της 24.04.2003, σκέψη 319.

⁷⁰ Υπόθεση Dedovskiy κλπ. κατά Ρωσίας, προσφυγή 7178/2003, απόφαση της 15.08.2008, σκέψη 83.

⁷¹ Η εν λόγω διάταξη έχει ως εξής: «το Δικαστήριο μπορεί να επιληφθεί της εξέτασης προσφυγής, που υποβάλλεται από κάθε φυσικό πρόσωπο, μη κυβερνητικό οργανισμό ή ομάδα ατόμων, που ισχυρίζεται ότι

απαιτείται, πέραν της παραβίασης εκ μέρους του κράτους της εν λόγω διάταξης της ΕΣΔΑ, αφ' ενός μεν η εξάντληση εκ μέρους του προσφεύγοντα των εθνικών ένδικων μέσων, αφ' ετέρου δε η άσκηση της προσφυγής θα πρέπει να λάβει χώρα εντός έξι (6) μηνών από την ημερομηνία της τελεσίδικης εσωτερικής απόφασης.⁷²

Το ΕΔΔΑ αποφαίνεται επί της προσφυγής κι εφόσον διαπιστώσει την παραβίαση του εν λόγω άρθρου καταδικάζει το κράτος και σε χρηματική αποζημίωση του προσφεύγοντα. Η καταδικαστική απόφαση απέκτησε τελευταία μεγαλύτερη βαρύτητα, δεδομένου, ότι ο έλληνας νομοθέτης προσέθεσε με το ν. 2865/2000 στο άρθρο 525 Κ.Π.Δ,⁷³ τη δυνατότητα επανάληψης της ποινικής διαδικασίας, που περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση, στην περίπτωση κατά την οποία διαπιστώθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ παραβίαση δικαιώματος, που αφορά τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη, που εφαρμόστηκε.⁷⁴

Με την προσθήκη αυτή η Ελλάδα προσάρμοσε την νομοθεσία της, με σκοπό την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, κατ' άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, υπό την έννοια της λήψεως μέτρων κατάλληλων για την αποκατάσταση των συνεπειών της παραβίασης της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με τη σύσταση Νο. R (2000) 2 (19.1.2000) της Επιτροπής Υπουργών των χωρών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την επανεξέταση ορισμένων υποθέσεων σε εθνικό επίπεδο, κατ' ακολουθίαν αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Στην αιτιολογική έκθεση της σχετικής τροπολογίας του Υπουργού Δικαιοσύνης του ν. 2865/2000 αναφέρονται τα εξής : *«Η Ελληνική Κυβέρνηση, στην προσπάθειά της για πληρέστερη κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, όπως αυτά περιέχονται στην ΕΣΔΑ, έρχεται να καλύψει ένα κενό που υπάρχει στο εθνικό νομικό πλαίσιο.... Πρέπει να σημειωθεί ότι μια απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δεν ανατρέπει το δεδικασμένο... Η έλλειψη αυτή αποτέλεσε*

είναι θύμα παραβίασης από ένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση ή στα Πρωτόκολλά της».

⁷² Σύμφωνα με το άρθρο 35 πργ. 1 «Το Δικαστήριο δεν μπορεί να επιληφθεί προσφυγής παρά μόνο αφού εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, όπως αυτά νοούνται σύμφωνα με τις γενικώς παραδεδεγμένες αρχές του δικαίου και εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από την ημερομηνία της τελεσίδικης εσωτερικής απόφασης».

⁷³ Το άρθρο 525 πργ. 1 περ. 5 ορίζει: «1. Η διαδικασία που περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση επαναλαμβάνεται, προς το συμφέρον του καταδικασμένου για πλημμέλημα ή κακούργημα, μόνο στις εξής περιπτώσεις :5) Αν με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπιστώνεται παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε...».

⁷⁴ Α. Παπαδαμάκης, Η νομολογία του Αρείου Πάγου στο χώρο της Ποινικής Δικονομίας υπό το φως των προβλέψεων της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 5/2004, έτος 7^ο, σελ. 583 και Θ. Δαλακούρας, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, τόμος Ι, εκδ. Π. Ν Σάκκουλας, Αθήνα, 2012, σελ. 83.

αντικείμενο κριτικής από πλευράς του Συμβουλίου της Ευρώπης... καθώς στις ποινικές υποθέσεις, ... η χρηματική αποζημίωση που επιδικάζει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο συχνά δεν επαρκεί για την πραγματική άρση της βλάβης του αδίκως καταδικασθέντος...». ⁷⁵ Συνεπώς, οσάκις συντρέχει η τασσόμενη προϋπόθεση, δηλαδή η καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ, λόγω της ανωτέρω παραβίασης, το αρμόδιο να κρίνει την επανάληψη της διαδικασίας δικαστήριο οφείλει σε κάθε περίπτωση να διατάξει την επανάληψη της διαδικασίας, όπως προκύπτει από την αδιάστικτη διατύπωση του νόμου («η διαδικασία επαναλαμβάνεται...»).

II. Συστηματική επισκόπηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ επί των ατομικών προσφυγών

A. Κράτηση κατηγορουμένου σε σωφρονιστικό κατάστημα και έκτιση ποινής

1. Περιπτώσιολογία

1.1. Στην υπόθεση Mikheyev κατά Ρωσίας, ⁷⁶ το Δικαστήριο, επανέλαβε ότι όταν κάποιος τίθεται υγιής σε κράτηση και κατά το χρόνο της απόλυσής του παρουσιάζει τραύματα τότε αποτελεί υποχρέωση του εγκαλούμενου κράτους να προσφέρει επαρκείς εξηγήσεις σχετικά με τον τρόπο πρόκλησης αυτών των τραυμάτων ⁷⁷. Στην προκείμενη περίπτωση, τα μέρη δεν αμφισβήτησαν ότι ο προσφεύγων αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει πηδώντας από το παράθυρο του κελιού του. Ωστόσο, οι απόψεις των μερών δίσταντο ως προς τους λόγους, που οδήγησαν τον προσφεύγοντα στην απόπειρα αυτοκτονίας ⁷⁸. Το Δικαστήριο επεσήμανε σχετικά ότι το εγκαλούμενο κράτος δεν προσέφερε επαρκείς εξηγήσεις ως προς τους λόγους πρόκλησης τραυμάτων, ιδιαιτέρως στη στοματική κοιλότητα του προσφεύγοντος. Εν όψει της απουσίας επαρκών εξηγήσεων από την πλευρά του καθ' ού κράτους, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι τα τραύματα δημιουργήθηκαν με ευθύνη των

⁷⁵ Η. Αναγνωστόπουλος, Η παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης δίκης, ΠοινΧρ ΝΔ/2004, σελ. 6, ο οποίος υπογραμμίζει ότι «ο σκοπός της επανάληψης της διαδικασίας συνίσταται στην αποκατάσταση της παραβίασεως του αντίστοιχου δικαιώματος και του δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας. Το δικαστήριο, ενώπιον του οποίου θα επαναληφθεί η διαδικασία, οφείλει να εξεύρει και να λάβει τα μέτρα εκείνα που είναι πρόσφορα για να αποκαταστήσουν την βλάβη που υπέστη ο κατηγορούμενος από την επίμαχη παραβίαση».

⁷⁶ Προσφυγή 77617/2001, απόφαση της 26.01.2006, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 57/2006, σελ. 64.

⁷⁷ Σκέψη 127.

⁷⁸ Σκέψη 128.

σωφρονιστικών αρχών και με σκοπό την απόσπαση πληροφοριών ή ομολογίας από τον προσφεύγοντα⁷⁹. Κατά συνέπεια, λόγω των στοματικών πόνων και του ψυχολογικού στρες, ο ίδιος, κατά τα φαινόμενα, αποπειράθηκε στη συνέχεια να θέσει τέλος στη ζωή του. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η συγκεκριμένη μεταχείριση του προσφεύγοντα ισοδυναμούσε με «βασανιστήρια».

1.2. Στην υπόθεση Melnik κατά Ουκρανίας,⁸⁰ το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, καθ' όσον ο προσφεύγων κρατήθηκε σε κελί εμβαδού 2,5 τ.μ, η χωρητικότητα του οποίου θεωρήθηκε από το Δικαστήριο ως ανεπαρκής, δεδομένης και της σχετικής σύστασης της Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης, σύμφωνα με την οποία, πρέπει να αναλογούν 7 τ.μ ανά κρατούμενο σε κάθε χώρο κράτησης. Το Δικαστήριο, τόνισε περαιτέρω, ότι η φυματίωση, από την οποία έπασχε ο προσφεύγων, δεν διαγνώστηκε παρά δύο (2) μήνες, αφού ο ίδιος παραπονέθηκε σχετικά και συνεπώς δεν παρασχέθηκε στον ίδιο έγκαιρη και αποτελεσματική ιατρική φροντίδα, με αποτέλεσμα η κατάσταση της υγείας του να επιδεινωθεί. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τους μη ικανοποιητικούς όρους υγιεινής, κατέστησε φανερό ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντα προσέβαλαν την αξιοπρέπειά του και του δημιούργησαν αναμφισβήτητα αισθήματα κατωτερότητας και εξευτελισμού.⁸¹

⁷⁹ Σκέψεις 132 και 135.

⁸⁰ Προσφυγή 72286/2001, απόφαση της 28.03.2006, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 58/2006, σελ. 62.

⁸¹ Αντίθετα το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Sanchez κατά Γαλλίας, προσφυγή 59450/2000, απόφαση της 04.07.2006, που αφορούσε στις συνθήκες κράτησης σε απομόνωση καταδικασθέντος για τρομοκρατικές πράξεις το Δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων κρατείτο σε συνθήκες, οι οποίες ήταν σύμφωνες με τους σχετικούς κανόνες, που είχαν υιοθετηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης, και συγκεκριμένα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων (CPT). Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων δεχόταν δύο (2) φορές την εβδομάδα επίσκεψη από ιατρό, μία φορά το μήνα από ιερωμένο καθώς και συχνότατες επισκέψεις από τους πενήντα οκτώ (58) δικηγόρους του, εκ των οποίων και τον εκπρόσωπό του ενώπιον του Δικαστηρίου, που ήταν και σύζυγός του. Η ίδια τον επισκέφτηκε εξακόσιες σαράντα (640) φορές μέσα σε τέσσερα (4) χρόνια και δέκα (10) μήνες. Επίσης, δεν είχε υποβληθεί οιοσδήποτε περιορισμός σχετικά με τη δυνατότητα επίσκεψης από συγγενικά πρόσωπα. Άρα, ο προσφεύγων βρισκόταν υπό καθεστώς μερικής και όχι ολικής απομόνωσης, το οποίο όμως διήρκεσε οκτώ (8) χρόνια. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι δεν παρατηρήθηκαν αρνητικές επιπτώσεις στην σωματική και ψυχική υγεία του προσφεύγοντος. Επίσης, ο ίδιος απέρριψε τη δυνατότητα προσφυγής σε ψυχολογική υποστήριξη. Ως συμπέρασμα, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι εθνικές αρχές αναζήτησαν την κατάλληλη λύση, η οποία θα ανταποκρινόταν τόσο στην προσωπικότητα του προσφεύγοντα όσο και στην επικινδυνότητά του καθώς και στην αποτροπή της επικοινωνίας του με μέλη άλλων τρομοκρατικών οργανώσεων εκτός του σωφρονιστικού καταστήματος και συνεπώς δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3. Βλ. αναλυτικά την υπόθεση αυτή σε Α. Μαγγανά – Λ. Καρατζά, ό. π., σελ. 53 – 55.

Η απόφαση αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθόσον, το ΕΔΔΑ, μολονότι αποφάνθηκε⁸² ότι στην εν λόγω περίπτωση δεν υπήρξε πρόθεση εξευτελισμού ή υποβιβασμού του αιτούντος ή πρόθεση να υποβληθεί σε μεταχείριση αντίθετη από το άρθρο 3 της Σύμβασης, ωστόσο η κράτησή του για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των πέντε (5) ετών, του προξένησε σημαντική ψυχική και σωματική οδύνη, μείωσε την αξιοπρέπειά του και του δημιούργησε αισθήματα εξευτελισμού και υποβιβασμού. Υπό το φως των ανωτέρω συμπερασμάτων, όσον αφορά τον υπερπληθυσμό, την ανεπαρκή ιατρική φροντίδα και τις μη ικανοποιητικές συνθήκες υγιεινής και αποχέτευσης, το Δικαστήριο διαπίστωσε⁸³ ότι τα ανωτέρω σε συνδυασμό με τη διάρκεια τους, αποτελούσαν «εξευτελιστική μεταχείριση».

1.3. Στην υπόθεση Khudobin κατά Ρωσίας⁸⁴, ο προσφεύγων, κατά τη διάρκεια της κράτησής του, παρουσίασε συμπτώματα επιληψίας, χωρίς όμως να του παρασχεθεί οιαδήποτε ιατρική βοήθεια. Οι αρμόδιες σωφρονιστικές αρχές δεν παρακολούθησαν την κατάσταση της υγείας του ούτε του παρείχαν την κατάλληλη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Το γεγονός αυτό επιβάρυνε την κατάσταση της ήδη κλονισμένης υγείας του και τον εξέθεσε σε άλλες ασθένειες, όπως την πνευμονία. Επίσης, απορρίφθηκε το αίτημά του να του παρασχεθεί ιατρική βοήθεια από

Ομοίως στην υπόθεση Sotiropoulou κατά Ελλάδος, προσφυγή 40225/2002, απόφαση της 18.01.2007, έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι σωφρονιστικές αρχές έπρεπε να επιλέξουν τις κατάλληλες συνθήκες κράτησης ως προς την ιδιαίτερη περίπτωση της προσφεύγουσας, την οποία βάρυναν κατηγορίες για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση. Ειδικότερα, όφειλαν να λάβουν κατάλληλα μέτρα προκειμένου να εγγυηθούν τόσο την προσωπική ασφάλεια της προσφεύγουσας όσο και την ομαλή εξέλιξη της ανάκρισης. Το εμβαδόν του κελιού της προσφεύγουσας ήταν ικανοποιητικό. Επίσης, το ίδιο ήταν ευήλιο, ευάερο και επαρκώς εξοπλισμένο. Η προσφεύγουσα τέθηκε σε μερική και όχι σε απόλυτη απομόνωση, πράγμα το οποίο θα ήταν αντίθετο προς το άρθρο 3 της Σύμβασης. Επίσης μετά την πάροδο του χρόνου, της επετράπησαν πιο συχνές επαφές τόσο με την οικογένειά της όσο και με τον ευρύτερο οικογενειακό της κύκλο. Τέλος, η ιατρική παρακολούθηση της προσφεύγουσας ήταν επαρκής κατά το διάστημα της κράτησής της και ιδιαιτέρως κατά το διάστημα, που η προσφεύγουσα προέβη σε απεργία πείνας. Βλ. αναλυτική παρουσίαση της υπόθεσης σε Μ. Γαλανού, ό. π., σελ. 227 - 229.

Ομοίως το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Sulejmanovic κατά Ιταλίας, προσφυγή 22635/2003, απόφαση της 16.07.2009, κατέληξε ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντα ήταν ανεκτές και άρα δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι σύμφωνα με την Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης, το ελάχιστο εμβαδόν, που πρέπει να αντιστοιχεί σε κάθε κρατούμενο ανέρχεται σε επτά τετραγωνικά μέτρα (7 τ.μ). Δέχθηκε δε ότι εν προκειμένω ο κρατούμενος βρισκόταν σε καθεστώς κράτησης αρκετά χαλαρό και μπορούσε να κυκλοφορεί εκτός του κελιού του για περίπου εννέα (9) περίπου ώρες την ημέρα.

⁸² Σκέψη 110.

⁸³ Σκέψη 111.

⁸⁴ Προσφυγή 59696/2000, απόφαση της 26.10.2006, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 61/2007, σελ. 75.

εξωτερική πηγή καθώς και να υποβληθεί σε ιατρικές εξετάσεις εκτός σωφρονιστικού καταστήματος. Το Δικαστήριο επανέλαβε, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, ότι προκειμένου να υπαχθεί στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ η κακομεταχείριση, πρέπει να συγκεντρώνει ένα ελάχιστο επίπεδο αυστηρότητας, η δε εκτίμηση του ελάχιστου αυτού ορίου είναι σχετική. Εξαρτάται από το σύνολο των συνθηκών της υπόθεσης, όπως η διάρκειά της, τα σωματικά και ψυχικά αποτελέσματά της και, σε κάποιες περιπτώσεις, το φύλο, την ηλικία και την κατάσταση της υγείας του θύματος. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι μολονότι ο σκοπός αυτής της κακομεταχείρισης είναι ένας παράγοντας, που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη - ιδίως η απάντηση στο ερώτημα εάν είχε σκοπό να ταπεινώσει ή εξευτελίσει το θύμα- η απουσία ενός τέτοιου σκοπού δεν οδηγεί αναπόφευκτα σε μη παραβίαση του άρθρου 3.⁸⁵ Επιπλέον, ο προσφεύγων ήταν οροθετικός και υπέφερε από σοβαρή διανοητική διαταραχή. Αυτό αύξησε τους κινδύνους, που σχετίζονταν με την οιαδήποτε ασθένεια αντιμετώπισε κατά τη διάρκεια της κράτησής του και ενέτεινε εξ αυτού του λόγου τους φόβους του.⁸⁶ Υπό αυτές τις συνθήκες, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έλλειψη ειδικής και έγκαιρης ιατρικής βοήθειας σε συνδυασμό με την άρνηση των αρχών να επιτρέψουν την ανεξάρτητη ιατρική εξέταση του προσφεύγοντα δημιούργησαν σε αυτόν τόσο δυνατό αίσθημα ανασφάλειας, που σε συνδυασμό με τα σωματικά του βάσανα συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση.

1.4. Στην υπόθεση Σερίφη κατά Ελλάδος,⁸⁷ ο προσφεύγων, κατηγορούμενος στη δίκη της οργάνωσης «17 Νοέμβρη», υποστήριξε ότι αν και ενημέρωσε τις αρχές ότι έπασχε από σκλήρυνση κατά πλάκας και ότι έπρεπε να νοσηλευτεί σε νευρολογική κλινική, δεν είχε τακτική αλλά περιοδική ιατρική φροντίδα και τα δύο (2) πρώτα χρόνια της κράτησής του στην φυλακή δεν είχε την δυνατότητα να ελέγχει τακτικά την εξέλιξη της αρρώστιάς του σε ειδικό νοσηλευτικό περιβάλλον, ούτε να αντιμετωπίσει τις περιστασιακές επιπλοκές της. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι, η κράτησή του αποτελούσε «απάνθρωπη μεταχείριση».⁸⁸ Το Δικαστήριο, επιβεβαίωσε

⁸⁵ Σκέψη 91.

⁸⁶ Σκέψη 96.

⁸⁷ Προσφυγή 27695/2003, απόφαση της 02.11.2006.

⁸⁸ Σκέψη 27.

αρχικά,⁸⁹ πως το άρθρο 3 της Συμβάσεως, καθιερώνει μία από τις πιο θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών. Απαγορεύει με απόλυτους όρους τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και τις ποινές, ανεξάρτητα από τις συνθήκες και τις ενέργειες του θύματος. Η φύση του αδικήματος για το οποίο ο κατηγορούμενος καταδικάσθηκε είναι άνευ σημασίας για την εξέταση της προσφυγής, υπό το πρίσμα του άρθρου 3.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι κατά την πάγια νομολογία του, για να εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 3 μια μεταχείριση, πρέπει να είναι ενός ελάχιστου βαθμού σοβαρότητας,⁹⁰ η δε εκτίμηση αυτού του ελάχιστου ορίου είναι κατ' ουσίαν σχετική. Εξαρτάται από το σύνολο των δεδομένων της υπόθεσης και ειδικότερα από τη φύση και το περιεχόμενο της κακομεταχείρισης, από τον τρόπο κατά τον οποίο έλαβε χώρα, από τη διάρκειά της, από τις σωματικές ή πνευματικές επιπτώσεις της, όπως, και, ενίοτε, από το φύλο, την ηλικία και την κατάσταση της υγείας του θύματος.⁹¹ Εάν η μεταχείριση είχε σκοπό να εξευτελίσει ή να μειώσει το θύμα είναι ένα άλλο στοιχείο, που πρέπει να ληφθεί υπόψη. Η απουσία πάντως ενός τέτοιου σκοπού δεν αποκλείει απαραίτητα την διαπίστωση μη παραβίασης του άρθρου 3⁹².

Στην συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι ο τρόπος με τον οποίο οι κρατικές αρχές ασχολήθηκαν με την υγεία του προσφεύγοντα τα δύο (2) πρώτα χρόνια της κράτησής του, τον υπέβαλλε σε αγωνία ή σε δοκιμασία εντάσεως, η οποία υπερέβαινε το αναπόφευκτο επίπεδο πόνου, το οποίο συνεπάγεται η κράτησή του και συνεπώς υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.⁹³

⁸⁹ Σκέψη 31, στην οποία αναφέρονται μεταξύ άλλων οι αποφάσεις: V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή 24888/1994, απόφαση της 16.12.1999, σκέψη 69, Labita κατά Ιταλίας, προσφυγή 26772/1995, απόφαση της 06.04.2000, σκέψη 119, Kudla κατά Πολωνίας, προσφυγή 30210/1996, απόφαση της 26.10.2000, σκέψη 90, Valasinas κατά Λιθουανίας, προσφυγή 44558/1998, απόφαση της 24.10.2001, σκέψη 100.

⁹⁰ Υπόθεση McGlinchey κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή 50390/2000, απόφαση της 29.07.2003, σκέψη 45.

⁹¹ Σκέψη 32, όπου αναφέρονται οι υποθέσεις Raninen κατά Φινλανδίας, προσφυγή 20972/1992, απόφαση της 16.12.1997, σκέψη 55, Kudla κατά Πολωνίας, ως ανωτέρω, σκέψη 91, Peers κατά Ελλάδος, προσφυγή 28524/1995, απόφαση της 19.04.2001, σκέψη 67, για την οποία βλ. παρουσίαση σε Α. Μαγγανά – Α. Καρατζά, ό.π., σελ. 55 – 60 και σε Μ. Γαλανού, ό.π., σελ. 225 - 227.

⁹² Βλ. υπόθεση Peers κατά Ελλάδος, ό.π., σκέψη 74, υπόθεση Kalashnikov κατά Ρωσίας, προσφυγή αριθμ. 47095/1999, απόφαση της 15.10.2002, σκέψη 101.

⁹³ Το ΕΔΔΑ στις 09.09.2010 εξέδωσε την τρίτη κατά σειρά απόφασή του για κρατούμενο στη δικαστική φυλακή Κορυδαλλού, που κατηγορούνταν για την συμμετοχή του στην οργάνωση «17 Νοέμβριου». Πρόκειται για την απόφαση Χίρος κατά Ελλάδος, προσφυγή 1033/2007, που έκρινε επί της προσφυγής κρατούμενου, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρξε ενδεδειγμένη ιατρική μεταχείριση του προβλήματος όρασης, που αντιμετώπιζε, μετά την έκρηξη βόμβας στα χέρια του, ενώ προσπαθούσε να την τοποθετήσει, κατά την εξέλιξη μιας εγκληματικής του δραστηριότητας. Το Δικαστήριο επανέλαβε

1.5. Στην υπόθεση Gorodnitchev κατά Ρωσίας,⁹⁴ που αφορούσε στις συνθήκες κράτησης πάσχοντα από φυματίωση, το Δικαστήριο υπογράμμισε ως προς την ποιότητα των υπηρεσιών ιατρικής περίθαλψης κατά τη διάρκεια της κράτησης, ότι ο ιατρικός φάκελος του προσφεύγοντα δεν περιελάμβανε οιαδήποτε πληροφορία σχετικά με την φαρμακευτική αγωγή, που ακολουθήθηκε, ενώ το εγκαλούμενο κράτος προσκόμισε βεβαιώσεις από τις οποίες προέκυπτε μόνο a posteriori ιατρική παρακολούθηση του πρώτου. Ως προς τις συνθήκες κράτησης, η θέση του προσφεύγοντα σε απομόνωση παρά την κατάσταση της υγείας του ήταν το δραστικότερο πειθαρχικό μέτρο, που μπορούσε να του επιβληθεί. Επίσης, καθ' όλο το διάστημα, που ο προσφεύγων ήταν σε απομόνωση, δεν του παρασχέθηκε η συγκεκριμένη διατροφή, που ήταν απαραίτητη για την βελτίωση της κατάστασης της υγείας του. Μάλιστα, το εν λόγω πειθαρχικό μέτρο επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα για διάστημα είκοσι πέντε (25) ημερών, ενώ το ανώτατο όριο, που προβλέπει ο νόμος ήταν δέκα πέντε (15) ημέρες. Από όλα αυτά τα στοιχεία, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων υποβλήθηκε σε ιδιαίτερος επίπονη δοκιμασία, η οποία υπερέβη τα όρια, που συνεπάγεται, αφ' εαυτού το καθεστώς κράτησης.

1.6. Στην υπόθεση Koutcherouk κατά Ουκρανίας,⁹⁵ που αφορούσε στις συνθήκες κράτησης σχιζοφρενούς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η τοποθέτηση χειροπέδων σε σχιζοφρενή κρατούμενο για χρονικό διάστημα επτά (7) ημερών, χωρίς αυτό να επιβάλλεται ιατρικώς και χωρίς να του παρασχεθούν εν συνεχεία οι

στις σκέψεις 72 – 76, όσα είχε αναπτύξει και στην απόφαση Σερίφης κατά Ελλάδος σχετικά με την υποχρέωση των σωφρονιστικών αρχών να προσφέρουν προσήκουσα ιατρική φροντίδα στους κρατούμενους. Περαιτέρω, αναγνώρισε (σκέψη 94) ότι πράγματι οι σωφρονιστικές αρχές της φυλακής παρείχαν στον προσφεύγοντα θεραπευτική φροντίδα από εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό. Ωστόσο, οι αρμόδιες δικαστικές αρχές δεν έλαβαν υπόψη τους τις ιατρικές γνωματεύσεις του διευθυντή της οφθαλμολογικής κλινικής του Νοσοκομείου Πεντέλης και των δύο (2) εντεταλμένων ιατροδικαστών περί της ανάγκης νοσηλείας του προσφεύγοντα σε ειδικό ιατρικό κέντρο για το χρονικό διάστημα, που κρίθηκε αναγκαίο από τη φύση της θεραπείας του. Αυτό το στοιχείο, σε συνδυασμό με τη σοβαρότητα της κατάστασης της υγείας του προσφεύγοντα και την ανεπάρκεια της ιατρικής φροντίδας, που προσφερόταν από την κλινική της φυλακής Κορυδαλλού, αρκούν για την θεμελίωση παραβίασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ λόγω εξευτελιστικής μεταχείρισης του προσφεύγοντα. Βέβαια το Δικαστήριο, εκτιμώντας (σκέψη 102) ότι η ευθύνη για τη βλάβη της υγείας του προσφεύγοντα ανήκε στον ίδιο, που κρατούσε τη βόμβα, ενώ προσπαθούσε να θέσει σε εφαρμογή τα εγκληματικά του σχέδια (:συνυπαιτιότητα), του επιδίκασε ως αποζημίωση το κατά πολύ μικρότερο, σε σχέση με τα ποσά που έχουν επιδικασθεί σε αντίστοιχες υποθέσεις, ποσό των Ευρώ χιλίων (€ 1000). Βλ. Μ. Γαλανού, ό.π., σελ. 230.

⁹⁴ Προσφυγή 52058/1999, απόφαση της 24.05.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 66/2008, σελ. 65.

⁹⁵ Προσφυγή 2570/2004, απόφαση της 06.09.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 68/2008, σελ. 69.

απαιτούμενες ιατρικές φροντίδες αποτελεί «απάνθρωπη μεταχείριση».⁹⁶ Εξ άλλου, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι, οι σωφρονιστικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν προς την υπόδειξη των αρμόδιων ιατρών, σύμφωνα με την οποία η εισαγωγή του προσφεύγοντα σε νοσοκομείο ήταν απαραίτητη. Αντιθέτως, ο ίδιος παρέμεινε στο κελί του, όπου εξετάστηκε, κατά τη διάρκεια της προσωρινής κράτησης, μόνο μία (1) φορά από ψυχίατρο.

1.7. Στην υπόθεση Guvec κατά Τουρκίας⁹⁷ ο προσφεύγων, κουρδικής καταγωγής, συνελήφθη σε ηλικία δεκαπέντε (15) ετών με την κατηγορία ότι ήταν μέλος του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν και καταδικάστηκε σε οκτώ (8) χρόνια φυλάκισης. Τοποθετήθηκε σε φυλακές για ενηλίκους, όπου και παρέμεινε για διάστημα πέντε (5) ετών. Κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του, υποβλήθηκε σε βασανιστήρια (φάλαγγα, ηλεκτροσόκ) και επιχείρησε αρκετές φορές να αυτοκτονήσει. Πέραν από τον καταλογισμό στο καθ' ού κράτος των γενικών συνθηκών κράτησης, οι οποίες συνέβαλαν στην ψυχική κατάρρευση του προσφεύγοντος με αποκορύφωμα τις απόπειρες αυτοκτονίας, το ΕΔΔΑ κατέληξε στην κρίση ότι παραβιάστηκε το άρθρο 3, επισημαίνοντας, για πρώτη φορά, ότι η φυλάκιση ανηλίκου σε σωφρονιστικό κατάστημα για ενήλικους αποτελεί «εξευτελιστική μεταχείριση».

1.8. Στην υπόθεση Musial κατά Πολωνίας,⁹⁸ ο προσφεύγων, επιληπτικός και σχιζοφρενής, καταδικάστηκε για ένοπλη ληστεία και τοποθετήθηκε παρά τη γνώση των αρμόδιων αρχών, σχετικά με την κατάσταση της υγείας του, σε φυλακή στην οποία δεν υποβαλλόταν σε κατάλληλη ιατρική παρακολούθηση. Η διακομιδή του σε νοσοκομείο, όπου υποβαλλόταν σε εξετάσεις και θεραπεία από εξειδικευμένο προσωπικό, λάμβανε χώρα μόνο σε περιόδους έξαρσης των ασθενειών και ιδιαιτέρως, μετά από απόπειρες αυτοκτονίας. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η ιατρική βοήθεια, που του παρέχονταν δεν ήταν αρκετή και η κατάσταση της υγείας του χειροτέρευσε.⁹⁹ Υποστήριξε, ότι θα έπρεπε να κρατηθεί σε ένα κατάλληλο ψυχιατρικό κέντρο και όχι

⁹⁶ Σκέψη 132.

⁹⁷ Προσφυγή 70337/2001, απόφαση της 20.01.2009.

⁹⁸ Προσφυγή 28300/2006, απόφαση της 20.01.2009.

⁹⁹ Σκέψη 83.

σε κρατητήριο.¹⁰⁰ Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων κρατούνταν με υγιείς κρατούμενους, οι οποίοι δεν παρουσίαζαν ανάλογα προβλήματα υγείας.¹⁰¹ Κατέληξε σε παραβίαση του άρθρου 3, ακολουθώντας τη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία, θα πρέπει κάθε φορά να ερευνάται όχι μόνον η επιδείνωση καθ' εαυτής της υγείας του προσφεύγοντα αλλά αν η υποβολή του στις συγκεκριμένες συνθήκες κράτησης τον εξέθεσε σε επιπλέον κινδύνους για την υγεία του και του προκάλεσε άγχος και αγωνία σχετικά με την κατάστασή του. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι η φύση, η διάρκεια και η σοβαρότητα της κακομεταχείρισης, στην οποία υπεβλήθη ο προσφεύγων ήταν αρκετές για να χαρακτηρισθούν ως «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση».

1.9. Στην υπόθεση Paladi κατά Μολδαβίας,¹⁰² που αφορούσε τις συνθήκες προσωρινής κράτησης ασθενούς, το τμήμα διευρυμένης σύνθεσης του Δικαστηρίου επανέλαβε τη συνεχώς εξελισσόμενη νομολογία του σχετικά με την προστασία της υγείας των φυλακισμένων. Παρά το γεγονός ότι ο προσφεύγων έπασχε από διάφορες σοβαρές ασθένειες (καρδιακή ανεπάρκεια, διαβήτης, ηπατίτιδα, βρογχίτιδα), δεν είχε την απαιτούμενη ιατρική παρακολούθηση από εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό, το Δικαστήριο δε έκρινε ότι η μεταχείριση του προσφεύγοντα ήταν αντίθετη στο άρθρο 3 της Σύμβασης.¹⁰³

1.10. Στην υπόθεση Khider κατά Γαλλίας,¹⁰⁴ που αφορούσε τις συνθήκες προσωρινής κράτησης του προσφεύγοντος και συγκεκριμένα τις συνεχείς μεταγωγές του, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι ο προσφεύγων μεταφέρθηκε, για λόγους ασφαλείας, σε διαφορετικά σωφρονιστικά καταστήματα δεκατέσσερις (14) φορές μέσα σε διάστημα επτά (7) ετών. Έγινε δε δεκτό ότι ο υψηλός αριθμός των μεταγωγών είχε αρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του κρατουμένου, αφού η προσαρμογή του σε κάθε νέα φυλακή ήταν δυσχερής, η επικοινωνία με την οικογένειά του καθίστατο ολοένα και πιο δύσκολη, ενώ τέλος, ήταν πρακτικώς αδύνατο να εφαρμοσθεί

¹⁰⁰ Σκέψη 83.

¹⁰¹ Σκέψη 90.

¹⁰² Προσφυγή 39806/2005, απόφαση της 10.03.2009.

¹⁰³ Σκέψη 72.

¹⁰⁴ Προσφυγή 39364/2005, απόφαση της 09.07.2009.

αποτελεσματική ιατρική αγωγή (ο ίδιος αντιμετώπιζε ψυχολογικά προβλήματα). Το Δικαστήριο κατέληξε σε παραβίαση του άρθρου 3 λόγω «απάνθρωπης μεταχείρισης» του προσφεύγοντα. Η συγκεκριμένη απόφαση είναι η πρώτη, που ασχολείται, υπό το πρίσμα του άρθρου 3, με το ζήτημα των συνεχών μεταγωγών από τη μια φυλακή στην άλλη, ατόμου το οποίο βρισκόταν υπό προσωρινή κράτηση.

1.11. Στην υπόθεση V.D κατά Ρουμανίας¹⁰⁵ οι σωφρονιστικές αρχές αρνήθηκαν την παροχή τεχνητής οδοντοστοιχίας σε κρατούμενο, ο οποίος είχε χάσει όλα τα δόντια του, παρά το γεγονός ότι το εσωτερικό δίκαιο του αναγνώριζε αυτό το δικαίωμα. Το ΕΔΔΑ κατέληξε στην ύπαρξη «εξευτελιστικής μεταχείρισης», αντίθετης με το άρθρο 3 της Σύμβασης, καθώς, λόγω της απουσίας οδοντοστοιχίας, ο προσφεύγων αντιμετώπιζε ιδιαίτερες δυσκολίες στη σίτιση.

1.12. Στην υπόθεση Elefteriadis κατά Ρουμανίας¹⁰⁶ το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι τα κράτη υποχρεούνται να οργανώσουν κατά τέτοιο τρόπο το σωφρονιστικό τους σύστημα, ώστε να εξασφαλίζουν τον σεβασμό για την αξιοπρέπεια των κρατουμένων, ασχέτως υλικοτεχνικών ή οικονομικών δυσχερειών. Άλλωστε, ο υπερπληθυσμός των φυλακών δεν απαλλάσσει τα κράτη από την υποχρέωση να προστατεύσουν την υγεία των κρατουμένων. Συνεπώς, στην περίπτωση κρατουμένου, ο οποίος πάσχει από χρόνια πνευμονική πάθηση, οι αρχές οφείλουν να προστατέψουν την υγεία του, αποφεύγοντας την έκθεσή του στο παθητικό κάπνισμα.¹⁰⁷ Το γεγονός ότι ο κρατούμενος είχε τη δυνατότητα καθημερινού προαυλισμού και άθλησης, καθώς και το ότι ζούσε σε σχετικά ευρύχωρο κελί με φυσικό φως και επαρκή εξαερισμό, δεν επαρκούσε, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, για να αντισταθμίσει τις βλαβερές συνέπειες του παθητικού καπνίσματος.¹⁰⁸ Η υποχρέωση αποφυγής έκθεσης του πάσχοντος κρατουμένου στο παθητικό κάπνισμα, ισχύει εξ ίσου και κατά τη μεταγωγή του και παραμονή του στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εν προκειμένω υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

¹⁰⁵ Προσφυγή 7078/2002, απόφαση της 16.02.2010.

¹⁰⁶ Προσφυγή 38427/2005, απόφαση της 25.01.2011.

¹⁰⁷ Σκέψη 49.

¹⁰⁸ Σκέψη 50.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Από την επισκόπηση των ανωτέρω αποφάσεων του ΕΔΔΑ συνάγεται το συμπέρασμα, ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση ανεξάρτητα από υλικοτεχνικές ή οικονομικές δυσχέρειες, που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν, να εξασφαλίζουν τον σεβασμό της αξιοπρέπειας των κρατουμένων. Σεβασμός της αξιοπρέπειας των κρατουμένων σημαίνει προστασία της υγείας τους, επαρκείς υπηρεσίες ιατρικής περίθαλψης, οι οποίες θα πρέπει να παρέχονται έγκαιρα και να είναι αποτελεσματικές, οργάνωση κατάλληλου συστήματος σίτισης, στοιχειώδεις όροι υγιεινής των κελιών, ιδιαίτερη προστασία των ευάλωτων κρατουμένων π.χ ανήλικων. Ειδικά ως προς τους ανήλικους, το Δικαστήριο, εγκαινιάζοντας νέα διεύρυνση της περιπτωσιολογίας του όρου «εξευτελιστική μεταχείριση», νομολόγησε ότι η φυλάκιση ανηλίκου σε σωφρονιστικό κατάστημα για ενήλικους εμπίπτει στην έννοια αυτή και συνιστά «εξευτελιστική μεταχείριση» ενώ αξιοσημείωτη είναι και η ένταξη στην έννοια της «απάνθρωπης μεταχείρισης» των συνεχών μεταγωγών κρατουμένου από φυλακή σε φυλακή. Ενόψει του απόλυτου χαρακτήρα της απαγόρευσης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, είναι αδιάφορη η φύση του αδικήματος για το οποίο κάποιος κατηγορείται ή έχει καταδικασθεί. Κάθε κρατούμενος πρέπει να απολαμβάνει τα θεμελιώδη δικαιώματα, που αναγνωρίζει η ΕΣΔΑ, το δε κράτος οφείλει να διασφαλίζει την άσκησή τους και να παρέχει στον κρατούμενο τα αναγκαία προς τούτο μέσα ή υπηρεσίες. Τέλος, σημαντική είναι και η στροφή της νομολογίας του σχετικά με τον σκοπό της μεταχείρισης, ο οποίος δεν χρειάζεται πλέον να καταφάσκει προκειμένου να διαπιστωθεί παραβίαση του άρθρου 3.

B. Περιοριστικά μέτρα ασφάλειας

1. Περιπτωσιολογία

1.1. Η υπόθεση Wieser κατά Αυστρίας¹⁰⁹ παρουσιάζει διττό ενδιαφέρον διότι αφορούσε αφ' ενός μεν στη διατήρηση χειροπέδων στον προσφεύγοντα καθ' όλη της διάρκειας της σύλληψής του, αφ' ετέρου δε στη σωματική έρευνα στην οποία υπεβλήθη ενώπιον των αστυνομικών οργάνων. Ως προς το πρώτο σκέλος, το ΕΔΔΑ

¹⁰⁹ Προσφυγή 2293/2003, απόφαση της 22.02.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 64/2007, σελ. 63.

έκρινε, ότι ο προσφεύγων θεωρείτο επικίνδυνος κακοποιός και άρα η διατήρηση των χειροπέδων, καθ' όλη τη διάρκεια της σύλληψής του, η οποία διήρκεσε τέσσερις (4) ώρες δεν αποτέλεσε συμπεριφορά, κατ' αρχήν αντίθετη προς το άρθρο 3. Κατέληξε δε στην κρίση του αυτή τονίζοντας το γεγονός ότι η ενέργεια των αστυνομικών οργάνων δεν είχε οποιαδήποτε επίπτωση στη σωματική ή ψυχική υγεία του προσφεύγοντος και επίσης η διατήρηση των χειροπέδων για όλο αυτό το χρονικό διάστημα δεν συνέβη σε δημόσιο χώρο.

Σε ό,τι αφορά ωστόσο το δεύτερο σκέλος της αιτίας της του προσφεύγοντα, δηλαδή τη σωματική έρευνα, κατά την οποία ο προσφεύγων υποχρεώθηκε να γυμνωθεί ενώπιον των αστυνομικών οργάνων, το Δικαστήριο παρατήρησε την ανυπαρξία ιδιαίτερου λόγου, ο οποίος επέβαλλε αυτό το μέτρο. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων είχε ήδη υποστεί έρευνα για κατοχή όπλων και κανένας λόγος ασφαλείας δεν επέβαλε και τη γύμνωσή του, αφού, πρώτον, ο ίδιος έφερε χειροπέδες, ενώ η σύλληψή του δεν αποσκοπούσε στην ανίχνευση μικρότερων αντικειμένων, όπως ναρκωτικές ουσίες. Ως συμπέρασμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο τρόπος διενέργειας της σωματικής έρευνας αποτέλεσε «εξευτελιστική συμπεριφορά», σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης.

1.2. Στην υπόθεση Yagiz κατά Τουρκίας,¹¹⁰ ο προσφεύγων υποχρεώθηκε να φέρει χειροπέδες στο χώρο εργασίας του. Ο προσφεύγων δεν είχε παρουσιάσει οιοδήποτε ψυχολογικό πρόβλημα, πριν του επιβληθεί το συγκεκριμένο μέτρο. Ο ίδιος εξέθεσε διεξοδικά το αίσθημα ταπείνωσης, που ένιωσε όταν υποχρεώθηκε να φέρει χειροπέδες μέσα στον εργασιακό του χώρο, ενώπιον μελών της οικογένειάς του και γειτόνων του. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τέτοια μεταχείριση μπορεί να επηρεάσει την αξιοπρέπεια ενός ανθρώπου και να του δημιουργήσει ψυχολογική βλάβη.¹¹¹ Οι ιατρικές γνωματεύσεις επιβεβαίωσαν ότι ο προσφεύγων υπέστη ψυχικό τραύμα από την έκθεσή του κατά τον προαναφερθέντα τρόπο. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι κατά το χρόνο της σύλληψής του ο προσφεύγων είχε λευκό ποινικό μητρώο και άρα, δεν παρουσίαζε κάποιον ιδιαίτερο κίνδυνο για τους άλλους ή για τον εαυτό του. Κατά την

¹¹⁰ Προσφυγή 27473/2002, απόφαση της 06.03.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 65/2008, σελ. 52.

¹¹¹ Σκέψη 45.

κρίση του Δικαστηρίου,¹¹² δεν συνέτρεχε κανένας λόγος, που να δικαιολογεί για τον προσφεύγοντα τη δημόσια δέσμευσή του με χειροπέδες τόσο κατά τη σύλληψή του όσο και κατά τη διάρκεια των ερευνών. Επομένως, θεώρησε ότι αυτή έγινε με σκοπό να του δημιουργήσει αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, ικανά να τον ταπεινώσουν και λυγίσουν τις ηθικές του αντιστάσεις. Υπό το πρίσμα αυτών των θεωρήσεων, το Δικαστήριο συμπέρανε¹¹³ ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση, η δέσμευση του προσφεύγοντα με χειροπέδες συνιστούσε «εξευτελιστική μεταχείριση», σύμφωνα με το άρθρο 3 της Συνθήκης.

1.3. Η υπόθεση Gorodnitchev κατά Ρωσίας,¹¹⁴ που αναφέρθηκε παραπάνω, έχει ενδιαφέρον και όσον αφορά τη συμβατότητα περιοριστικών μέτρων ασφαλείας σε βάρος του κατηγορουμένου με τη διάταξη του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Εν προκειμένω, επρόκειτο για το μέτρο διατήρησης χειροπέδων στον προσφεύγοντα κατά τη διάρκεια της δίκης. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το τελευταίο δεν ήταν δικαιολογημένο ούτε για λόγους προστασίας της δημόσιας τάξης ούτε για να αποφευχθεί η φυγή του προσφεύγοντα. Παρά δε το γεγονός ότι δεν προέκυπτε άμεσος σκοπός μείωσης και εξευτελισμού του προσφεύγοντα μέσω της διατήρησης των χειροπέδων, η δημόσια έκθεση του ιδίου κατ' αυτόν τον τρόπο συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση.

1.4. Στην υπόθεση Ramishvili και Kokhreidze κατά Γεωργίας,¹¹⁵ οι προσφεύγοντες ήταν ιδιοκτήτες μέσων μαζικής ενημέρωσης και η υπόθεσή τους ενώπιον των γεωργιανών δικαστηρίων, η οποία μάλιστα είχε λάβει μεγάλη δημοσιότητα, αφορούσε κατηγορίες εκβίασης. Παρά το γεγονός ότι το ποινικό τους μητρώο ήταν λευκό και δεν προέκυπτε ιδιαίτερος κίνδυνος για την δημόσια τάξη, κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, οι ίδιοι παρέμειναν έγκλειστοι σε ένα μεταλλικό κλουβί, στην αίθουσα του Δικαστηρίου βρίσκονταν πολλοί αστυνομικοί, άλλοι με πολιτικά και άλλοι βαριά οπλισμένοι, καθώς και

¹¹² Σκέψη. 47.

¹¹³ Σκέψη 48.

¹¹⁴ Προσφυγή 52058/1999, απόφαση της 24.05.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 66/2008, σελ. 65.

¹¹⁵ Προσφυγή 1704/2006, απόφαση της 27.01.2009.

δημοσιογράφοι, ορισμένοι εκ των οποίων περιφέρονταν μιλώντας στα κινητά τους τηλέφωνα. Λόγω των προαναφερθεισών συνθηκών, όταν οι κατηγορούμενοι ή οι συνήγοροί τους έπαιρναν το λόγο, ήταν επίσης πολύ δύσκολο να ακουστούν καθώς οι δημοσιογράφοι τους βομβάρδιζαν με τα φωτογραφικά φλας, ενώ και οι δικαστές ενίοτε συνομιλούσαν μεταξύ τους. Κατά το ΕΔΔΑ, η επιβολή των συγκεκριμένων αυστηρότατων μέτρων ασφαλείας, χωρίς αυτά να δικαιολογούνται από το παρελθόν των προσφευγόντων, καθώς και οι συνθήκες διεξαγωγής της δίκης συνέβαλαν στον εξευτελισμό των πρώτων, γεγονός, αντίθετο προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.¹¹⁶

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Συμπερασματικά, από τις ως άνω αποφάσεις προκύπτει ότι τα περιοριστικά μέτρα ασφάλειας θα πρέπει να επιβάλλονται εξαιρετικά και να αιτιολογείται ειδικά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ο λόγος επιβολής τους. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου, θα πρέπει να καταφάσκει ιδιαίτερος κίνδυνος είτε για το πρόσωπο είτε για τρίτα πρόσωπα, που να δικαιολογεί την λήψη τέτοιου μέτρου, ενώ λαμβάνεται υπόψη για την αναγκαιότητα ή μη της επιβολής τους εάν το πρόσωπο έχει λευκό ποινικό μητρώο. Σε κάθε δε περίπτωση, βαρύνουσα σημασία φαίνεται να έχει, εν προκειμένω, η ψυχολογική επίπτωση της επιβολής και διατήρησης του εκάστοτε μέτρου ασφαλείας στον καθ' ου το εν λόγω μέτρο.

Γ. Αστυνομική προανάκριση και διενέργεια ανακριτικών πράξεων

1. Περιπτωσιολογία

1.1. Στην υπόθεση Tomasi κατά Γαλλίας,¹¹⁷ ο προσφεύγων, είχε κρατηθεί από την αστυνομία της Bastia (Κορσική) για σαράντα οκτώ (48) ώρες, τον Μάρτιο του 1983 και στη συνέχεια είχε κρατηθεί προσωρινά με την κατηγορία της συμμετοχής σε φονική επίθεση, που είχε λάβει χώρα τον Φεβρουάριο του 1982 από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο της Κορσικής (FLNC) εναντίον ενός κέντρου ανάπαυσης της ξένης Λεγεώνας. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι οι αστυνομικοί τον υπέβαλαν σε

¹¹⁶ Η απόφαση είναι αξιοσημείωτη διότι αποτελεί την πρώτη όπου το ΕΔΔΑ καταλήγει σε παραβίαση του άρθρου 3 λόγω των συνθηκών, που επικρατούσαν εις βάρος κατηγορουμένων κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας.

¹¹⁷ Προσφυγή 12850/1987, απόφαση της 27.08.1992. Αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά το ΕΔΔΑ είχε να κρίνει κατ' εφαρμογή του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ υπόθεση απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης από αστυνομικά όργανα ενός κράτους μέλους κατά τη διάρκεια αστυνομικής προανάκρισης.

απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά την διάρκεια της αστυνομικής προανάκρισης. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ *«η αιτίαση του κ. Tomasi θέτει στην προκείμενη περίπτωση δύο ξεχωριστά ερωτήματα αν και στενά συνδεδεμένα: το πρώτο, αυτό του αιτιώδη συνδέσμου ανάμεσα στην μεταχείριση που υπέστη ο ενδιαφερόμενος κατά την αστυνομική κράτηση και τα τραύματα που διαπίστωσαν ο ανακριτής και οι γιατροί μετά από αυτήν και στη συνέχεια, εάν ήθελε προκύψει, αυτό της βαρύτητας των ενεχόμενων μεταχειρίσεων»*. Η Επιτροπή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξέταζε, τουλάχιστον μέχρι την απόφαση Tomasi με αυστηρότητα τα πραγματικά περιστατικά για να θεωρήσει ως παραδεκτή μια τέτοια προσφυγή και συχνά επικαλείτο το αβάσιμο των αιτιάσεων του προσφεύγοντος ή της «λογικής αμφιβολίας» περί των πραγματικών περιστατικών.¹¹⁸ Με την εν λόγω απόφαση, το βάρος απόδειξης μετατοπίζεται πλέον στο κράτος, το οποίο οφείλει να αποδείξει ότι οι επικαλούμενες βαναυσότητες είχαν άλλη αιτία και προέλευση. Εάν δηλαδή δεν υπάρξει αντίθετη απόδειξη ή εξήγηση «τεκμαίρεται» ότι η απάνθρωπη συμπεριφορά προήλθε κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης. Στην απόφασή του, το ΕΔΔΑ, όρισε την «απάνθρωπη μεταχείριση» ως την πράξη, η οποία ηθελημένα προκαλεί διανοητικές και φυσικές οδύνες ιδιαίτερης έντασης, ενώ δέχθηκε ότι η έννοια «βασανιστήριο» αφορά σε συνειδητές απάνθρωπες μεταχειρίσεις, που προκαλούν πολύ βαριές και σκληρές οδύνες. Το «βασανιστήριο» λοιπόν συνιστά μια επιβαρυντική περίπτωση απάνθρωπης μεταχείρισης, ενώ η «ταπεινωτική μεταχείριση» είναι μια πιο ελαφριά μορφή μεταχείρισης, η οποία εξευτελίζει κατά τρόπο χονδροειδή το άτομο μπροστά σε άλλον και το ωθεί να πράξει εναντίον του ατόμου ή της συνειδήσής του.¹¹⁹

Επιπλέον, το ΕΔΔΑ αρνήθηκε να δεχθεί οποιαδήποτε αναλογικότητα ανάμεσα στην προστασία του «γενικού συμφέροντος» και του «συμφέροντος του ατόμου». *«Οι ανάγκες της έρευνας»*, αποφάνθηκε το ΕΔΔΑ, *«και οι αναμφισβήτητες δυσκολίες του αγώνα εναντίον της εγκληματικότητας και συγκεκριμένα στον τομέα της τρομοκρατίας δεν μπορούν να οδηγήσουν σε περιορισμό της προστασίας της φυσικής ακεραιότητας του προσώπου»*. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δέχθηκε την απόλυτη προστασία της φυσικής ακεραιότητας του προσώπου, που έχει στερηθεί της

¹¹⁸ Τ. Νικολόπουλος, Απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά τη διάρκεια αστυνομικής κράτησης (Απ. ΕΔΔΑ, Tomasi κατά Γαλλίας της 27 Αυγούστου 1992), Υπερ. 1994, σελ. 1218, ο οποίος επισημαίνει (σελ. 1215) ότι για πρώτη φορά το ΕΔΔΑ είχε να κρίνει κατ' εφαρμογή του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ υπόθεση απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης από αστυνομικά όργανα ενός κράτους μέλους κατά τη διάρκεια αστυνομικής προανάκρισης.

¹¹⁹ Τ. Νικολόπουλος, ό. π., και ειδικά βλ. την υποσημείωση υπ' αριθμ. 14.

ελευθερίας του από βιαιότητες της αστυνομικής εξουσίας, ως αναπαλλοτρίωτου δικαιώματος.

Η Επιτροπή τόνισε¹²⁰ την ευπάθεια του προσώπου, που κρατούνταν από την αστυνομία και εξέφρασε την έκπληξή της, όσον αφορά τους χρόνους, που επιλέχθηκαν για να ανακρίνουν τον αιτούντα. Αν και οι τραυματισμοί, που παρατηρήθηκαν μπορεί να φαίνονται σχετικά ήπιοι, αποτελούσαν ωστόσο εξωτερικά σημάδια της άσκησης σωματικής βίας σε άτομο, που στερείται της ελευθερίας του, και ως εκ τούτου ευρισκόμενο σε κατάσταση κατωτερότητας. Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω μεταχείριση ήταν «απάνθρωπη και εξευτελιστική».

1.2. Στην υπόθεση Aksoy κατά Τουρκίας,¹²¹ τέθηκαν υπόψη του ΕΔΔΑ τα ακόλουθα πραγματικά περιστατικά : Ο Zeki Aksoy, Τούρκος υπήκοος συνελήφθη κατά τους ισχυρισμούς του στις 24.11.1992 μεταξύ 23:00 και 24:00. Είκοσι (20) αστυνομικοί παρουσιάσθηκαν σπίτι του συνοδευόμενοι από κάποιον κρατούμενο, με το όνομα Metin, ο οποίος αναγνώρισε τον προσφεύγοντα ως μέλος του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν. Σύμφωνα με την τουρκική κυβέρνηση, ο προσφεύγων συνελήφθη και τέθηκε υπό κράτηση με άλλα δεκατρία (13) άτομα στις 26.11.1992 γύρω στις 8:30, διότι υπήρχαν υποψίες ότι βοηθούσε και υποστήριζε τους τρομοκράτες του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν και ότι μοίραζε προκηρύξεις του κόμματος αυτού. Ο αιτών ισχυρίστηκε ότι κρατήθηκε στην αντιτρομοκρατική μονάδα της Διεύθυνσης Ασφαλείας του Mardin με άλλα δύο (2) άτομα σε ένα κελί 1,5 X 3 μ., που είχε ένα κρεβάτι και μία κουβέρτα χωρίς μαξιλάρια. Απειλήθηκε ότι θα υποστεί βασανιστήρια. Τη δεύτερη ημέρα της κράτησής του τον έγδυσαν εντελώς του έδεσαν τα χέρια στην πλάτη και τον κρέμασαν από τα μπράτσα, όπως στην «παλαιστινιακή κρεμάλα». Κατόπιν οι αστυνομικοί του τοποθέτησαν ηλεκτρόδια στα γεννητικά όργανα και τον περιέβρεξαν ώστε να παθαίνει ηλεκτροπληξία. Του είχαν καλύψει τα μάτια κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων, που κράτησαν τριάντα πέντε (35) λεπτά. Τις επόμενες δύο (2) ημέρες τον χτυπούσαν ανά μισή ώρα ή ανά δίωρο, χωρίς όμως να τον κρεμούν. Τα βασανιστήρια συνεχίστηκαν για τέσσερις (4) ημέρες.

¹²⁰ Σκέψη 113.

¹²¹ Προσφυγή 21987/1993, απόφαση της 18.12.1996, βλ. Α. Μαγγανά – Λ. Καρατζά, ό. π., σελ. 64 - 68.

Μετά από αυτή την κακοποίηση, ο προσφεύγων δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα χέρια του. Καίτοι ζήτησε να εξεταστεί από γιατρό έλαβε αρνητική απάντηση.

Ως προς την ουσία της υπόθεσης, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι όταν ένα άτομο τελεί υπό κράτηση όντας σε πλήρη υγεία και διαπιστώνεται, όταν απολυθεί, ότι είναι κακοποιημένος, το κράτος υποχρεούται να δώσει μια εύλογη εξήγηση για την προέλευση αυτών των κακώσεων. Το άρθρο 3 της Σύμβασης κατοχυρώνει μια βασική αξία κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος. Ακόμη και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες, όπως η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, η ΕΣΔΑ απαγορεύει κατά τρόπο απόλυτο τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Εξαίρεση δεν υπάρχει ακόμη και στην περίπτωση, όπου υπάρχει δημόσιος κίνδυνος, που απειλεί ένα έθνος. Για να προσδιορισθεί εάν πρόκειται για βασανιστήρια το Δικαστήριο πρέπει να στηριχθεί στη διάκριση που κάνει το άρθρο 3 μεταξύ βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης. Αυτή η διάκριση έγινε για να υπογραμμισθεί με έμφαση η απαξία, της από πρόθεση απάνθρωπης μεταχείρισης, που προκαλεί σοβαρή βλάβη και έντονο πόνο (τα βασανιστήρια).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο προσφεύγων υπέστη την εμπειρία της «παλαιστινιακής κρεμάλας» γεγονός, που σημαίνει ότι του έβγαλαν όλα τα ρούχα, του έδεσαν τα χέρια πισθάγκωνα και τον κρέμασαν από τα μπράτσα. Η μεταχείριση αυτή έγινε από πρόθεση, αφού η εκτέλεσή της απαιτούσε μία συγκεκριμένη προετοιμασία και μία «ειδική εκπαίδευση». Φαίνεται ότι έγινε για να αποσπάσουν την ομολογία από τον προσφεύγοντα ή πληροφορίες. Εκτός από τον υπερβολικό πόνο, που προκλήθηκε στον αιτούντα εκείνη την εποχή, οι γιατροί γνωμάτευσαν ότι υπέστη μία παράλυση στα δύο χέρια, η οποία πήρε χρόνια για να εξαλειφθεί. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η μεταχείριση αυτή υπήρξε τόσο σκληρή και σοβαρή, που δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ως «βασανιστήριο».

1.3. Στην υπόθεση *Selmouni κατά Γαλλίας*,¹²² τέθηκαν υπόψη του ΕΔΔΑ τα ακόλουθα πραγματικά περιστατικά: Ο Ahmed Selmouni, Ολλανδός και Μαροκινός υπήκοος, συνελήφθη και υποβλήθηκε σε εξέταση από αστυνομικούς υπαλλήλους στο

¹²² Προσφυγή 25803/1994, απόφαση της 28.07.1999.

πλαίσιο μιας διαδικασίας σχετικής με εμπόριο ναρκωτικών ουσιών. Κρατήθηκε κατά τις ημερομηνίες 25, 26, 27 και 29 Νοεμβρίου 1991 κατά τις οποίες ανακρίθηκε από την αστυνομία. Κατά τις ημερομηνίες αυτές οδηγήθηκε στα «Επείγοντα» του Νοσοκομείου Jean Verdier de Bondy. Σύμφωνα με τις σχετικές ιατρικές βεβαιώσεις, ο προσφεύγων έφερε κακώσεις και πληγές σε όλο το σώμα του και μάλιστα στο κεφάλι. Είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο ότι συνετάγησαν τρεις (3) διαφορετικές ιατρικές εκθέσεις, οι οποίες βεβαίωσαν τα περιστατικά αυτά. Οι ίδιες διαπιστώσεις έλαβαν χώρα και στις 2 Δεκεμβρίου, οπότε εξετάσθηκε από τον ιατρό του σωφρονιστικού καταστήματος, που κρατούνταν. Στις 7 Δεκεμβρίου, ιατρός, που διορίσθηκε ως πραγματογνώμονας από τον ανακριτή δικαστή, στον οποίο είχε ήδη οδηγηθεί ο προσφεύγων από τις 29 Νοεμβρίου, στην έκθεση, που συνέταξε, περιέγραψε με πολλές λεπτομέρειες τις κακώσεις, που έφερε ο προσφεύγων στο κεφάλι και στο σώμα.¹²³ Ο προσφεύγων επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι υπέστη κακομεταχείριση τέτοιου βαθμού και έντασης ώστε να ισοδυναμεί με «βασανιστήρια» υπό την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Στην απόφασή του το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι ο προσφεύγων επέμεινε στους ισχυρισμούς του με σταθερότητα και συνέπεια σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας και ότι όλα τα γεγονότα προέκυπταν κατά τον προσφεύγοντα και από τις ιατρικές εξετάσεις, στις οποίες υπεβλήθη κατά την κράτηση και ανάκρισή του στο αστυνομικό τμήμα. Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι όταν ένα πρόσωπο τεθεί υπό κράτηση και ευρίσκεται σε καλή κατάσταση η υγεία του, πιστοποιηθεί δε ότι κατά την απελευθέρωσή του είναι τραυματισμένος, το κράτος είναι υποχρεωμένο να δώσει εξηγήσεις για τον τραυματισμό του, ελλείψει δε πειστικών εξηγήσεων, το άρθρο 3 της Συμβάσεως προδήλως εφαρμόζεται.¹²⁴

Ως προς τον νομικό χαρακτηρισμό των πραγματικών περιστατικών, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο προσφεύγων υπέστη σημαντικό σωματικό και ψυχολογικό πόνο και οδύνη, που επέφεραν με πρόθεση αστυνομικοί κατά την

¹²³ Βλ. Κ. Παρασκευοπούλου – Γρηγορίου, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΠοινΔικ 10/1999 (έτος 2^ο), σελ. 1052 - 1054 και Η. Καστανά, Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου έτους 1999, μέρος II: Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών, ΠοινΔικ 6/2000, έτος 3^ο, σελ. 626.

¹²⁴ Βλ. για νομολογία του ΕΔΔΑ την υπ' αριθμ. 10 παραπομπή σε Κ. Παρασκευοπούλου – Γρηγορίου, ό. π., σελ. 1054, όπου αναφέρεται η υπόθεση Tomasi κατά Γαλλίας, προσφυγή 12850/1987, απόφαση της 27.08.1992, σκέψεις 108 – 111 και η υπόθεση Ribitsch κατά Αυστρίας, προσφυγή 18896/1991, απόφαση της 04.12.1995, σκέψη 34.

εκτέλεση των καθηκόντων τους προς το σκοπό, ιδίως, να αποσπάσουν από τον ύποπτο ομολογία για όσα του καταμαρτυρούσαν. Οι καταγγελλθείσες πράξεις των αστυνομικών οργάνων ήταν τέτοιας φύσεως, ώστε να δημιουργούν συναισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, κατάλληλα να ταπεινώσουν, να εξευτελίσουν, ενδεχομένως να κάμψουν τη σωματική και ψυχική αντίσταση του ενδιαφερομένου. Δεν μπορεί, επομένως, κατά το Δικαστήριο, να αμφισβητηθεί ο απάνθρωπος και εξευτελιστικός χαρακτήρας της μεταχείρισης του προσφεύγοντα.

Το ερώτημα, που έθεσε στη συνέχεια το Δικαστήριο ήταν το κατά πόσο η κακομεταχείριση αυτή ήταν τέτοιας έντασης, ώστε οι πράξεις των αστυνομικών να χαρακτηρισθούν ως «βασανιστήρια». Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο παρέπεμψε στη Σύμβαση του Ο.Η.Ε κατά των βασανιστηρίων του 1984 : για να εμπίπτει μία πράξη στην κατηγορία των «βασανιστηρίων» θα πρέπει να προξενεί στο θύμα έντονο πόνο ή οδύνη. Η ένταση αυτή είναι από τη φύση της σχετική και εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όλα τα στοιχεία συνέτειναν προς την ίδια κατεύθυνση. Ειδικότερα, το πλήθος των χτυπημάτων, που δέχθηκε ο προσφεύγων δεν μπορεί παρά να προκάλεσε σε αυτόν σημαντικό πόνο. Σε όλο του σχεδόν το σώμα, ο προσφεύγων έφερε τα σημάδια της βίας, που υπέστη. Πολλές από τις πράξεις των αστυνομικών οργάνων δεν μπορούσαν παρά να εξευτελίσουν οποιονδήποτε άνθρωπο, όποια και αν είναι η κατάστασή του. Οι βίαιες πράξεις, που υπέστη ο προσφεύγων ήταν επαναλαμβανόμενες, παρατεταμένες και κατανεμημένες σε πολλές ημέρες. Υπό τις συνθήκες αυτές, οι πράξεις σωματικής και ψυχικής βίας, που διεπράχθησαν κατά του προσφεύγοντα προξένησαν έντονους πόνους και οδύνη αποκτώντας έτσι έναν ιδιαίτερα σοβαρό και σκληρό χαρακτήρα. Αυτή τη συμπεριφορά, που επεδείχθη στον προσφεύγοντα, το Δικαστήριο τη χαρακτήρισε ως «βάνανυση», υπαγόμενη στην έννοια του «βασανιστηρίου», υπό το άρθρο 3 της Συμβάσεως¹²⁵.

Το Δικαστήριο επανέλαβε¹²⁶ ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα «ζωντανό εργαλείο»¹²⁷, το οποίο πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των συνθηκών που κάθε

¹²⁵ Βλ. Η. Καστανά, ό.π., σελ. 626.

¹²⁶ Σκέψη 101.

¹²⁷ Βλ. ως προς την έννοια αυτή Π. Βογιατζή, Το «ζωντανό κείμενο» και η «ευρωπαϊκή συναίνεση» στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου : η δύσκολη ισορροπία μεταξύ δικαστικού ακτιβισμού και αυτοπεριορισμού, ΝοΒ τόμος 60, σελ. 1142 επ.

φορά ισχύουν¹²⁸. Για το λόγο αυτό, συγκεκριμένες πράξεις, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν κατά το παρελθόν ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση μπορούν στο μέλλον να χαρακτηρισθούν ως βασανιστήρια. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι πράξεις παρόμοιες με αυτές της υπό κρίση υπόθεσης, τις οποίες παλαιότερα είχε χαρακτηρίσει ως απάνθρωπες ή εξευτελιστικές και όχι ως βασανιστήρια μπορεί πλέον να τις χαρακτηρίζει διαφορετικά στο μέλλον. Το Δικαστήριο καταλήγοντας υπογράμμισε ότι η αυξημένη απαίτηση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών του ανθρώπου επιβάλλει μία μεγαλύτερη αποφασιστικότητα και σταθερότητα στην εκτίμηση των προσβολών των θεμελιωδών αξιών των δημοκρατικών κοινωνιών.

1.4. Στην υπόθεση Valasinas κατά Λιθουανίας,¹²⁹ ο προσφεύγων ισχυρίστηκε μεταξύ άλλων ότι η σωματική έρευνα, στην οποία υπεβλήθη στις 7 Μαΐου 1998, συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση, υπό την έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα υποστήριξε, ότι υποχρεώθηκε να γδυθεί ενώπιον μιας γυναίκας αξιωματικού της φυλακής, που είχε ως σκοπό τον εξευτελισμό του. Έπειτα διετάχθη να καθίσει οκλαδόν, τα δε γεννητικά όργανά του καθώς και το φαγητό, που είχε λάβει από τον επισκέπτη του, εξετάστηκαν από φρουρούς, που δεν φορούσαν γάντια.¹³⁰

Το Δικαστήριο επεσήμανε¹³¹ ότι αν και οι γυμνές σωματικές έρευνες μπορεί να είναι απαραίτητες για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια της φυλακής ή να εμποδίσουν αρρώστιες ή εγκλήματα, θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα με κατάλληλο τρόπο. Ο εξαναγκασμός του προσφεύγοντα να βγάλει τα ρούχα του ενώπιον γυναίκας και το άγγιγμα των γεννητικών του οργάνων και του φαγητού του με γυμνά χέρια κατεδείκνυε σαφή έλλειψη σεβασμού για τον προσφεύγοντα και μείωσε την αξιοπρέπειά του. Το Δικαστήριο κατέληξε στη σκέψη ότι η επίμαχη σωματική έρευνα συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση για τον προσφεύγοντα υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

¹²⁸ Με παραπομπές στις υποθέσεις Tytler κατά Ηνωμένου Βασιλείου (όπου για πρώτη φορά έγινε αναφορά στον όρο «ζωντανό εργαλείο»), προσφυγή 5856/1972, απόφαση της 25.04.1978, σκέψη 31, Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή 14038/1988, απόφαση της 07.07.1989, σκέψη 102 και Λουιζίδου κατά Τουρκίας, προσφυγή 15318/1989, απόφαση της 23.03.1995, σκέψη 71.

¹²⁹ Προσφυγή 44558/1998, απόφαση της 24.10.2001.

¹³⁰ Σκέψη 114.

¹³¹ Σκέψη 117.

1.5. Στην υπόθεση Jalloh κατά Γερμανίας,¹³² που αφορούσε χορήγηση ουσίας στον προσφεύγοντα δια της βίας προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι σκοποί της ποινικής διαδικασίας, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η ΕΣΔΑ δεν αποκλείει την υποβολή κάποιου σε ιατρική επέμβαση παρά την αντίθετη βούλησή του, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι σκοποί της ποινικής διαδικασίας. Ωστόσο, υπογράμμισε ότι κάθε επέμβαση στη σωματική και ακεραιότητα κάποιου συνοδεύεται ταυτόχρονα από αυστηρό έλεγχο από την πλευρά του. Το Δικαστήριο αναγνώρισε τις προκλήσεις, που αντιμετωπίζουν οι αρμόδιες αρχές των κρατών – μελών, προκειμένου να καταπολεμήσουν την εμπορία ναρκωτικών ουσιών. Στην προκείμενη περίπτωση, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, διαπιστώθηκαν τα εξής: ο προσφεύγων ήταν «βαποράκι», με άλλα λόγια δεν εμπορευόταν ναρκωτικές ουσίες σε μεγάλες ποσότητες. Οι αστυνομικές αρχές γνώριζαν ότι ο ίδιος είχε καταπιεί μικρή ποσότητα ναρκωτικών ουσιών. Εν τη απουσία κατεπείγοντα λόγου άμεσης συλλογής της ναρκωτικής ουσίας, μπορούσαν να αναμένουν την αποβολή της από το σώμα του προσφεύγοντος, δια της φυσικής οδού. Επίσης, η διαδικασία χορήγησης της ουσίας, που προκαλεί αναγωγή, έλαβε χώρα υπό περιστάσεις, οι οποίες αναμφισβήτητα δημιούργησαν στον προσφεύγοντα αισθήματα κατωτερότητας και εξευτελισμού. Χρησιμοποιήθηκε σωματική βία καθώς τέσσερα (4) αστυνομικά όργανα ακινητοποίησαν τον προσφεύγοντα για να του χορηγηθεί η εν λόγω ουσία με σωληνάριο, το οποίο εισχώρησαν επίσης δια της βίας στο σώμα του μέσω του λάρυγγα. Περαιτέρω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η ίδια η χρήση τέτοιου είδους ουσίας μπορεί να εγκυμονεί κινδύνους για την υγεία του υποβαλλόμενου σε αυτήν τη διαδικασία, γεγονός το οποίο υποστηρίζουν αντίστοιχα περιστατικά στη Γερμανία, που κατέληξαν στο θάνατο δύο (2) συλληφθέντων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση της εν λόγω ουσίας, συνδυαζόμενη με τον τρόπο, που αυτή χορηγήθηκε στον προσφεύγοντα και των περιστατικών κάτω από τις οποίες, ο ίδιος, στη συνέχεια, απέβαλε τη ναρκωτική ουσία ήταν αντίθετη προς το άρθρο 3 της Σύμβασης¹³³.

¹³² Προσφυγή 54810/2000, απόφαση της 11.07.2006, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 60/2007, σελ. 74.

¹³³ Αντίθετα στην υπόθεση Turan κατά Τουρκίας, προσφυγή 879/2002, απόφαση της 02.03.2006, που αφορούσε απόπειρα υποβολής σε γυναικολογική εξέταση προσωρινώς κρατούμενης το Δικαστήριο έκρινε ότι παρά το γεγονός ότι η μεταφορά της προσφεύγουσας σε νοσοκομείο, προκειμένου να υποβληθεί σε γυναικολογική εξέταση, θα πρέπει να της προκάλεσε αισθήματα αγωνίας, από την άλλη πλευρά αυτού του είδους οι εξετάσεις αποτελούν ένα είδος εγγύησης στην περίπτωση ψευδών ισχυρισμών για σεξουαλική κακοποίηση κατά τη διάρκεια της κράτησης. Το σημαντικότερο δε είναι ότι δεν αμφισβητήθηκε πως μετά την άρνηση της προσφεύγουσας να υποβληθεί στην εν λόγω εξέταση

Ειδικότερα, έχοντας υπόψη όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, το Δικαστήριο διαπίστωσε¹³⁴ ότι το επίδικο μέτρο πληρούσε το ελάχιστο επίπεδο της σοβαρότητας, που απαιτείται για την υπαγωγή του στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3. Οι αρχές υπέβαλαν τον αιτούντα σε μια σοβαρή διατάραξη της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας του παρά τη θέλησή του. Τον εξανάγκασαν σε αναγωγή, όχι για θεραπευτικούς λόγους, αλλά για να ανακτήσουν στοιχεία, που θα μπορούσαν κάλλιστα να αποσπάσουν με λιγότερο παρεμβατικές μεθόδους. Ο τρόπος, με τον οποίο το επίμαχο μέτρο εκτελέστηκε, ήταν ικανό να δημιουργήσει στον αιτούντα αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, τα οποία τον ταπείνωσαν και τον εξευτέλισαν. Επιπλέον, η διαδικασία ήταν επικίνδυνη για την υγεία του αιτούντος. Μολονότι δεν ήταν αυτός ο σκοπός, το μέτρο εφαρμόστηκε με τέτοιο τρόπο, που προκάλεσε στον προσφεύγοντα σωματικό πόνο και ψυχική οδύνη. Συνεπώς, ο αιτών υπεβλήθη σε «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση» αντίθετα με το άρθρο 3.

1.6. Στην υπόθεση Gafgen κατά Γερμανίας,¹³⁵ ο προσφεύγων παρέσυρε ένα 12χρονο αγόρι στο διαμέρισμά του στην Φρανκφούρτη, όπου και το δολοφόνησε μέσω της υποβολής του σε ασφυξία. Στη συνέχεια πέταξε το σώμα του παιδιού δίπλα σε μια λίμνη και ζήτησε από τους γονείς του την καταβολή λύτρων για την υποτιθέμενη απελευθέρωσή του. Ο προσφεύγων εισέπραξε το ποσό των λύτρων αλλά συνελήφθη στο αεροδρόμιο της Φρανκφούρτης το απόγευμα της ίδιας ημέρας. Στους αστυνομικούς, που τον ανέκριναν δήλωσε ότι το παιδί ήταν ζωντανό και ότι κρατείτο από δύο (2) συνεργούς του σε μια καλύβα κοντά σε μια λίμνη, αρνούμενος να αποκαλύψει περισσότερες λεπτομέρειες. Έχοντας την πεποίθηση ότι η ζωή του παιδιού διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο και ενόψει της συνεχιζόμενης άρνησης συνεργασίας του υπόπτου, ο υποδιοικητής της αστυνομίας της Φρανκφούρτης εξουσιοδότησε έναν από τους ανακρίνοντες αστυνομικούς να απειλήσει τον ύποπτο με την πρόκληση σοβαρού σωματικού πόνου.¹³⁶ Ο προσφεύγων προσέφυγε στο ΕΔΔΑ για παραβίαση

δεν της ασκήθηκε οιαδήποτε πίεση, ώστε να συμβεί το αντίθετο, με αποτέλεσμα να δεχθεί μη παραβίαση του άρθρου 3. Η απόφαση είναι δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 58/2006, σελ. 63.

¹³⁴ Σκέψη 82.

¹³⁵ Σκέψη 22978/2005, απόφαση της 01.06.2010.

¹³⁶ Βλ. αναλυτικά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης σε Σ. Κύρκου, Δοκιμάζοντας τους καρπούς του δηλητηριώδους δένδρου: η απειλή χρήσης βασανιστηρίων ως μορφή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης κατ' αρ. 3 της ΕΣΔΑ και οι επιπτώσεις της στην προστασία του

του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το Δικαστήριο,¹³⁷ οι πραγματικές και άμεσες απειλές κατά του προσφεύγοντος με σκοπό την απόσπαση πληροφοριών από αυτόν πληροί το ελάχιστο επίπεδο σοβαρότητας υπό το πρίσμα του άρθρου 3. Το Δικαστήριο επανέλαβε, ότι σύμφωνα με τη νομολογία του,¹³⁸ η απειλή για βασανιστήρια υπάγεται στην απαγόρευση του άρθρου 3, όταν η φύση των βασανιστηρίων καλύπτει τόσο τον σωματικό πόνο όσο και την ψυχική οδύνη. Ειδικότερα, ο φόβος για σωματικά βασανιστήρια μπορεί να αποτελέσει ο ίδιος ψυχικό βασανιστήριο. Ωστόσο, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι το κατά πόσο μια δεδομένη απειλή σωματικού βασανιστηρίου αγγίζει τα όρια του ψυχολογικού βασανιστηρίου ή της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, συμπεριλαμβανομένων, ιδίως, της σοβαρότητας της πίεσης που ασκείται καθώς και της προκληθείσας ψυχικής οδύνης. Συγκρίνοντας την εν λόγω περίπτωση με εκείνες, στις οποίες το ίδιο έχει κρίνει με τη νομολογία του ότι αποτελούν βασανιστήρια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η μέθοδος της ανάκρισης στην οποία υποβλήθηκε ο αιτών υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις ήταν αρκετά σοβαρή, ώστε να ισοδυναμεί με απάνθρωπη μεταχείριση, που απαγορεύεται από το άρθρο 3, αλλά ότι δεν έφθασε το απαιτούμενο επίπεδο σκληρότητας για να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Από τις ως άνω αποφάσεις του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι τα κριτήρια του βαθμού της βαρύτητας της κακομεταχείρισης, ως συστατικού στοιχείου της εκτίμησης μιας απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, αποτελούν πάγιο νομολογιακό περίβλημα της στοιχειοθέτησης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο δέχεται ότι η διενέργεια των αναγκαίων για την εξυπηρέτηση των σκοπών της ποινικής διαδικασίας προανακριτικών πράξεων πρέπει να συνοδεύεται από ένα πλαίσιο εγγυήσεων εκ μέρους των κρατικών αρχών για την προστασία της υγείας (σωματικής και ψυχικής) του προσώπου, που κρατείται. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το δικαίωμα

δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, (με αφορμή την απόφαση της 1-6-2010 του ΕΔΔΑ επί της προσφυγής Gafgen κατά Γερμανίας), ΠοινΔικ 10/2011, σελ. 1132 – 1139.

¹³⁷ Σκέψη 108.

¹³⁸ Στη σχετική νομολογία γίνεται επίσης αναφορά στον ορισμό των βασανιστηρίων, του άρθρου 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων και σύμφωνα με τις απόψεις άλλων διεθνών Οργανισμών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, στην οποία η Redress Trust επίσης αναφέρεται.

της σωματικής ακεραιότητας είναι απόλυτο, γεγονός που σημαίνει ότι δεν υπόκειται σε κανέναν περιορισμό και δεν εξαρτάται ούτε συνδέεται από τη φύση του εγκλήματος, που αποδίδεται στον ύποπτο ή κατηγορούμενο. Τέλος, το κράτος οφείλει να παράσχει εξηγήσεις για την προέλευση των κακώσεων σε πρόσωπο, που κρατείται, ενώ σε περίπτωση, που δεν παράσχει επαρκείς εξηγήσεις τεκμαίρεται ότι οι κακώσεις προήλθαν από τα αστυνομικά όργανα.

Δ. Ανεπαρκείς έρευνες, υπό την έποψη του θύματος

1. Περιπτωσιολογία

1.1. Στην υπόθεση Bekos και Koutropoulos κατά Ελλάδος,¹³⁹ το Δικαστήριο έκρινε ότι οι σοβαρές σωματικές κακώσεις, τις οποίες έφεραν οι προσφεύγοντες κατά την έξοδό τους από το αστυνομικό τμήμα, όπως και τα αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, τα οποία ένιωσαν λόγω της μεταχείρισής τους από τα αστυνομικά όργανα, τοποθετούν τις πράξεις των τελευταίων στην κατηγορία της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης. Ως προς την αποτελεσματικότητα της έρευνας το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι σε αρκετές περιπτώσεις, τόσο δηλαδή κατά την διοικητική εξέταση όσο και κατά την δικαστική διαδικασία, αναγνωρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες έγιναν αντικείμενο κακομεταχείρισης από αστυνομικά όργανα. Ωστόσο, κανείς αστυνομικός δεν θεωρήθηκε υπεύθυνος για τα περιστατικά είτε στο πλαίσιο της ποινικής δίκης είτε ακόμα και στο πλαίσιο της ένορκης διοικητικής εξέτασης. Το χρηματικό ποσό των πενήντα εννέα (59) ευρώ, που επιβλήθηκε στον διοικητή του αστυνομικού τμήματος, δεν αφορούσε την τυχόν ευθύνη του για τα περιστατικά, αλλά την αδυναμία του να λάβει τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να προληφθεί η διάπραξη των καταγγελλόμενων πράξεων από τους υφισταμένους του αστυνομικούς. Κανείς από τους αστυνομικούς, οι οποίοι ήσαν αναμεμειγμένοι στο περιστατικό δεν τέθηκε σε διαθεσιμότητα, παρά το σχετικό συμπέρασμα της ένορκης διοικητικής εξέτασης. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η διεξαχθείσα έρευνα δεν απέφερε οιοδήποτε απότέλεσμα σχετικά με την ευθύνη των εμπλεκομένων αστυνομικών οργάνων και συνεπώς και ως προς το σημείο αυτό υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.

¹³⁹ Προσφυγή 15250/2002, απόφαση της 13.12.2005, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 55/2006, σελ. 64.

Τέλος, όσον αφορά την απαγόρευση των διακρίσεων (άρθρο 14 σε συνδυασμό με άρθρο 3), το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι, όταν διεξάγεται έρευνα σχετικά με βιαιοπραγίες από όργανα της τάξης εις βάρος πολιτών, οι κρατικές αρχές έχουν την επιπρόσθετη υποχρέωση να αναζητήσουν εάν ρατσιστικά κίνητρα ή προκαταλήψεις έπαιξαν ρόλο στα καταγγελλόμενα περιστατικά. Στην προκείμενη περίπτωση, παρά το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ευθέως κατά την διάρκεια των εσωτερικών διοικητικών και δικαστικών διαδικασιών ότι οι βιαιότητες εναντίον τους υπαγορεύονταν από ρατσιστικά κίνητρα, στη συνέχεια οι αρμόδιες αρχές δεν διεξήγαγαν σχετική έρευνα, προκειμένου να εξακριβώσουν την αλήθεια ή μη αυτών των ισχυρισμών. Μάλιστα, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, που ανέλαβαν την εκπροσώπηση των προσφευγόντων ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων, είχαν προηγουμένως υποβάλει έκθεση σχετικά με πρακτικές κακομεταχείρισης Ρομά από αστυνομικούς, πράγμα το οποίο θα έπρεπε κανονικά να είχε ευαισθητοποιήσει περισσότερο τις αρμόδιες αρχές, ώστε να στρέψουν τις έρευνές τους και προς την κατεύθυνση των ρατσιστικών κινήτρων. Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 ως προς το διαδικαστικό σκέλος.

1.2. Στην υπόθεση *Osmanoglu κατά Τουρκίας*,¹⁴⁰ το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ κρίνοντας ότι η ψυχική οδύνη, την οποία υπέστη ο προσφεύγων λόγω της απαγωγής του υιού του και της απουσίας των κατάλληλων ενεργειών από τις κρατικές αρχές για την ανεύρεσή του ήταν βαρύτερη από την αγωνία και την οδύνη, που συνήθως υφίστανται οι συγγενείς θυμάτων σοβαρών παραβιάσεων των ατομικών τους δικαιωμάτων. Η απουσία, ιδιαιτέρως, απάντησης από την πλευρά των κρατικών αρχών στις εκκλήσεις του πατέρα για πληροφόρηση σχετικά με την τύχη του υιού του ισοδυναμούσε, στην προκείμενη περίπτωση, με «απάνθρωπη μεταχείριση».

1.3. Η υπόθεση *Secic κατά Κροατίας*,¹⁴¹ αφορούσε την απουσία αποτελεσματικής έρευνας σχετικά με ρατσιστική επίθεση σε άτομο καταγωγής ρομά

¹⁴⁰ Προσφυγή 48804/1999, απόφαση της 24.01.2007.

¹⁴¹ Προσφυγή 40116/2002, απόφαση της 31.05.2007, δημοσιευμένη στο περιοδικό *Συνήγορος*, τεύχος 66/2008, σελ. 65.

και παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα τραύματα, που προκλήθηκαν στον προσφεύγοντα από δύο (2) νεοναζί ήταν αρκετά σοβαρά, με συνέπεια να ισοδυναμούν με κακομεταχείριση. Παρά το γεγονός ότι το άρθρο 3 επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη την επίδειξη επιμέλειας κατά τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η υπόθεση παρέμεινε εκκρεμής στην φάση της προδικασίας για χρονικό διάστημα επτά (7) ετών χωρίς να έχουν απαγγελθεί κατηγορίες. Επίσης, παρά το γεγονός ότι αυτόπτες μάρτυρες είχαν αναγνωρίσει ότι οι δράστες ήταν νεοναζί, η αστυνομία δεν εξέτασε ποτέ άτομα, που ανήκαν σε αυτήν την ομάδα ή, τέλος πάντων, δεν αξιοποίησε σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας αυτήν την πληροφορία. Μάλιστα, η ίδια η αστυνομία απέκλεισε από τη λίστα των υπόπτων άτομο, που είχε προηγουμένως αναγνωρισθεί ως δράστης της επίθεσης, χωρίς καν να το εξετάσει στο πλαίσιο της προδικασίας.

Επιπλέον το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε ταυτόχρονα και παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου οι δράστες της επίθεσης ήσαν, κατά πάσα πιθανότητα, μέλη ομάδας νεοναζί. Είναι αυτονόητο ότι τέτοιου είδους ομάδες διαπνέονται από ρατσιστικά και ακραία πολιτικά ιδεώδη. Η γνώση της αστυνομίας ότι ο τραυματισμός του προσφεύγοντα βασιζόταν σε ρατσιστικά κίνητρα, δεν θα έπρεπε κανονικά να είχε επιτρέψει την τελμάτωση της υπόθεσης για επτά (7) χρόνια στο στάδιο της προδικασίας.

1.4. Στην υπόθεση *Milanovic κατά Σερβίας*,¹⁴² ο προσφεύγων, μέλος ινδουιστικής οργάνωσης, υπέστη επανειλημμένως επιθέσεις από ακροδεξιά στοιχεία, οι οποίες είχαν ως συνέπεια τον σοβαρό του τραυματισμό από μαχαίρι. Παρά το γεγονός ότι είχε ενημερώσει τις αστυνομικές αρχές για τις απειλές και τις επιθέσεις, που δεχόταν από άγνωστα άτομα, εφιστώντας παράλληλα την προσοχή τους στο γεγονός ότι τα ίδια προέρχονταν από τον ακροδεξιό χώρο, οι πρώτες δεν ανέλαβαν κάποια πρωτοβουλία προστασίας του. Στη συνέχεια ο προσφεύγων υπέβαλε μήνυση κατ' αγνώστων, χωρίς αποτέλεσμα. Στην έκθεση των αστυνομικών αρχών αναφερόταν ότι ο προσφεύγων αποτελούσε μέλος αίρεσης και ότι είχε περίεργη εμφάνιση. Επίσης, τονιζόταν ότι η πλειονότητα των επιθέσεων είχαν συντελεσθεί κατά τη διάρκεια σημαντικών ορθόδοξων εορτών, ενώ ο προσφεύγων είχε

¹⁴² Προσφυγή 44614/2007, απόφαση της 14.12.2010.

παραχωρήσει συνεντεύξεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης κάνοντας γνωστές τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.¹⁴³ Το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το φαινόμενο της προερχόμενης από ιδιώτες βίας, η οποία υποκινείται από θρησκευτικό μίσος. Τόνισε τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών – μελών για την προστασία των μελών μειονοτικών θρησκευτικών ομάδων από τις πράξεις φανατισμένων θρησκευτικά ιδιωτών.¹⁴⁴ Εν προκειμένω, έγινε δεκτό ότι οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές δεν είχαν ανταποκριθεί στις εν λόγω υποχρεώσεις. Οι έρευνες, που διεξήχθησαν είχαν τυπικό χαρακτήρα χωρίς ουσιαστικά να επιδιώκουν τη σύλληψη των δραστών και κατέληξε στη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 3 σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της Σύμβασης.

1.5. Η υπόθεση Zontul κατά Ελλάδος,¹⁴⁵ αφορούσε τις συνθήκες κράτησης όχι μεν σε σωφρονιστικό κατάστημα, αλλά σε χώρο κράτησης του λιμενικού Σώματος. Ειδικότερα, επρόκειτο για τον βιασμό Τούρκου υπηκόου με γκλομπ από υπάλληλο του λιμενικού σώματος στην Κρήτη κατά τη διάρκεια κράτησής του για παράνομη είσοδο στην Ελλάδα. Ο προσφεύγων, επικαλούμενος το άρθρο 3, ισχυρίστηκε ότι υπήρξε θύμα βασανιστηρίων με το να κακοποιηθεί σεξουαλικά, επιπλέον δε ότι οι ελληνικές αρχές δεν διεξήγαγαν σχετικά μια επαρκή, δίκαιη και αμερόληπτη έρευνα και ότι το Εφετείο επέβαλε δυσανάλογα επιεικείς ποινές στους εμπλεκόμενους λιμενικούς.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι τόσο το Ναυτοδικείο Χανίων όσο και το Εφετείο, δέχθηκαν τον ισχυρισμό του προσφεύγοντα περί εξαναγκασμένης διείσδυσης με γκλομπ, η οποία του προξένησε έντονο σωματικό πόνο. Το Εφετείο, ωστόσο, δεν έκρινε τον υπαίτιο λιμενικό ένοχο διάπραξης του εγκλήματος του βασανιστηρίου (137Α πργ. 2 Π.Κ), καθώς έκρινε ότι εξέλιπε το στοιχείο της μεθόδευσης, αλλά τον έκρινε ένοχο για σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (137 Α πργ. 3). Το Δικαστήριο, υπενθυμίζοντας παλαιότερη νομολογία του, υπογράμμισε ότι ο βιασμός έγκλειστου από όργανο του κράτους αποτελεί μια ιδιαίτερος βαριά και ειδική μορφή κακομεταχείρισης και αποφάνθηκε ότι η εξαναγκασμένη διείσδυση με χρήση

¹⁴³ Σκέψη 100.

¹⁴⁴ Σκέψη 83.

¹⁴⁵ Προσφυγή 12294/2007, απόφαση της 17.01.2012, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 89/2012, σελ. 68 – 69.

αντικειμένου αποτελούσε αδιαμφισβήτητα μια πράξη βασανισμού, λαμβανομένων δε υπόψη της απάνθρωπης φύσης και του ηθελημένου χαρακτήρα της πράξης.

Το ΕΔΔΑ σημείωσε περαιτέρω ότι το πόρισμα της διοικητικής εξέτασης διαστρέβλωνε τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα, καθώς παρουσίαζε το γεγονός του βιασμού του ως «χαστούκι» και ως «χρήση ψυχολογικής βίας», ενώ ανέφερε ότι ο προσφεύγων δεν επιθυμούσε την τιμωρία των υπαιτίων. Λαμβανομένου ωστόσο υπόψη, ότι ο υπαίτιος λιμενικός είχε κηρυχθεί ένοχος σοβαρής προσβολής της γενετήσιας αξιοπρέπειας σε πρώτο και δεύτερο βαθμό, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η διοικητική και ποινική διαδικασία διεξήχθησαν με τη δέουσα αμεσότητα και επιμέλεια. Εντούτοις, η ποινή, που επιβλήθηκε στον λιμενικό υπάλληλο υπήρξε δυσανάλογα επιεικής, ενόψει και της παραβίασης ενός θεμελιώδους δικαιώματος. Μια τέτοια ποινή στερείτο αφ' ενός αποτρεπτικού αποτελέσματος, αφ' ετέρου δεν μπορούσε να θεωρηθεί δίκαιη εκ μέρους του θύματος. Ενδιαφέρουσα είναι σχετικά και η επισήμανση του Δικαστηρίου ότι ο προσφεύγων διέμενε στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τη διάρκεια μέρους της ποινικής διαδικασίας. Λόγω της ελλιπούς πληροφόρησης, που παρείχε στον προσφεύγοντα η ελληνική Πρεσβεία στο Λονδίνο, κατέστη αδύνατη η συμμετοχή του στο σύνολο της ποινικής διαδικασίας με την ιδιότητα του πολιτικώς ενάγοντος. Το γεγονός αυτό τον εμπόδισε να ασκήσει όλα τα δικαιώματα των πολιτικώς εναγόντων, που απορρέουν από τον Κ.Π.Δ.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Από την επισκόπηση των ως άνω αποφάσεων του Δικαστηρίου συνάγεται ότι το τελευταίο καταδικάζοντας τους υπαίτιους συμπεριφορών ρατσιστικής βίας υποχρεώνει το κράτος στις περιπτώσεις, που δέχεται καταγγελίες προσώπων για την σε βάρος τους τέλεση ποινικών αδικημάτων να διεξάγει ουσιαστικές έρευνες για τον εντοπισμό των δραστών. Η έρευνα, που θα πρέπει να πραγματοποιείται από τα κρατικά όργανα πρέπει να είναι αποτελεσματική και να ολοκληρώνεται σε σύντομο χρονικό διάστημα. Επιπρόσθετα, το κράτος έχει την αυξημένη υποχρέωση να ερευνά, εάν τα καταγγελλόμενα περιστατικά έχουν ως αιτία ρατσιστικά κίνητρα. Όσον αφορά την περίπτωση της υπόθεσης Zontul κατά Ελλάδος, αξίζει να μνημονευθεί ότι το Δικαστήριο διαφοροποίησε τον χαρακτηρισμό της πράξης από προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας – που είχε αποδοθεί στους κατηγορούμενους από τα

ελληνικά δικαστήρια – σε υποβολή σε βασανιστήριο με την κατάφαση δύο (2) προϋποθέσεων: της απάνθρωπης φύσης και του ηθελημένου χαρακτήρα της πράξης. Το Δικαστήριο χρησιμοποιώντας την αυτόνομη ερμηνεία του, ερμήνευσε τον όρο «βασανιστήριο» αυτοτελώς και χωρίς προσκόλληση στο νόημα, που του είχε αποδώσει η εθνική έννομη τάξη.

Ε. Διαδικασία ασύλου

1. Περιπτώσιολογία

1.1. Στην υπόθεση M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδος,¹⁴⁶ που αφορούσε τη μεταφορά αιτούντος άσυλο από το Βέλγιο στην Ελλάδα υπό τον κανονισμό 343/2003/EK και τις συνθήκες κράτησης και διαβίωσης του στην Ελλάδα τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής: ο προσφεύγων εγκατέλειψε την Καμπούλ στις αρχές του 2008 και εισήλθε στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω Ελλάδος. Δακτυλοσκοπήθηκε και στη συνέχεια κρατήθηκε για μία εβδομάδα. Μετά την απόλυσή του διατάχθηκε να εγκαταλείψει τη χώρα. Ο προσφεύγων δεν έκανε αίτηση ασύλου στην Ελλάδα. Τον Φεβρουάριο του 2009 έφτασε μέσω Γαλλίας στο Βέλγιο, όπου και ζήτησε άσυλο. Ωστόσο, οι βελγικές αρχές αποφάσισαν να τον μεταφέρουν στην Ελλάδα, βάσει του άρθρου 10 του Κανονισμού 343/2003/EK. Αμέσως μετά την άφιξή του στον διεθνή αερολιμένα της Αθήνας κρατήθηκε σε παρακείμενο κτίριο.

Αφού αφέθηκε ελεύθερος και του χορηγήθηκε κάρτα αιτούντος άσυλο (ροζ κάρτα), ο προσφεύγων άρχισε να ζει σε ένα πάρκο της Αθήνας μαζί με άλλους Αφγανούς αιτούντες άσυλο, καθώς στερούνταν επαρκών μέσων διαβίωσης. Την 1^η Αυγούστου 2009, στην προσπάθειά του να εγκαταλείψει την Ελλάδα με πλαστή βουλγαρική ταυτότητα, συνελήφθη και κρατήθηκε για χρονικό διάστημα εκ νέου στο κτίριο δίπλα στον αερολιμένα. Μάλιστα, υποστήριξε ότι κατά την τελευταία περίοδο κράτησης ξυλοκοπήθηκε από τους αξιωματικούς, που υπηρετούσαν στο εν λόγω κέντρο κράτησης. Ο M.S.S. συνέχισε να ζει άστεγος. Αν και είχε ενημερώσει την αστυνομία σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσής του οι προσπάθειες εκ μέρους του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης να στεγαστεί ο προσφεύγων δεν καρποφόρησαν. Αν και βρέθηκε χώρος στέγασης δεν κατέστη δυνατόν να ενημερωθεί

¹⁴⁶ Προσφυγή 30696/2009, απόφαση της 21.01.2011.

ο προσφεύγων λόγω του ότι δεν είχε δηλώσει την διεύθυνσή του στην αστυνομία. Ο προσφεύγων αποπειράθηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα για άλλη μια φορά. Συνελήφθη στην Πάτρα και μέσω Θεσσαλονίκης μεταφέρθηκε στα ελληνοτουρκικά σύνορα για να απελαθεί. Την τελευταία στιγμή, η αστυνομία δεν προχώρησε στην απέλαση λόγω της παρουσίας της τουρκικής αστυνομίας.

Το Τμήμα ευρείας σύνθεσης του ΕΔΔΑ σημείωσε ότι τα κράτη, των οποίων τα σύνορα αποτελούν τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες ως προς τη διαχείριση της αυξανόμενης εισροής μεταναστών και αιτούντων άσυλο. Επιπρόσθετα, η κατάσταση επιβαρύνεται από τις μεταφορές αιτούντων άσυλο από άλλα κράτη – μέλη της Ένωσης υπό τον κανονισμό 343/2003/ΕΚ. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τον απόλυτο χαρακτήρα του άρθρου 3, αποφάνθηκε ότι οι όποιες αντικειμενικές δυσκολίες δεν επαρκούν για να απαλλάξουν τα κράτη από τις αντίστοιχες υποχρεώσεις τους. Το Δικαστήριο εξέτασε τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα και δέχτηκε ότι η περιγραφή των συνθηκών κράτησης στο χώρο κράτησης του αερολιμένα αντιστοιχούσε στις περιγραφές διεθνών οργανισμών και οργανώσεων. Λαμβάνοντας υπόψη τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης (υπερπληθυσμός κελιών, κακός εξαερισμός, υπερβολική θερμοκρασία, ελλιπής πρόσβαση σε χώρους υγιεινής) καθώς και την ιδιότητα του προσφεύγοντος ως αιτούντος άσυλο και εξ' ου χρίζοντος ιδιαίτερης προστασίας, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων είχε υποστεί εξευτελιστική μεταχείριση και συνεπώς υπήρξε παραβίαση άρθρου 3.¹⁴⁷

Ως προς τις συνθήκες διαβίωσης του προσφεύγοντος στην Ελλάδα, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι η απραξία των ελληνικών αρχών και η μη λήψη υπόψη εκ μέρους τους της ευάλωτης θέσης του ως αιτούντος άσυλο ανάγκασαν τον τελευταίο να ζήσει για μήνες στους δρόμους, χωρίς επαρκή μέσα διαβίωσης και πρόσβασης σε χώρους υγιεινής¹⁴⁸. Άλλωστε, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα υποχρεούται σύμφωνα με την Οδηγία 2003/9/ΕΚ να εξασφαλίσει ένα μίνιμουμ υλικών συνθηκών υποδοχής στους αιτούντες άσυλο, οι χώροι υποδοχής κατά παραδοχή της ελληνικής κυβέρνησης, μπορούν να φιλοξενήσουν λιγότερους από χίλιους (1.000) αιτούντες, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να μένουν άστεγοι. Σε κάθε περίπτωση, λόγω της κατάστασης των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, οι ελληνικές αρχές δεν μπορούν να

¹⁴⁷ Σκέψεις 222 και 231.

¹⁴⁸ Σκέψεις 236 και 239.

απαιτούν από τους τελευταίους να αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία προς εξασφάλιση των βασικών βιοτικών αναγκών. Ακόμα και η αγορά εργασίας στην πράξη δεν είναι προσβάσιμη για τους αιτούντες άσυλο, λόγω διοικητικών εμποδίων. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες διαβίωσης του προσφεύγοντος στην Ελλάδα το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι είχε υποστεί «εξευτελιστική μεταχείριση».

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, μια έγκαιρη εξέταση της αίτησης για άσυλο θα βελτίωνε σημαντικά τη θέση του προσφεύγοντος. Το πρόβλημα, ωστόσο, έγκειται στο κατά πόσο υπάρχουν αποτελεσματικές εγγυήσεις προστασίας των αιτούντων άσυλο από παράνομη επιστροφή στον χώρο προέλευσης. Το τμήμα ευρείας σύνθεσης σημείωσε ότι, αν και η ελληνική νομοθεσία περιλαμβάνει σειρά εγγυήσεων, στην πράξη ο νόμος δεν εφαρμόζεται. Αντιθέτως, είναι τέτοια η ανεπάρκεια του συστήματος ασύλου της Ελλάδος (ελλιπής πληροφόρηση των αιτούντων άσυλο σχετικά με τη διαδικασία, δυσκολία πρόσβασης στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής, αναξιόπιστο σύστημα επικοινωνίας μεταξύ αρχών και αιτούντων, έλλειψη διερμηνέων, ελλιπής εκπαίδευση χειριστών υποθέσεων, υπέρμετρη διάρκεια χρόνου λήψεως απόφασης), που ο αιτών άσυλο κινδυνεύει να επιστραφεί στη χώρα προέλευσης χωρίς προηγουμένως να έχει εξεταστεί η ουσία της αίτησής του από τις αρμόδιες αρχές απόφασης¹⁴⁹. Ως προς αυτό το Δικαστήριο κατέληξε σε παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3¹⁵⁰.

Ως προς το Βέλγιο, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι κατά το χρόνο της μεταφοράς του προσφεύγοντος στην Ελλάδα, οι βελγικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι η ανεπάρκεια του ελληνικού συστήματος ασύλου δεν εγγυάτο την ουσιώδη εξέταση της αίτησης του προσφεύγοντος. Οι αρμόδιες αρχές δεν καλούνταν στη συγκεκριμένη περίπτωση απλώς και μόνο να υποθέσουν ότι ο αιτών άσυλο θα τύγχανε της μεταχείρισης, που επιβάλλει η Σύμβαση, αλλά αντιθέτως, να επιβεβαιώσουν την εφαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην πράξη. Η μεταφορά του προσφεύγοντος στην Ελλάδα και η έκθεσή του στους κινδύνους, που απορρέουν από το ελληνικό σύστημα ασύλου έλαβε χώρα κατά παράβαση του άρθρου 3.¹⁵¹

Επιπρόσθετα το Δικαστήριο, επικαλούμενο την πάγια νομολογία του, τόνισε ότι τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να απέχουν από απέλαση προσφεύγοντος, όταν

¹⁴⁹ Σκέψη 263.

¹⁵⁰ Σκέψη 321.

¹⁵¹ Σκέψη 340.

υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι σε περίπτωση απέλασης ο προσφεύγων κινδυνεύει να υποστεί στη χώρα προορισμού μεταχείριση αντίθετη με το άρθρο 3, καθώς εξέθεσε εν γνώσει του τον προσφεύγοντα σε συνθήκες κράτησης και διαβίωσης, οι οποίες ισοδυναμούσαν με εξευτελιστική μεταχείριση. Υπό το φως του σκεπτικού της απόφασης, μεταφορές αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα με βάση τον Κανονισμό 343/2003/EK οδηγούν καταρχήν σε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

1.2. Στην υπόθεση R. U. κατά Ελλάδος¹⁵² ο προσφεύγων, Τούρκος υπήκοος, κουρδικής καταγωγής εισήλθε στην ελληνική επικράτεια και οι ελληνικές αρχές τον συνέλαβαν για παράνομη είσοδο στη χώρα και χρήση πλαστών ταξιδιωτικών εγγράφων, είχε αιτηθεί δε την χορήγηση ασύλου. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε για τις συνθήκες κράτησης στους χώρους του τμήματος συνοριακής φύλαξης Σουφλίου και στην υποδιεύθυνση αλλοδαπών Αττικής (Πέτρου Ράλλη). Ισχυρίστηκε ότι δεν έλαβε καμιά θεραπευτική αγωγή, παρά το γεγονός ότι ήταν θύμα βασανιστηρίων, ότι το κέντρο κράτησης στο Σουφλί ήταν γεμάτο από κρατούμενους, ότι δεν είχε ούτε μία φορά την ευκαιρία να περπατήσει στην αυλή του κέντρου, ότι δεν είχε ζεστό νερό, ούτε καρέκλες, ούτε ραδιόφωνο ή τηλεόραση, ότι τα σκεπάσματα ήταν βρώμικα, ότι ο τηλεφωνικός θάλαμος βρισκόταν εκτός του χώρου, όπου κρατείτο. Βασίστηκε δε σε πολλές εκθέσεις, που κατήρτισαν διεθνή όργανα και οργανισμοί, όπως η CPT, το ελληνικό τμήμα της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες, ο Επίτροπος ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς και η οργάνωση Human Rights Watch και η Ένωση Proasyl, σημειώνοντας ότι όλοι οι ανωτέρω έχουν διαπιστώσει κατ' επανάληψη την άθλια κατάσταση των συνθηκών κράτησης σε όλα τα κέντρα κράτησης που βρίσκονται κοντά στα σύνορα με την Τουρκία.¹⁵³

Το Δικαστήριο επανέλαβε καταρχάς τη νομολογία του επί της ερμηνείας της διάταξης. Υπενθύμισε ότι, για να εφαρμοστεί το άρθρο 3, μια κακομεταχείριση πρέπει να έχει ένα ελάχιστο βαθμό σοβαρότητας. Η εκτίμηση αυτή είναι από τη φύση της σοβαρή. Εξαρτάται από το σύνολο των δεδομένων της υπόθεσης, ιδίως από τη διάρκεια της κακομεταχείρισης και των επιπτώσεών της στην υγεία του θύματος. Το

¹⁵² Προσφυγή 2237/2008, απόφαση της 07.06.2011.

¹⁵³ Σκέψη 52.

Δικαστήριο θεωρεί μια κακομεταχείριση ως «απάνθρωπη», λαμβάνοντας ως κριτήρια αφενός την προμελετημένη και μακρά χρονικά τέλεσή της και αφετέρου την εξ αυτής πρόκληση είτε σωματικής βλάβης είτε έντονου σωματικού ή ψυχικού πόνου. Περαιτέρω θεωρεί μια μεταχείριση ως «εξευτελιστική», όταν είναι ικανή να γεννήσει στα θύματα συναισθήματα φόβου, άγχους και κατωτερότητας, που ταπεινώνουν και εξευτελίζουν.¹⁵⁴

Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα στερητικά της ελευθερίας μέτρα συνοδεύονται αναπόφευκτα από πόνο και εξευτελισμό. Πρόκειται για ένα πραγματικό αναπόφευκτο γεγονός, το οποίο από μόνο του δεν επιφέρει την παραβίαση του άρθρου 3, ωστόσο αυτή η διάταξη επιτάσσει στο κράτος να διασφαλίσει ότι κάθε πρόσωπο κρατείται σε συνθήκες συμβατές με το καθεστώς της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ότι οι συνθήκες της κράτησης δεν θα το οδηγούν στην απόγνωση ή σε μία δοκιμασία τέτοιας έντασης που να υπερβαίνει τον αναπόφευκτο για ένα τέτοιο μέτρο βαθμό πόνου και ταλαιπωρίας και ότι δεδομένων των πρακτικών απαιτήσεων της φυλάκισης, η υγεία του και η ευεξία του θα διασφαλίζονται με επαρκή τρόπο.¹⁵⁵

Όσον αφορά την ουσία της αιτίας, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα παράπονα του προσφεύγοντα αφορούν τα ίδια κέντρα κράτησης και την ίδια περίοδο, που αυτά εξετάστηκαν από το Δικαστήριο στην υπόθεση S.D κατά Ελλάδος (αριθμ. 53541/2007, πργ. 49 – 54, 11.06.2009).¹⁵⁶ Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι συλλογισμοί του στην προαναφερθείσα απόφαση αφορούσαν τις συνθήκες κράτησης, που επικρατούσαν στο Σουφλί και στην Πέτρου Ράλλη και θεώρησε ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντα, ως πρόσφυγα και αιτούντος άσυλο σε συνδυασμό με την διάρκεια της άνω των δύο (2) μηνών κράτησης σε τέτοιες συνθήκες, συνιστούσαν «εξευτελιστική μεταχείριση».¹⁵⁷

¹⁵⁴ Σκέψη 54.

¹⁵⁵ Σκέψη 55.

¹⁵⁶ Σκέψη 62.

¹⁵⁷ Σκέψη 63.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Καταρχάς, και στις δύο (2) περιπτώσεις που παρουσιάστηκαν, το Δικαστήριο δέχθηκε παραβίαση του άρθρου 3 και συγκεκριμένα ότι οι προσφεύγοντες υπεβλήθησαν σε «εξευτελιστική μεταχείριση», βασιζόμενο σε δύο (2) κριτήρια: αφ' ενός μεν στην ιδιότητα των προσφευγόντων ως προσφύγων και αιτούντων άσυλο δηλαδή ως προσώπων ιδιαιτέρως ευάλωτων, χαρακτηρισμός, που επισημαίνεται από το Δικαστήριο, αφ' ετέρου δε στην κράτηση αυτών υπό τις περιγραφόμενες ως άνω απαράδεκτες συνθήκες για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στη δεύτερη περίπτωση, μάλιστα, το Δικαστήριο προέβη περαιτέρω και στις εξής επισημάνσεις : Ως προς το κράτος, που προβαίνει στην μεταφορά του αιτούντος άσυλο, σύμφωνα με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπογράμμισε ότι συνιστά υποχρέωσή του να απέχει από την πράξη αυτή, όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι το πρόσωπο κινδυνεύει να υποστεί μεταχείριση αντίθετη με το άρθρο 3 στη χώρα προορισμού του. Ως προς τις συνθήκες διαβίωσης του αιτούντος άσυλο, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι οι όποιες αντικειμενικές δυσκολίες, που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν τα κράτη δεν επαρκούν για να απαλλάξουν τα τελευταία από τις υποχρεώσεις τους ως προς τα πρόσωπα, που αιτούνται άσυλο. Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ως προς τις συνθήκες κράτησης, το Δικαστήριο δεν διαχωρίζει την ιδιότητα του προσώπου δηλαδή αν πρόκειται για προσωρινά κρατούμενο ή καταδικασθέντα ή αν πρόκειται για κρατούμενο - αιτούντα άσυλο αλλά θέτει τα ίδια κριτήρια ερμηνείας των όρων «βασανιστήρια» και «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική μεταχείριση» ως προς αυτές.

ΣΤ. Διαδικασία απέλασης

1. Περιπτώσιολογία

1.1. Στην υπόθεση D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου,¹⁵⁸ ο προσφεύγων είχε συλληφθεί στο αεροδρόμιο του Λονδίνου για κατοχή ναρκωτικών, ενώ επιχειρούσε να εισέλθει στη χώρα. Καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης, αλλά απολύθηκε πρόωρα λόγω καλής διαγωγής και επρόκειτο να απελαθεί στη χώρα προέλευσής του, το Saint Kitts. Επειδή όμως είχε προσβληθεί από aids και βρισκόταν ήδη σε προχωρημένο στάδιο της ασθένειας, ζήτησε να παραμείνει στο Ηνωμένο Βασίλειο, δεδομένου ότι η

¹⁵⁸ Προσφυγή 30240/1996, απόφαση της 02.05.1997.

πρόωρη μεταφορά του στο Saint Kitts θα επιτάχυνε την εξέλιξη της ασθένειάς του λόγω της έλλειψης στοιχειωδών υγειονομικών συνθηκών και νοσοκομειακής περίθαλψης στη χώρα αυτή. Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχήν ότι είναι άνευ σημασίας το ερώτημα, κατά πόσο ο προσφεύγων είχε εισέλθει υπό την τεχνική νομική έννοια του εσωτερικού δικαίου στην επικράτεια του Ηνωμένου Βασιλείου. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής της διάταξης μόνο σε περιπτώσεις πιθανολογούμενης απάνθρωπης μεταχείρισης από τις αρχές της χώρας προορισμού ή από πράξεις ιδιωτών, όταν οι αρχές δεν μπορούν να προσφέρουν επαρκή προστασία, θα ήταν αντίθετη προς την εγγυητική λειτουργία του άρθρου 3. Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες το άρθρο 3 μπορεί να τύχει εφαρμογής, ακόμη και αν δεν τίθεται ζήτημα παρόμοιας ευθύνης. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο θα λάβει υπ' όψη του το σύνολο των περιστάσεων και θα κρίνει αναλόγως¹⁵⁹. Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο θεώρησε ότι εν όψει αυτών των εξαιρετικών περιστάσεων και λαμβάνοντας υπόψη το κρίσιμο στάδιο της μοιραίας ασθένειας του προσφεύγοντα, η εκτέλεση της απόφασης απομάκρυνσής του στην πατρίδα συνιστά απάνθρωπη μεταχείριση.¹⁶⁰

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο τόνισε¹⁶¹ ότι οι αλλοδαποί, οι οποίοι έχουν εκτίσει την ποινή φυλάκισής τους και υπόκεινται σε απέλαση δεν μπορούν κατ' αρχάς να αιτηθούν να παραμείνουν στην επικράτεια ενός συμβαλλομένου κράτους, προκειμένου να συνεχίσουν να επωφελούνται από τις παρεχόμενες ιατρικές, κοινωνικές ή άλλες μορφές βοήθειας, που παρέχει το κράτος, που τους απελαύνει κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη φυλακή. Ωστόσο, στην εν λόγω εξαιρετική περίπτωση και λαμβανομένων υπόψη των επιτακτικών ανθρωπιστικών λόγων, που διακυβεύονται, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εφαρμογή της απόφασης να απελαθεί ο αιτών θα αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 3.

Με την απόφαση αυτή επανατίθεται ως κριτήριο, που συμπροσδιορίζει την ύπαρξη απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, η ποιότητα των υγειονομικών υπηρεσιών, οι οποίες παρέχονται από το κράτος κατά την κράτηση ενός προσώπου. Η πρακτική της σημασία για την προκείμενη περίπτωση έγκειται στην διαπίστωση ότι εάν η απέλαση του ασθενούς αλλοδαπού στην χώρα προέλευσής του, η οποία,

¹⁵⁹ Σκέψη 49.

¹⁶⁰ Σκέψη 53.

¹⁶¹ Σκέψη 54.

σημειωτέον, δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στην ΕΣΔΑ, συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση, πολλώ δε μάλλον θα συνιστούσε μεταχείριση, αποδοκιμαζόμενη από το άρθρο 3, η ύπαρξη συγκρίσιμων συνθηκών σε κράτος, που δεσμεύεται από την ΕΣΔΑ. Τούτο διότι δεν θα ήταν δυνατό να αποδοκιμάζει η Σύμβαση τις συνθήκες πλήρους υποβάθμισης της υγειονομικής περίθαλψης σε κράτος μη μέλος και ταυτόχρονα να υιοθετεί πιο χαλαρά standards για τα συμβαλλόμενα κράτη.¹⁶²

1.2. Στην υπόθεση Bader κατά Σουηδίας,¹⁶³ το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι η απέλαση του προσφεύγοντα σε τρίτο κράτος στο οποίο ο ίδιος είχε προηγουμένως καταδικασθεί *in absentia* στη θανατική ποινή συνιστά παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επεσήμανε¹⁶⁴ ότι οι σουηδικές αρχές έθεσαν την ζωή του προσφεύγοντα σε ιδιαίτερο κίνδυνο μετά την απόφασή τους να τον απελάσουν στη Συρία, καθ' όσον η σουηδική κυβέρνηση δεν είχε λάβει οιαδήποτε εγγύηση από τις αρχές της Συρίας ότι οι τελευταίες θα προέβαιναν σε επανάληψη της δίκης του προσφεύγοντα και ότι, επίσης, σε αυτή την περίπτωση ο δημόσιος κατήγορος δεν θα ζητούσε την επιβολή της θανατικής ποινής. Επίσης ο προσφεύγων, σε περίπτωση μεταφοράς του στη Συρία θα εκτίθετο σε συνεχή αβεβαιότητα και αγωνία ως προς την τύχη της ζωής του, αφού δεν θα γνώριζε, αν, τότε και πώς θα του επιβαλλόταν η θανατική ποινή.¹⁶⁵ Μάλιστα, το Δικαστήριο θεώρησε μετά από εξέταση του φακέλου της ποινικής διαδικασίας ενώπιον των συριακών δικαστηρίων, ότι βασικές αρχές της δίκαιης δίκης, όπως αυτή εννοείται σύμφωνα με το άρθρο 6 της Σύμβασης, δεν έγιναν σεβαστές. Το Δικαστήριο

¹⁶² Βλ. Α. Σκόρδα, Η υποχρέωση του κράτους για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, ΕλλΔνη 42 (2001), σελ. 53 – 54, ο οποίος επισημαίνει ότι το γεγονός ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην ανωτέρω υπόθεση έλαβε υπ' όψη της και το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες τελούσε ο προσφεύγων δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα και δεν ανατρέπει την αξιολόγηση ότι το επίπεδο παροχής υγειονομικών υπηρεσιών που παρέχονται στο Saint Kitts παριστά συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού που αποδοκιμάζονται από την ΕΣΔΑ. Αντίθετα, στην απόφαση *Hukic* κατά Σουηδίας, προσφυγή 17416/2005, απόφαση της 27.09.2005, στην οποία οι προσφεύγοντες μεταξύ άλλων υποστήριξαν ότι η υποβολή του νεότερου τέκνου τους, το οποίο υπέφερε από το σύνδρομο Down, σε θεραπευτική αγωγή ήταν αδύνατη στη χώρα καταγωγής τους (Βοσνία), το Δικαστήριο δέχτηκε ότι ναι μεν το σύνδρομο αυτό αποτελεί σοβαρή ασθένεια, ωστόσο ότι δεν μπορούσε να εξομοιωθεί με ανίατη νόσο στα τελευταία στάδιά της, κάτι το οποίο θα μπορούσε να εγείρει πρόβλημα ως προς το άρθρο 3 της Σύμβασης. Η απόφαση αυτή δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Συνήγορος*, τεύχος 53/2006, σελ. 62.

¹⁶³ Προσφυγή 13284/2004, απόφαση της 08.11.2005, δημοσιευμένη στο περιοδικό *Συνήγορος*, τεύχος 53/2006, σελ. 63.

¹⁶⁴ Σκέψη 45.

¹⁶⁵ Σκέψη 46.

κατέληξε ότι η έκθεση του προσφεύγοντα στην ισχυρή πιθανότητα επιβολής της θανατικής ποινής στο κράτος προορισμού, η οποία επί πλέον θα ήταν αποτέλεσμα μιας μη δίκαιης δίκης, γεννούσε ευθύνη των σουηδικών αρχών υπό το πρίσμα των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης¹⁶⁶.

1.3. Στην υπόθεση Mayeka και Mitunga κατά Βελγίου,¹⁶⁷ που αφορούσε κράτηση ανήλικης χωρίς την οικογένειά της σε κέντρο ατόμων προς απέλαση, το Δικαστήριο διαπίστωσε, ότι η ανήλικη κρατήθηκε για χρονικό διάστημα δύο (2) μηνών στο συγκεκριμένο κέντρο χωρίς να συνοδεύεται από τους γονείς της. Επίσης, διαπιστώθηκε η παντελής έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, το οποίο θα μπορούσε να την παρακολουθήσει, ιδιαιτέρως σε ότι αφορούσε τον ψυχολογικό τομέα. Λόγω του νεαρού της ηλικίας της, του παράνομου καθεστώτος διαμονής της και της απουσίας των γονέων της, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ανήλικη βρισκόταν σε ιδιαιτέρως ευάλωτη θέση. Ωστόσο, οι αρχές δεν έλαβαν οιοδήποτε μέτρο προκειμένου να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες απαιτήσεις κράτησης, που απαιτούσε η εν λόγω περίπτωση. Το γεγονός αυτό υποδήλωνε, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, την απουσία ανθρωπισμού από την πλευρά των αρμόδιων αρχών και ισοδυναμούσε με υποβολή σε «απάνθρωπη μεταχείριση».

Ως προς την ψυχολογική κατάσταση της μητέρας, το Δικαστήριο επεσήμανε, ότι οι βελγικές αρχές περιορίστηκαν μόνο στο να ενημερώσουν την μητέρα της ανήλικης ότι η κόρη της βρισκόταν υπό κράτηση και να δώσουν στην πρώτη έναν τηλεφωνικό αριθμό στον οποίο θα μπορούσε να επικοινωνήσει μαζί της. Τα δύο (2) αυτά στοιχεία δεν θεωρήθηκαν αρκετά, προκειμένου να ανταποκριθούν στην οδύνη και την αγωνία της μητέρας λόγω της κράτησης της κόρης της και συνεπώς υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3.

Τέλος, όσον αφορά την απέλαση της ανήλικης, οι αρμόδιες αρχές δεν φρόντισαν ώστε η ανήλικη να συνοδεύεται πριν, κατά τη διάρκεια της απέλασης και κατά την άφιξή της στον προορισμό. Επίσης, δεν ενημέρωσαν τη μητέρα της σχετικά με την ημερομηνία της απέλασης, με αποτέλεσμα η τελευταία να λάβει σχετική

¹⁶⁶ Σκέψη 48.

¹⁶⁷ Προσφυγή 13178/2003, απόφαση της 12.10.2006, δημοσιευμένη στο περιοδικό Συνήγορος, τεύχος 61/2007, σελ. 74.

γνώση μόνο μετά την πραγματοποίησή της με αποτέλεσμα και ως προς αυτό το σημείο να διαπιστώσει παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

1.4. Στην υπόθεση Riad και Idiab κατά Βελγίου¹⁶⁸ το Δικαστήριο τόνισε ότι οι προσφεύγοντες κρατήθηκαν για περισσότερο από δέκα (10) ημέρες σε συνθήκες αντίθετες προς την αρχή προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Διαπιστώθηκε ότι οι αρμόδιες αρχές δεν είχαν προβλέψει τρόπο συστηματικής σίτισης των προσφευγόντων. Κατά συνέπεια, οι ίδιοι παρέμεναν χωρίς φαγητό και νερό για αρκετές ώρες, μέχρις ότου οι εργαζόμενοι στο αεροδρόμιο να λάβουν πρωτοβουλία πρόσκαιρης και μη κάλυψης αυτών των αναγκών τους. Επίσης, οι προσφεύγοντες δεν είχαν την δυνατότητα εξόδου από τον χώρο, όπου ήταν περιορισμένοι, ενώ δεν υφίστατο στοιχειώδης υποδομή για φυσική άσκηση, ούτε ραδιόφωνο ή τηλεόραση για να καλύψουν τις στοιχειώδεις ανάγκες ατομικής υγιεινής. Γενικότερα, το Δικαστήριο, βασιζόμενο και σε σχετική έκθεση της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη των βασανιστηρίων, κατέληξε ότι η συμπεριφορά των κρατικών αρχών δεν ήταν τυχαία ή αμελής αλλά αντίθετα αποσκοπούσε να υποχρεώσει εκ των πραγμάτων τους προσφεύγοντες να εγκαταλείψουν το καθ' ού κράτος, λόγω των συνθηκών παραμονής στη συγκεκριμένη ζώνη του αεροδρομίου, οι οποίες ήταν αντίθετες στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και προκαλούσαν το αίσθημα της ταπείνωσης και του υποβιβασμού. Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε¹⁶⁹ ότι η παραμονή τους εκεί για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των δέκα (10) ημερών συνιστούσε «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση».

1.5. Στην υπόθεση Tabesh κατά Ελλάδας,¹⁷⁰ η οποία αφορούσε τις συνθήκες και την νομιμότητα της κράτησης Αφγανού στην υποδιεύθυνση αλλοδαπών Θεσσαλονίκης για χρονικό διάστημα τριών (3) μηνών μετά την επιβολή σε αυτόν του μέτρου της διοικητικής απέλασης για παράνομη είσοδο στη χώρα και κατοχή πλαστών ταξιδιωτικών εγγράφων, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι το κελί του στα κρατητήρια της υποδιεύθυνσης αλλοδαπών Θεσσαλονίκης δεν αεριζόταν, ούτε

¹⁶⁸ Προσφυγές 29787/2003 και 29810/2003, απόφαση της 24.01.2008.

¹⁶⁹ Σκέψη 110.

¹⁷⁰ Προσφυγή 8256/2007, απόφαση της 26.11.2009.

φωτιζόταν επαρκώς. Επιπλέον ισχυρίσθηκε ότι ο αέρας ήταν υγρός και δύσοσμος κυρίως λόγω του συγχρωτισμού με καπνιστές.¹⁷¹ Περαιτέρω, επεσήμανε την έλλειψη χώρου για προαυλισμό και σωματική άσκηση. Υποστήριξε ότι οι χώροι ήταν ανθυγιεινοί και ότι τα ντους και οι τουαλέτες δεν επαρκούσαν. Επεσήμανε την απουσία σίτισης των κρατουμένων από τη σωφρονιστική υπηρεσία και υποστήριξε ότι καθένας εξ αυτών δικαιούνταν το χρηματικό ποσό των ευρώ πέντε και ογδόντα επτά λεπτών (€ 5,87) ημερησίως για να παραγγείλει φαγητό απ' έξω.¹⁷² Τέλος, υποστήριξε ότι απαγορευόταν ο εφοδιασμός με εφημερίδες ή περιοδικά και ότι δεν υπήρχε τηλεόραση ή ραδιόφωνο στο κελί. Ήταν έτσι εντελώς αποκομμένος από τον έξω κόσμο.¹⁷³

Το Δικαστήριο, όσον αφορά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, αναφέρθηκε αφ' ενός μεν στην Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη της 11^{ης} Μαΐου 2007 με τίτλο «παραμονή ποινικών κρατουμένων σε αστυνομικά κρατητήρια», αφ' ετέρου δε στην 12^η Γενική Έκθεση δραστηριοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης (CPT) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 2002, στις διαπιστώσεις της ίδιας Επιτροπής κατόπιν επίσκεψής της στα αστυνομικά τμήματα και τα κέντρα κράτησης αλλοδαπών το 2007 και το 2008. Ακολούθως, αποφάνθηκε εκ νέου¹⁷⁴ ότι το άρθρο 3 της Σύμβασης καθιερώνει μία εκ τις πλέον θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών και απαγορεύει με απόλυτους όρους τα βασανιστήρια, και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή, όποιες και αν είναι οι συνθήκες και οι πράξεις του προσφεύγοντα.¹⁷⁵

Περαιτέρω, επεσήμανε ότι οι ισχυρισμοί του προσφεύγοντος σχετικά με τα κρατητήρια της υποδιεύθυνσης αλλοδαπών Θεσσαλονίκης, όπου διέμεινε από τις 31 Δεκεμβρίου 2006 έως τις 28 Μαρτίου 2007, ενισχύονται από τις διαπιστώσεις της έκθεσης, που δημοσίευσε ο Συνήγορος του Πολίτη τον Μάιο του 2007. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε ομοίως στις Εκθέσεις, που δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης (CPT) κατόπιν των επισκέψεων, που πραγματοποίησε το 2007 και 2008 σε

¹⁷¹ Σκέψη 15.

¹⁷² Σκέψη 16.

¹⁷³ Σκέψη 17.

¹⁷⁴ Σκέψη 34.

¹⁷⁵ Σκέψη 34, όπου αναφέρεται η υπόθεση Labita κατά Ιταλίας, προσφυγή 26772/1995, σκέψη 119.

πολυάριθμα αστυνομικά τμήματα και κέντρα κράτησης αλλοδαπών στην Ελλάδα.¹⁷⁶ Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι εκτός των προβλημάτων συγχρωτισμού και υγιεινής, το καθεστώς σχετικά με την δυνατότητα ψυχαγωγίας και σίτισης στα αστυνομικά κρατητήρια, όπου κρατούνταν ο προσφεύγων, ήταν αφ' εαυτού προβληματικό ως προς το άρθρο 3 της Σύμβασης. Ειδικότερα, μόνη η μη δυνατότητα προαυλισμού ή άσκησης σε εξωτερικό χώρο μπορούσε να γεννήσει στον προσφεύγοντα αισθήματα απομόνωσης από τον έξω κόσμο με πιθανώς αρνητικές συνέπειες για την σωματική και ψυχική ευεξία του.¹⁷⁷ Επιπλέον, το Δικαστήριο διατύπωσε σοβαρές αμφιβολίες ως προς την καταλληλότητα του χορηγηθέντος στον προσφεύγοντα ποσού για τη διασφάλιση μίας σίτισης σύμφωνης προς τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης (CPT). Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η καταβολή στους κρατούμενους ενός συγκεκριμένου ποσού για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών τους δεν μπορεί να θεωρηθεί αφ' εαυτού αντίθετο προς το άρθρο 3 της Σύμβασης, όταν πρόκειται για μια κράτηση πολύ μικρής διάρκειας. Εν τούτοις, σε περίπτωση κράτησης μεγαλύτερης διάρκειας, όπως του προσφεύγοντος, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να εγγυώνται έναν ισορροπημένο προγραμματισμό γευμάτων, ενδεχομένως με τη δημιουργία μίας εσωτερικής δομής για τη σίτιση των κρατουμένων.¹⁷⁸ Εν κατακλείδι, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι το γεγονός της διατήρησης του προσφεύγοντα υπό κράτηση για τρεις (3) μήνες στα κρατητήρια της υποδιεύθυνσης Θεσσαλονίκης συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση, με την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.¹⁷⁹

1.6. Στην υπόθεση H.R. κατά Γαλλίας,¹⁸⁰ το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιστροφή στη χώρα καταγωγής του, Αλγερινού, ο οποίος είχε στο παρελθόν

¹⁷⁶ Σκέψεις 39 και 40.

¹⁷⁷ Σκέψη 41.

¹⁷⁸ Σκέψη 42.

¹⁷⁹ Με παρόμοιο περιεχόμενο και η υπόθεση Lin κατά Ελλάδος, προσφυγή 58158/2010, απόφαση της 06.11.2012, δια της οποίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η παραμονή του προσφεύγοντα στο κέντρο υποδοχής του Ελληνικού συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση.

¹⁸⁰ Προσφυγή 64780/2009, απόφαση της 22.09.2011. Με την εν λόγω απόφαση το Δικαστήριο δέχθηκε ότι μέχρι την άρση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, η οποία έλαβε χώρα την 23η Φεβρουαρίου 2011, υπεύθυνες για τη διενέργεια του αγώνα κατά της τρομοκρατίας στην Αλγερία ήταν οι στρατιωτικές και πολιτικές αρχές (ιδίως το Υπουργείο Εξωτερικών). Μάλιστα, στο διάστημα αυτό υπήρξαν αναφορές από Μ.Κ.Ο σχετικά με το βασανισμό υπόπτων τρομοκρατίας. Λόγω του σύντομου χρονικού διαστήματος που μεσολάβησε μεταξύ της άρσης της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και της υπό εξέταση απόφασης, το ΕΔΔΑ δεν ήταν σε θέση να διαπιστώσει κατά πόσο έχουν παύσει οι καταγγελλόμενες πρακτικές βασανισμού. Ο δε αγώνας ενάντια στην τρομοκρατία διενεργείται πλέον

καταδικασθεί εκεί ερήμην σε ισόβια κάθειρξη για σύσταση τρομοκρατικής οργάνωσης και απόπειρας ανθρωποκτονίας μελών των δυνάμεων ασφαλείας, τον εξέθετε σε κίνδυνο βασανιστηρίων. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι εν προκειμένω, υπάρχει πραγματικός κίνδυνος να υποβληθεί σε μεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.¹⁸¹

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Τα συμπεράσματα, που συνάγονται από τις ως άνω αποφάσεις του ΕΔΔΑ, εμφανίζουν μία τριμερή διάσταση: Πρώτον, οι ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες προσώπων χρήζουν αντιστοίχως ιδιαίτερης προστασίας. Ως προς αυτές, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι τα κράτη υπέχουν την υποχρέωση να παρέχουν ευρύτερη προστασία. Και στις δύο (2) περιπτώσεις, που παρουσιάστηκαν ανωτέρω, (ανήλικη και φορέας του aids) το Δικαστήριο έκρινε ότι η απέλαση των προσώπων αυτών παραβίαζε τη διάταξη του άρθρου 3. Δεύτερον, ιδιαίτερης επίσης προστασίας πρέπει να απολαύουν τα πρόσωπα, που είχαν καταδικασθεί ερήμην προηγουμένως στη χώρα καταγωγής τους, η δε ποινή, που είχε επιβληθεί εις βάρος τους ήταν η θανατική ποινή, ή η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Στις περιπτώσεις αυτές το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιστροφή των προσώπων αυτών στη χώρα καταγωγής τους, τους εξέθετε σε κίνδυνο βασανιστηρίων, καθ' όσον δεν συνοδεύονταν από ένα minimum εγγυήσεων εκ μέρους του κράτους καταγωγής. Τρίτον, το ΕΔΔΑ θέτει – όπως και στις προμνημονευθείσες υπό στ. Α. περιπτώσεις - αυστηρά κριτήρια για τις συνθήκες κράτησης των προσώπων πριν την απέλασή τους. Ως προς αυτές, το Δικαστήριο υπογράμμισε, ότι το καθεστώς κράτησης των προσώπων σε χώρους, που δεν αερίζονταν και δεν φωτίζονταν επαρκώς, χωρίς την δυνατότητα προαυλισμού και άσκησης, χωρίς να μπορούν να ικανοποιήσουν στοιχειώδεις ανάγκες τους, χωρίς συστηματικό τρόπο σίτισης, χωρίς την δυνατότητα εφοδιασμού με εφημερίδες, περιοδικά και χωρίς ραδιόφωνο ή τηλεόραση συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση υπό το πρίσμα του άρθρου 3. Συνεπώς τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν θετικά

αποκλειστικά από τις στρατιωτικές αρχές, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει λόγος για βελτίωση της κατάστασης. Αντιθέτως, το ίδιο το Συμβούλιο Υπουργών της Αλγερίας επιβεβαίωσε το συνεχιζόμενο ρόλο του στρατού στην προσπάθεια πάταξης της τρομοκρατίας.

¹⁸¹ Σκέψεις 63 και 64.

μέτρα, προκειμένου οι τελευταίοι να μπορούν να καλύπτουν τις στοιχειώδεις ανάγκες τους στους χώρους παραμονής και κράτησής τους.

Z. Διαδικασία έκδοσης

1. Περιπτώσιολογία

1.1. Το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε για πρώτη φορά με την εφαρμογή του άρθρου 3 στη διαδικασία της έκδοσης, όταν κλήθηκε να κρίνει μια υπόθεση κατά του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου οι Η.Π.Α ζητούσαν από το Ηνωμένο Βασίλειο την έκδοση του Soering, Γερμανού πολίτη, που κατηγορείτο για ποινικό αδίκημα, που επέσυρε στις Η.Π.Α τη θανατική ποινή. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι: *«τελικά, η απόφαση ενός συμβαλλόμενου μέρους να εκδώσει το φυγόδικο υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 και άρα το κράτος δεσμεύεται από την Σύμβαση, όταν αποδεικνύεται ότι υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι αν ο φυγόδικος εκδοθεί στην χώρα που ζητά την έκδοσή του θα κινδυνεύσει να υποστεί βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία»*.¹⁸²

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ήταν τα ακόλουθα: ένας νεαρός Γερμανός, ο Jens Soering, ηλικίας 18 ετών, σπούδαζε στην Πολιτεία της Βιρτζίνια στις Η.Π.Α και είχε δεσμό με μια νεαρή Αμερικανίδα. Και οι δύο (2) νέοι έπασχαν από πνευματικές διαταραχές. Οι γονείς της νεαρής κοπέλας δεν ενέκριναν αυτό το δεσμό και ο νεαρός πήγε να τους επισκεφθεί για να τους πείσει να μην αντιταχθούν στο σχεδιαζόμενο γάμο. Ωστόσο, δεν αποδείχθηκε καθόλου πειστικός και λόγω της άρνησης των γονέων, τους δολοφόνησε με μαχαίρι. Το νεαρό ζευγάρι διέφυγε στην Αγγλία, όπου συνελήφθη. Η κυβέρνηση των Η.Π.Α ζήτησε την έκδοσή του, δυνάμει μιας διμερούς σύμβασης παράλληλα με την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, της οποίας ήταν πολίτης. Το Ηνωμένο Βασίλειο έκλινε προς την έκδοσή του στις Η.Π.Α για διάφορους λόγους (τόπος του εγκλήματος, ευκολίες στην εξέταση μαρτύρων κλπ). Ωστόσο, η διμερής συνθήκη έκδοσης Ηνωμένου Βασιλείου και Η.Π.Α προέβλεπε ότι, αν η παράβαση λόγω της οποίας ζητείται η έκδοση υπόκειται στην ποινή του θανάτου, σύμφωνα με την νομοθεσία του αιτούντος κράτους, ενώ η νομοθεσία του κράτους προς το οποίο απευθύνεται η

¹⁸² Σκέψη 91.

αίτηση δεν προβλέπει τέτοια ποινή, τότε η αίτηση έκδοσης μπορεί να απορριφθεί, εκτός αν το αιτούν κράτος δώσει επαρκείς εγγυήσεις ότι η ενδεχόμενη ποινή του θανάτου δεν θα εκτελεστεί.¹⁸³

Ο Soering προσέφυγε στο ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 3 και 13 της Σύμβασης¹⁸⁴. Η Επιτροπή αποφάνθηκε ότι δεν υπήρχε παραβίαση του άρθρου 3 αλλά μόνο του άρθρου 13. Στη συνέχεια η υπόθεση παραπέμφθηκε λόγω της σπουδαιότητάς της στο Δικαστήριο, το οποίο, αποφάσισε να την εκδικάσει σε Ολομέλεια. Το ζήτημα ήταν περίπλοκο λόγω του προβλήματος έκδοσης σε ένα κράτος μη μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι όταν μια απόφαση έκδοσης θίγει την άσκηση ενός δικαιώματος, που διασφαλίζεται από τη Σύμβαση, τότε η απόφαση αυτή μπορεί να εμπλέξει τις υποχρεώσεις ενός συμβαλλόμενου κράτους, ακόμη και αν οι συνέπειές της εκδηλώνονται εκτός της δικαιοδοσίας του εν λόγω κράτους ως συνέπεια των ποινών ή της μεταχείρισης, που επιβάλλονται στο κράτος προορισμού. Λαμβάνοντας υπόψη τα εδαφικά όρια της σύμβασης και το γεγονός ότι η έκδοση έχει ως σκοπό να εμποδίζει τους καταζητούμενους να αποφεύγουν τη δικαιοσύνη, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το γενικό πνεύμα της Σύμβασης αποβλέπει στην προάσπιση και στην προώθηση των ιδεών και των αξιών μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Έτσι το Δικαστήριο έκρινε ότι η έκδοση ενός προσώπου σε ένα κράτος, όπου υφίστανται σοβαροί λόγοι να υποτεθεί ότι απειλείται από κίνδυνο βασανιστηρίων είτε απάνθρωπης ή εξευτελιστικής ποινής ή μεταχείρισης θα ήταν αντίθετο με το πνεύμα της Σύμβασης. Στην προκειμένη περίπτωση το Δικαστήριο συμπέρανε ότι υπήρχαν σοβαροί λόγοι να θεωρηθεί ότι ο προσφεύγων διέτρεχε πραγματικό κίνδυνο να καταδικασθεί σε θάνατο.

Σύμφωνα με τον προσφεύγοντα και την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, το «σύνδρομο του διαδρόμου του θανάτου», στο οποίο θα εκτίθετο ο προσφεύγων στις Η.Π.Α, συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση αντίθετη με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και αυτό λόγω της βραδύτητας των διαδικασιών των ενδίκων μέσων, της προϊούσας υπερέντασής του, του πολύ σκληρού σωφρονιστικού

¹⁸³ Εκτενή αναφορά στην υπόθεση από Ν. Βαλτικό, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ, 1:1990, σελ. 16 – 20.

¹⁸⁴ Προσφυγή 14038/1988, απόφαση της 07.07.1989.

καθεστώτος, των σεξουαλικών βιαιοτήτων και της κακομεταχείρισης στο σωφρονιστήριο του Mecklenburg της Βιρτζίνια, της έμμονης σκέψης της εκτέλεσης και της διαδικασίας αυτής.

Το Δικαστήριο από την πλευρά του επεσήμανε την αυστηρότητα του εν λόγω σωφρονιστικού συστήματος, τη μακρά χρονική διάρκεια της κράτησης, το γεγονός ότι κατά τον χρόνο τέλεσης του εγκλήματος ο προσφεύγων ήταν μόνο δεκαοκτώ (18) ετών και ότι οι ψυχιατρικές εκθέσεις υπέδειξαν ότι υπέφερε από ψυχικές διαταραχές, που ελάττωναν τον καταλογισμό του. Το Δικαστήριο τόνισε ότι το Διεθνές Σύμφωνο των Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966 και η Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1969 απαγορεύουν τη θανατική ποινή σε πρόσωπα κάτω των δεκαοκτώ (18) ετών κατά το χρόνο τέλεσης του εγκλήματος. Η ηλικία και η ψυχική κατάσταση του προσφεύγοντα συνιστούσαν δεδομένα, που θεμελίωναν την υπαγωγή στο άρθρο 3 της μεταχείρισης, την οποία υφίσταται κανείς στο «διάδρομο του θανάτου». Συμπερασματικά, το Δικαστήριο αναγνώρισε τα θετικά στοιχεία των δικαστικών διαδικασιών στη Βιρτζίνια και το γεγονός ότι το δικαστικό σύστημα δεν είναι ούτε αυθαίρετο ούτε παράλογο, δεδομένης όμως της μακράς περιόδου, που περνάει κανείς στο διάδρομο του θανάτου σε ακραίες συνθήκες, με την αγωνία της εκτέλεσης και την προσωπική κατάσταση του προσφεύγοντα έκρινε ότι η έκδοση στις Η.Π.Α θα παραβίαζε το άρθρο 3 της Σύμβασης.

1.2. Στην υπόθεση *Abdulkhakon* κατά Ρωσίας,¹⁸⁵ ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι ως αποτέλεσμα της μυστικής μεταφοράς του στο Τατζικιστάν, όπου βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο έκδοσης στο Ουζμπεκιστάν, είχε εκτεθεί σε απειλή βασανιστηρίων και θρησκευτικών διώξεων. Ισχυρίστηκε επίσης ότι τα επιχειρήματά του σχετικά με τον κίνδυνο να υποβληθεί σε κακομεταχείριση, εάν εκδοθεί στο Ουζμπεκιστάν, δεν είχαν εξετασθεί πραγματικά και εις βάθος από τις ρωσικές αρχές.¹⁸⁶ Το Δικαστήριο σημείωσε, ότι κατά την πάγια νομολογία του, η έκδοση από ένα συμβαλλόμενο κράτος μπορεί να εγείρει ζήτημα ως προς το άρθρο 3 και να δημιουργήσει ευθύνη του κράτους αυτού, δυνάμει της Σύμβασης, στις περιπτώσεις, όπου υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιθανολογείται με βεβαιότητα ότι το εν λόγω

¹⁸⁵ Προσφυγή 14743/11, απόφαση της 02.10.2012.

¹⁸⁶ Σκέψη 128.

πρόσωπο, εάν εκδοθεί, θα αντιμετωπίσει έναν πραγματικό κίνδυνο να υποβληθεί σε μεταχείριση αντίθετα με το άρθρο 3 στην χώρα, που υποβάλει το αίτημα¹⁸⁷.

Εν συνεχεία, αφού αναφέρθηκε σε παλαιότερη νομολογία του,¹⁸⁸ υπογράμμισε¹⁸⁹ ότι σε περιπτώσεις αυτού του είδους, όπου η φύση της ευθύνης των συμβαλλόμενων κρατών, δυνάμει του άρθρου 3, έγκειται στην έκθεση του ατόμου σε κίνδυνο κακομεταχείρισης, η ύπαρξη κινδύνου πρέπει να αξιολογείται κατά κύριο λόγο σε σχέση με εκείνα τα γεγονότα που ήσαν γνωστά ή θα έπρεπε να είναι γνωστά στο συμβαλλόμενο κράτος κατά το χρόνο της εκδόσεως. Ωστόσο, σημείωσε ότι εάν ο αιτών δεν έχει εκδοθεί ούτε απελαθεί κατά το χρόνο, που το Δικαστήριο εξετάζει την υπόθεση, ο σχετικός χρόνος θα είναι αυτός της διαδικασίας ενώπιον του. Προκειμένου να διαπιστώσει κατά πόσον υπάρχει κίνδυνος κακομεταχείρισης, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει τις προβλέψιμες συνέπειες της έκδοσης του αιτούντος στην αιτούσα χώρα, λαμβάνοντας υπόψη τη γενική κατάσταση εκεί και τις προσωπικές του περιστάσεις.¹⁹⁰ Το Δικαστήριο επεσήμανε¹⁹¹ ότι, σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία του,¹⁹² όταν ένα κράτος απομακρύνει ένα πρόσωπο, που ζητά άσυλο σε μια ενδιάμεση χώρα, σύμφωνα με τις διεθνείς νομικές του υποχρεώσεις, πρέπει να βεβαιωθεί ότι η διαδικασία ασύλου στην ενδιάμεση χώρα παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για τον αιτούντα προκειμένου αυτός να μην απομακρυνθεί, άμεσα ή έμμεσα, στη χώρα καταγωγής του, χωρίς οποιαδήποτε αξιολόγηση των κινδύνων, που αντιμετωπίζει από την άποψη του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Στην προκείμενη περίπτωση, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι ρωσικές αρχές, καίτοι διέταξαν την έκδοση του αιτούντα στο Ουζμπεκιστάν,¹⁹³ ωστόσο, η έκδοση δεν επιβλήθηκε ως προσωρινό μέτρο, καθ' όσον τον Ιούνιο του 2011, ο αιτών αφέθηκε ελεύθερος και αρκετές εβδομάδες αργότερα μεταφέρθηκε μυστικά στο Τατζικιστάν με τη γνώση και ανάμειξη των ρωσικών αρχών. Στο Τατζικιστάν ετέθη σε κράτηση με σκοπό την έκδοσή του στο Ουζμπεκιστάν. Μολονότι αφέθηκε

¹⁸⁷ Σκέψη 132.

¹⁸⁸ Υπόθεση Varas κλπ. κατά Σουηδίας, προσφυγή 15576/1989, απόφαση της 20.03.1991, σκέψεις 75 και 76 και υπόθεση Vilvarajah κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή 13163/1987, απόφαση της 30.10.1991, σκέψη 107.

¹⁸⁹ Σκέψη 133.

¹⁹⁰ Σκέψη 134.

¹⁹¹ Σκέψη 138.

¹⁹² Υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος, προσφυγή 30696/2009, απόφαση της 21.01.2011, σκέψη 342.

¹⁹³ Σκέψη 139.

ελεύθερος τον Νοέμβριο του 2011 φαίνεται ότι η διαδικασία έκδοσής του εξακολουθούσε να εκκρεμεί εναντίον του στο Τατζικιστάν.¹⁹⁴ Το Δικαστήριο εξέτασε αφ' ενός το εάν ο προσφεύγων αντιμετώπιζε κίνδυνο κακομεταχείρισης κατά παράβαση του άρθρου 3 στο Ουζμπεκιστάν και αφ' ετέρου αν, με τη μεταφορά του στο Τατζικιστάν, η Ρωσία παραβίασε τις υποχρεώσεις που υπέχει, δυνάμει του παρόντος άρθρου.¹⁹⁵

Ως προς το πρώτο ζήτημα το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι έχοντας την ευκαιρία να αντιμετωπίσει έναν αριθμό περιπτώσεων αναφορικά με τον κίνδυνο κακομεταχείρισης σε περίπτωση εκδόσεως ή απέλασης στο Ουζμπεκιστάν από τη Ρωσία ή κάποιο άλλο κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει διαπιστώσει¹⁹⁶ ότι η γενική κατάσταση, όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Ουζμπεκιστάν, είναι ανησυχητική, ότι αξιόπιστα διεθνή στοιχεία έχουν δείξει ότι η κακομεταχείριση των κρατουμένων παραμένει σοβαρό ζήτημα, ότι η πρακτική των βασανιστηρίων εναντίον των κρατουμένων από την αστυνομία περιγράφεται ως συστηματική και αδιάκριτη καθώς και ότι δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένη απόδειξη ουσιαστικής βελτίωσης σε αυτόν τον τομέα.¹⁹⁷ Όσον αφορά τον αιτούντα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι καταζητούνταν από τις αρχές του Ουζμπεκιστάν με την κατηγορία της συμμετοχής σε τρομοκρατική θρησκευτική οργάνωση, η οποία επεδίωκε την ανατροπή της συνταγματικής τάξης του Ουζμπεκιστάν. Οι κατηγορίες βασίστηκαν στην δήθεν συμμετοχή του στην οργάνωση αυτή και ότι στην κατοχή του βρέθηκε ένα θρησκευτικό βιβλίο.¹⁹⁸ Το Δικαστήριο υπογραμμίζοντας ότι αυτά τα γεγονότα αποτέλεσαν την βάση για την αίτηση έκδοσης του αιτούντα¹⁹⁹ παρατήρησε ότι οι ανωτέρω συνθήκες είχαν περιέλθει σε γνώση των αρχών. Ωστόσο, κατά την διαδικασία για την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα η ομοσπονδιακή υπηρεσία μετανάστευσης κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κίνδυνος κακομεταχείρισης δεν θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως βάση για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, το οποίο, εν συνεχεία επιβεβαιώθηκε και από τα εγχώρια

¹⁹⁴ Σκέψη 139.

¹⁹⁵ Σκέψη 140.

¹⁹⁶ Υπόθεση *Ismoilov* κλπ. κατά Ρωσίας, προσφυγή 2947/2006, απόφαση της 24.04.2008, σκέψη 121, *Muminov* κατά Ρωσίας, προσφυγή 42506/2006, απόφαση της 04.11.2010, σκέψεις 93 - 96, υπόθεση *Garayev* κατά Αζερμπαϊτζάν, προσφυγή 53688/2008, απόφαση της 10.06.2010, σκέψη 71, υπόθεση *Yakubov* κατά Ρωσίας, προσφυγή 7265/2010, απόφαση της 08.11.2011, σκέψεις 81 και 82.

¹⁹⁷ Σκέψη 141.

¹⁹⁸ Σκέψη 144.

¹⁹⁹ Σκέψη 145.

δικαστήρια. Όσον αφορά την διαδικασία της έκδοσης, το εθνικό δικαστήριο αρνήθηκε να εξετάσει τις διεθνείς εκθέσεις και απέρριψε την γνώμη εμπειρογνώμονα και μαρτυρικών καταθέσεων ως μη σχετικά. Υπό αυτές τις συνθήκες, το ΕΔΔΑ διατήρησε αμφιβολίες για το ότι το ζήτημα του κινδύνου κακομεταχείρισης του αιτούντα εξετάστηκε αυστηρά, είτε με το καθεστώς του πρόσφυγα είτε κατά την διαδικασία έκδοσης.²⁰⁰ Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι διαβεβαιώσεις, που παρασχέθηκαν από τις αρχές του Ουζμπεκιστάν βασίστηκαν σε στερεότυπα και δεν παρείχαν κανένα μηχανισμό παρακολούθησης.²⁰¹ Ενόψει των ανωτέρω και έχοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, όλο το ιστορικό της ποινικής δίωξης του αιτούντα, την φύση και την τεκμηρίωση των κατηγοριών εναντίον του, το διαθέσιμο υλικό, που αποκάλυπτε ένα πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης κρατουμένων σε μία κατάσταση παρόμοια με εκείνη του αιτούντος και την έλλειψη επαρκούς εγγύησης για την εξάλειψη αυτού του κινδύνου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο αιτών θα αντιμετώπιζε σοβαρό κίνδυνο να υποστεί βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση στο Ουζμπεκιστάν.²⁰²

Ως προς το κατά πόσον η μεταφορά του αιτούντος στο Τατζικιστάν συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, κάθε κράτος, πριν απομακρύνει έναν αιτούντα άσυλο σε μια ενδιάμεση χώρα, πρέπει να βεβαιώνεται ότι οι διαδικασίες ασύλου και έκδοσης του στην χώρα αυτή παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις για να αποφευχθεί η μεταφορά του στη χώρα καταγωγής του χωρίς αξιολόγηση των κινδύνων, που αντιμετωπίζει υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της Σύμβασης.²⁰³ Το Δικαστήριο θεώρησε σημαντικό ότι το Τατζικιστάν δεν είναι κράτος της Σύμβασης και η μεταφορά του αιτούντα εκεί δεν του εξασφάλιζε την προστασία της Σύμβασης. Πράγματι, όταν εξέτασαν την υπόθεση του αιτούντα, οι αρχές του Τατζικιστάν δεν είχαν υποχρέωση να εφαρμόζουν τα πρότυπα της Σύμβασης και να εξακριβώσουν κατά πόσον η μεταφορά του στο Ουζμπεκιστάν θα ήταν αντίθετη προς το άρθρο 3. Ούτε ο αιτών θα μπορούσε να ζητήσει από το Δικαστήριο ένα προσωρινό μέτρο, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Δικαστηρίου. Υπό τις συνθήκες αυτές, οι ρωσικές αρχές, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, έπρεπε να αξιολογήσουν την νομοθεσία του Τατζικιστάν

²⁰⁰ Σκέψη 148.

²⁰¹ Σκέψη 150.

²⁰² Σκέψη 151.

²⁰³ Σκέψη 153.

και την πρακτική σχετικά με την αξιολόγηση των κινδύνων από κακομεταχείριση, που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο, προβαίνοντας σε συγκεκριμένο έλεγχο.²⁰⁴ Ωστόσο, σύμφωνα με το σκεπτικό του,²⁰⁵ δεν υπήρξε καμία απόδειξη ότι, πριν την μεταφορά του αιτούντα στο Τατζικιστάν, οι ρωσικές αρχές έκαναν κάποια αξιολόγηση για το κατά πόσο υπήρχαν νομικές εγγυήσεις για την προστασία των προσώπων, που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της κακής μεταχείρισης και πώς οι αρχές του Τατζικιστάν τους αντιμετώπιζαν στην πράξη. Ούτε είχαν εξακριβώσει εάν, μετά την άφιξή του στο Τατζικιστάν, ο αιτών θα ενημερώνονταν σε μια κατανοητή γι' αυτόν γλώσσα σχετικά με το άσυλο ή τις άλλες διαδικασίες, που θα ακολουθούσαν, θα του επιτρέπονταν να απευθυνθεί σε μια αρμόδια εθνική αρχή, ότι μια τέτοια αίτηση θα είχε αυτόματα ανασταλτικά αποτελέσματα, ότι δεν θα υφίστατο το βάσιμο των φόβων του και ότι θα υπόκειντο σε ανεξάρτητο και αυστηρό έλεγχο. Υπογράμμισε²⁰⁶ – ως ιδιαίτερα εντυπωσιακό γεγονός - ότι η μεταφορά του αιτούντος στο Τατζικιστάν πραγματοποιήθηκε μυστικά και εκτός κάθε νομικού πλαισίου, ικανού να παράσχει εγγυήσεις έναντι της μεταφοράς του στο Ουζμπεκιστάν και χωρίς καμία αξιολόγηση του κινδύνου κακομεταχείρισης εκεί. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η μεταφορά εκτός νομικού πλαισίου και η σκόπιμη καταστρατήγηση της νομότυπης διαδικασίας συνιστούν απόλυτη άρνηση του κανόνα δικαίου και των αξιών, που προστατεύονται από τη Σύμβαση. Ως εκ τούτου, συνιστούσε παραβίαση των πλέον στοιχειωδών δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται με τη Σύμβαση.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Από τις ανωτέρω αποφάσεις, προκύπτει ότι – όπως και κατά την απέλαση - ούτε η διαδικασία της έκδοσης μπορεί να διεξάγεται άνευ όρων και ορίων. Όριο στην έκδοση ενός προσώπου θα πρέπει να είναι η διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Συνεπώς, το κράτος στο οποίο υποβάλλεται αίτημα έκδοσης υποχρεούται να εξετάζει και να αξιολογεί πραγματικά τους κινδύνους, που ενδεχομένως θα αντιμετωπίσει ο εκζητούμενος και οφείλει να απορρίπτει το αίτημα έκδοσης, όταν πιθανολογεί με βεβαιότητα ότι το εν λόγω

²⁰⁴ Σκέψη 154.

²⁰⁵ Σκέψη 155.

²⁰⁶ Σκέψη 156.

πρόσωπο, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποβληθεί σε μεταχείριση, αντίθετα με το άρθρο 3 στην αιτούσα χώρα.

Η. Σωματικές βλάβες σε βάρος διαδηλωτών

1. Περιπτώσιολογία

1.1. Στην υπόθεση Guler και Ongel κατά Τουρκίας,²⁰⁷ οι προσφεύγοντες, συμμετείχαν σε διαδήλωση διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της συνόδου του NATO στην Κωνσταντινούπολη το έτος 2004. Κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης, σημειώθηκαν συμπλοκές, με μια μικρή ομάδα διαδηλωτών να επιτίθεται εναντίον των αστυνομικών με πέτρες και ξύλα και με τους τελευταίους να κάνουν χρήση δακρυγόνων και γκλομπ για να διαλύσουν το πλήθος²⁰⁸. Στη διάρκεια των συμπλοκών, οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν από τους αστυνομικούς και υπέστησαν τόσο βίαιους ξυλοδαρμούς, ώστε κατέστησαν ανίκανοι για εργασία για επτά (7) ημέρες, σύμφωνα με ιατρική γνωμάτευση²⁰⁹. Η διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας στην Τουρκία δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Αντίθετα, οι δικαστικές αρχές της χώρας υποστήριζαν ότι η αντίδραση της αστυνομίας στην επίθεση, που δέχθηκε από τους διαδηλωτές δεν ήταν υπερβολική, παρά το γεγονός ότι σε βίντεο, που κατεγράφη το περιστατικό, φαινόταν ξεκάθαρα ότι οι προσφεύγοντες δεν συμπεριλαμβάνονταν μεταξύ των διαδηλωτών, που επιτέθηκαν στους αστυνομικούς, ενώ δεν υπήρχε και καμία άλλη απόδειξη ότι αντιστάθηκαν κατά τη σύλληψή τους²¹⁰. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν μεταξύ άλλων ότι η σύλληψη και η υπέρμετρη χρήση βίας από τις αρχές παραβίασε το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, βασίστηκε ουσιαστικά σε τρία (3) στοιχεία για να καταλήξει στην καταδικαστική του απόφαση: α) κανένα από τα μέρη δεν αμφισβήτησε ότι τα τραύματα των προσφευγόντων, επιβεβαιωμένα από ιατρικές εκθέσεις, προκλήθηκαν από τους αστυνομικούς²¹¹, β) στα εθνικά δικαστήρια οι προσφεύγοντες είχαν αθωωθεί για όλες τις κατηγορίες, που τους απευθύνθηκαν

²⁰⁷ Προσφυγές 29612/2005 και 30668/2005 αντίστοιχα, απόφαση της 04.10.2011.

²⁰⁸ Σκέψη 5.

²⁰⁹ Σκέψεις 6 και 7.

²¹⁰ Σκέψη 10.

²¹¹ Σκέψη 27.

σχετικά με τη συμμετοχή τους στις συμπλοκές και²¹² γ) η επέμβαση της αστυνομίας δεν είχε οργανωθεί κατά τρόπο, ώστε να ελαχιστοποιεί, κατά το μέγιστο δυνατό, τον κίνδυνο σωματικής βλάβης εναντίον των διαδηλωτών²¹³. Κατά συνέπεια, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η χρήση βίας εναντίον των προσφευγόντων συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.²¹⁴

1.2. Στην υπόθεση Gunes κατά Τουρκίας²¹⁵ το Δικαστήριο έκρινε ότι η ρίψη δακρυγόνων εναντίον ειρηνικών διαδηλωτών συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Ο προσφεύγων, εκπαιδευτικός, αφού συνελήφθη δέχθηκε κατά πρόσωπο δακρυγόνο από την αστυνομία κατά τη διάρκεια συμμετοχής του σε ειρηνική διαδήλωση κατά της συνόδου κορυφής του ΝΑΤΟ – επίσης - τον Ιούνιο του 2004 στην Κωνσταντινούπολη. Παρά τις επανειλημμένες προσφυγές του στην τουρκική δικαιοσύνη, ουδεμία έρευνα για τον εντοπισμό του αστυνομικού, που τον είχε ψεκάσει με χημικά έλαβε χώρα και ο ίδιος δεν κατέστη δυνατόν να δικαιωθεί. Στο σκεπτικό της απόφασης του Δικαστηρίου²¹⁶ υπογραμμίστηκε ότι η χρήση δακρυγόνων μπορεί να προκαλέσει φαινόμενα, όπως δυσκολίες στην αναπνοή, ναυτία, εμετούς, σπασμούς στο στήθος, σε ισχυρές δε δόσεις μπορεί να προκαλέσει βλάβη στους πνεύμονες και εσωτερική αιμορραγία. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο παρατήρησε²¹⁷ ότι αν και τα δακρυγόνα δεν συμπεριελήφθησαν στον κατάλογο της Διεθνούς Σύμβασης του 1993 για τα χημικά όπλα, των οποίων απαγορεύθηκε η παραγωγή, αποθήκευση και χρήση, εντούτοις η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει τονίσει ότι η χρήση δακρυγόνων σε κλειστούς χώρους αποτελεί μια δυνητικά επικίνδυνη ενέργεια.²¹⁸ Το Δικαστήριο κατέληξε ότι ο ψεκασμός του προσφεύγοντα με αέριο από τους αστυνομικούς, υπό αυτές τις συνθήκες, τον υπέβαλε σε «απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση» κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης²¹⁹.

²¹² Σκέψη 29.

²¹³ Σκέψη 29.

²¹⁴ Δημοσιευμένη στα Τετράδια δικαιωμάτων του ανθρώπου, ανθρωπιστικού δικαίου και ανθρωπιστικής δράσης, τεύχος 29 – 30, Σεπτέμβριος – Δεκέμβριος 2001, σελ. 41 – 42, http://des.panteion.gr/docs/ekekdaad_tetr_29_30_3_5_12.pdf

²¹⁵ Προσφυγή 9829/2007, απόφαση της 10.07.2012.

²¹⁶ Σκέψη 37.

²¹⁷ Σκέψη 38.

²¹⁸ Σκέψη 39.

²¹⁹ Σκέψη 43.

2. Συμπερασματική αποτίμηση

Οι περιπτώσεις της κατηγορίας αυτής δεν εντάσσονται ούτε στην ποινική διαδικασία ούτε σε κάποια άλλη διαδικασία από τις προαναφερόμενες ανωτέρω (άσυλο, απέλαση, έκδοση). Εν τούτοις, το Δικαστήριο δέχθηκε παραβίαση του άρθρου 3 και στις δύο (2) αυτές περιπτώσεις, διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης. Επιπλέον, αξιοπρόσεκτες είναι οι επισημάνσεις του ΕΔΔΑ σχετικά με την έλλειψη αποτελεσματικότητας της ποινικής διαδικασίας καθώς και την υπέρμετρη και αυθαίρετη χρήση βίας από τις αστυνομικές αρχές. Τα κράτη οφείλουν πλέον και επιτακτικά, λόγω της νομολογίας του Δικαστηρίου, να εξαλείψουν τα φαινόμενα αυτά λαμβάνοντας τα κατάλληλα και αναγκαία μέτρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΤΙΚΗ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 4 ΧΘΔΕΕ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΔΕΕ

Ι. Προκαταρκτικές οριοθετήσεις

Στη Συνθήκη της Λισσαβώνας²²⁰ ενσωματώνεται το αποκορύφωμα μιας εξελικτικής πορείας όσον αφορά τη θέση, που καταλάμβαναν τα ανθρώπινα δικαιώματα στην ενωσιακή έννομη τάξη, με την σταδιακή ενσωμάτωσή τους στην πρώτη γραμμή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερα μέσα από τις νομολογιακές πρωτοβουλίες του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου, οι οποίες κατόπιν εισήλθαν επίσημα στο πρωτογενές δίκαιο, κατά τις τροποποιήσεις των Συνθηκών. Επομένως, η συνθήκη της Λισσαβώνας, - επαναδιατυπώνοντας τη σχετική διάταξη, που υπήρχε σε προηγούμενες εκδοχές της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση - διακηρύσσει (άρθρο 6 πργ. 3 ΣΕΕ) ότι : *«τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*.²²¹

Επίσης, με την κύρωση της Συνθήκης της Λισσαβώνας, ο ΧΘΔΕΕ κατέστη νομικά δεσμευτικό κείμενο ανώτερης τυπικής ισχύος, δυνάμει του άρθρου 6 πργ. 1 της ΣΕΕ,²²² μέρος του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης, επιτελώντας πλέον την εξής τριπλή λειτουργία: Πρώτον, αποτελεί βοήθημα για την ερμηνεία του δικαίου εν γένει καθώς τόσο το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης όσο και το εθνικό δίκαιο, το οποίο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Δικαίου, πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως των διατάξεων του Χάρτη. Δεύτερον, οι διατάξεις του μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τον δικαστικό έλεγχο νομοθετικών πράξεων τόσο των οργάνων της Ένωσης όσο και των εθνικών αρχών, όταν αυτές βρίσκονται εντός του πεδίου εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Δικαίου. Τέλος συνιστά – όπως ήδη μετά τη

²²⁰ Βλ. για την προβληματική της νομικής φύσης της Συνθήκης Β. Αθανασάκη, Το οιονεί ευρωπαϊκό Σύνταγμα μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, ΕΔΔΔ 2/2012, σελ. 297 – 322.

²²¹ P. Mahoney, Σκέψεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, Από το Στρασβούργο στο Λουξεμβούργο και αντίστροφα, Αρμ. 2012, 1, σελ. 9 επ.

²²² «Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 7^{ης} Δεκεμβρίου 2000, όπως προσαρμόστηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2007, στο Στρασβούργο, ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες».

Συνθήκη της Νίκαιας - πηγή έμπνευσης για την άντληση γενικών αρχών του Ευρωπαϊκού Δικαίου.²²³

Το πεδίο εφαρμογής του ΧΘΔΕΕ προσδιορίζεται στην πργ. 1 του άρθρου 51, σύμφωνα με την οποία «οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως της απονέμονται από τις Συνθήκες». Ο Χάρτης, συνεπώς, όπως ορίζεται ως άνω, εφαρμόζεται κατ' αρχάς στα θεσμικά και λοιπά όργανα της Ένωσης με την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας. Όπως επισημάνθηκε στην επεξήγηση του άρθρου «η διάταξη αυτή ακολουθεί πιστά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της ΣΕΕ, το οποίο επέβαλε στην Ένωση υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς και την εντολή που έδωσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας. Ο όρος «θεσμικά όργανα» κατοχυρώνεται στις Συνθήκες. Η έκφραση «λοιπά όργανα και οργανισμοί» χρησιμοποιείται συνήθως στις Συνθήκες ως αναφορά σε όλα τα επικουρικά όργανα που δημιουργούνται βάσει των Συνθηκών ή βάσει πράξεων παραγώγου δικαίου (βλ. π.χ. άρθρο 15 ή 16 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Όσον αφορά τα κράτη μέλη, από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που καθορίζονται στο πλαίσιο της Ένωσης επιβάλλεται στα κράτη μέλη μόνον όταν ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης (απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, *Wachauf*, υπόθ. 5/88, Συλλ. 1989, σ. 2609· απόφαση της 18ης Ιουνίου 1991, *EPT*, Συλλ. 1991, σ. I-2925· απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1997, υπόθ. C-309/96 *Annibaldi*, Συλλ. 1997, σ. I-7493). Προσφάτως, το Δικαστήριο

²²³ Β. Σκουρής, Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Χάρτης των θεμελιωδών Δικαιωμάτων, από <http://constitutionalism.gr/html/ent/221/ent.2221.asp>, σελ. 3, ο οποίος υπογραμμίζει ότι «η αναγωγή του Χάρτη σε νομικά δεσμευτικό κείμενο δεν συνεπάγεται τον μετασχηματισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε οργανισμό ανθρωπίνων δικαιωμάτων ούτε κατ' επέκταση καθιστά το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ένα δεύτερο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Από τη μια πλευρά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ως όργανο μιας άλλης έννομης τάξης, εφαρμόζει ένα σύστημα, το οποίο συγκροτούν τα άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Αντίθετα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφαρμόζει και ερμηνεύει την νομοθεσία της Ένωσης, μια εκτεταμένη νομοθεσία που άπτεται πολλών διαφορετικών πεδίων. Συναφώς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται ως προς την συμβατότητα με τα θεμελιώδη δικαιώματα των πράξεων των οργάνων της Ένωσης εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων οι οποίες της έχουν παραχωρηθεί καθώς και των πράξεων των κρατών μελών όταν αυτές εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του δικαίου της Ένωσης. Κύρια αποστολή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε αυτή τη διαδικασία παραμένει η εξασφάλιση της ενότητας και τήρησης του δικαίου της Ένωσης».

επιβεβαίωσε τη νομολογία αυτή ως εξής: «Επί πλέον, υπενθυμίζεται ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύουν και τα κράτη μέλη όταν υλοποιούν κοινοτικές ρυθμίσεις ...» (απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθ. C-292/97, Συλλ. 2000, σ. I-2737, παράγραφος 37 του σκεπτικού). Εννοείται ότι ο εν λόγω κανόνας, όπως κατοχυρώνεται στον παρόντα Χάρτη, εφαρμόζεται εξίσου στις κεντρικές αρχές και στις περιφερειακές ή τοπικές υπηρεσίες καθώς επίσης και στους δημόσιους οργανισμούς, οσάκις εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης».

Καθώς ο Χάρτης απασχολεί με ολόένα αυξανόμενη συχνότητα αλλά και υπό πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες το ΔΕΕ, είναι φυσικό να προκύπτουν ζητήματα σχετικά με το ακριβές πεδίο εφαρμογής του, την ορθή ερμηνεία των διατάξεών του, το επίπεδο προστασίας, που καθιερώνει καθώς και τη σχέση του με άλλες πηγές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ιδίως την ΕΣΔΑ, δεδομένης και της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σύστημα της τελευταίας.²²⁴

Ως προς το ειδικότερο ζήτημα της εμβέλειας και ερμηνείας των δικαιωμάτων, εξαιτίας και της ιδιαίτερης σημασίας του για την αρμονική ανάπτυξη της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, το άρθρο 52 πργ. 3 του Χάρτη ορίζει ότι «στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία». Σκοπός της διάταξης αυτής, όπως προκύπτει άλλωστε από την επεξήγηση της εν λόγω πργ.²²⁵ είναι η διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, θέτοντας τον κανόνα ότι, στο μέτρο, που τα δικαιώματα του παρόντος Χάρτη αντιστοιχούν επίσης σε δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους, συμπεριλαμβανομένων των αποδεκτών περιορισμών, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η ΕΣΔΑ. «Από αυτό προκύπτει ιδίως ότι ο Νομοθέτης, θέτοντας περιορισμούς στα δικαιώματα αυτά πρέπει να τηρεί τα ίδια πρότυπα με αυτά, που ορίζονται από το λεπτομερές καθεστώς των περιορισμών, που προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, τα οποία καθίστανται με τον τρόπο αυτό εφαρμοστέα επί των δικαιωμάτων, που καλύπτονται από την παρούσα πργ., χωρίς αυτό να θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του ΔΕΕ». Εν ολίγοις, η πργ. 3 δεν περιέχει απλώς έναν ερμηνευτικό κανόνα, αλλά καθιστά την ΕΣΔΑ και ένα είδος

²²⁴ Β. Σκουρή, ό. π, σελ. 4.

²²⁵ 2007/C 303/02.

υποκατάστατου για τους κατά κανόνα ελλείποντες περιορισμούς στα κατ' ιδίαν δικαιώματα του Χάρτη.²²⁶

Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 53 του Χάρτη: «καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη και ιδίως από την ΕΣΔΑ καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών». Η διάταξη αυτή, όπως αναφέρεται στις επεξηγήσεις του άρθρου 53 του Χάρτη,²²⁷ επιδιώκει να διατηρήσει το επίπεδο προστασίας, που παρέχεται στο αντίστοιχο πεδίο εφαρμογής τους από το Δίκαιο της Ένωσης, το δίκαιο των κρατών μελών και το διεθνές δίκαιο. Λόγω της σημασίας της γίνεται μνεία της ΕΣΔΑ.

Σχετικά έχει επισημανθεί²²⁸ ότι για την ανεύρεση του ρόλου του άρθρου 53 του Χάρτη θα πρέπει να μην υποτιμάται η πολιτική και συμβολική αξία του, ενώ ταυτόχρονα η εν λόγω διάταξη θα πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με τα άρθρα 51 και 52 του Χάρτη, των οποίων αποτελεί προέκταση.

Οι συντάκτες του Χάρτη δεν μπορούσαν να αγνοήσουν την ύπαρξη μιας πλειάδας πηγών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που δεσμεύουν τα κράτη μέλη και έπρεπε συνεπώς, να προβλέψουν με ποιο τρόπο θα συνυπήρχε ο Χάρτης με τις πηγές αυτές προστασίας. Αυτός είναι ο κύριος στόχος του τίτλου VII του Χάρτη, ο οποίος περιέχει τις γενικές διατάξεις, που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή αυτού. Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 53 του Χάρτη έρχεται να συμπληρώσει τις αρχές, που θεσπίζονται στα άρθρα 51 και 52 αυτού, υπενθυμίζοντας, αφ' ενός ότι σε ένα σύστημα, όπου κυριαρχεί πληθώρα πηγών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο Χάρτης δεν προορίζεται να καταστεί το αποκλειστικό εργαλείο προστασίας των δικαιωμάτων αυτών, αφ' ετέρου δε ότι δεν μπορεί ο Χάρτης αυτός καθαυτός να έχει ως συνέπεια να αντιστρατεύεται ή να μειώνει το επίπεδο προστασίας που προκύπτει από τις διάφορες αυτές πηγές στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής της καθεμιάς τους.²²⁹

Ο Χάρτης δεν συνιστά μεμονωμένο και άσχετο προς τις άλλες πηγές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων νομοθέτημα. Προβλέπει στο ίδιο το

²²⁶ Β. Χριστιανός – Μ. Περάκης, Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 407.

²²⁷ 2007/C 303/02.

²²⁸ Σκέψεις 129 και 130 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα Yves Bot της 2ας Οκτωβρίου 2012, στην υπόθεση c-399/11 ποινική διαδικασία κατά Stefano Melloni.

²²⁹ Ο.π., σκέψη 131.

κείμενό του ότι η ερμηνεία των διατάξεών του πρέπει να χωρεί, λαμβανομένων δεόντως υπόψη των άλλων νομικών πηγών είτε αυτές είναι εθνικές είτε είναι διεθνείς. Έτσι εξηγείται ότι το άρθρο 52 πργ. 3 του ορίζει την ΕΣΔΑ ως το ελάχιστο κεκτημένο, έναντι του οποίου δεν μπορεί να υπολείπεται η προστασία, που παρέχει το δίκαιο της Ένωσης και ότι το άρθρο 52 πργ. 4 του Χάρτη προβλέπει ότι, στο βαθμό που ο Χάρτης αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα, όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, τα εν λόγω δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές.²³⁰

Συμπληρώνοντας τις διατάξεις αυτές, το άρθρο 53 διευκρινίζεται ότι, στο πλαίσιο της συνύπαρξης των διαφόρων πηγών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο Χάρτης δεν μπορεί να συνεπάγεται μείωση του επιπέδου προστασίας των εν λόγω δικαιωμάτων στις διάφορες έννομες τάξεις. Το άρθρο αυτό σκοπεύει επομένως να επιβεβαιώσει ότι ο Χάρτης δεν επιβάλλει συγκεκριμένο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων παρά μόνο εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.²³¹

Έτσι η έκφραση «στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής τους» σκοπό έχει ιδίως να παράσχει στα κράτη μέλη τη διαβεβαίωση ότι ο Χάρτης δεν έχει ως προορισμό να υποκαταστήσει το εθνικό τους Σύνταγμα όσον αφορά το επίπεδο προστασίας, που αυτό εγγυάται εντός του πεδίου εφαρμογής του εθνικού δικαίου. Συγχρόνως, η χρήση της έκφρασης αυτής υποδηλώνει ότι το άρθρο 53 του Χάρτη δεν μπορεί να άρει την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, αφού ο προσδιορισμός του επιδιωκόμενου επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων χωρεί στο πλαίσιο της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.²³²

II. Περιπτώσιολογία

Οι συνέπειες της υποχρεωτικής εφαρμογής του Χάρτη, όσον αφορά στα θεμελιώδη δικαιώματα, έγιναν εμφανείς στην νομολογία του ΔΕΕ. Το Δικαστήριο, στο πλαίσιο αιτήσεων για έκδοση προδικαστικών αποφάσεων εκλήθη να παράσχει διευκρινίσεις για την ερμηνεία των δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, περιλαμβανομένης της διάταξης του άρθρου 4, αφ' ενός μεν στην περίπτωση του κανονισμού 343/2003 για την εξέταση αιτήσεως ασύλου, που υποβάλλεται εντός της

²³⁰ Ο.π., σκέψη 132.

²³¹ Ο.π., σκέψη 134.

²³² Ο.π., σκέψη 135.

Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφ' ετέρου δε στην περίπτωση της απόφασης – πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Ειδικότερα:

A. Διαδικασία ασύλου

1. Στην υπόθεση C-411/10,²³³ το αιτούν Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου ζήτησε από το Δ.Ε.Ε να διευκρινίσει κατ' ουσίαν αν και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, υπό ποιές συνθήκες, οφείλει το Ηνωμένο Βασίλειο κατά το δίκαιο της Ένωσης να αναλάβει την εξέταση αιτήσεων ασύλου σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία αφορούσε Αφγανό υπήκοο, αιτούντα άσυλο, ο οποίος αντιτάχθηκε στην επιστροφή του από το Ηνωμένο Βασίλειο στην Ελλάδα, μολονότι κατά τον κανονισμό 343/2003 πρωτευόντως υπεύθυνη ήταν η Ελλάδα.²³⁴

Από την εισαγωγή των προτάσεων της²³⁵ η Γενική Εισαγγελέας Verica Trstenjak, υπογράμμισε ότι με δεδομένη την τρέχουσα κρίση, την οποία διέρχεται το ελληνικό σύστημα δεν μπορεί να εξασφαλισθεί στην Ελλάδα η σύμφωνη προς τον ΧΘΔΕΕ και την ΕΣΔΑ μεταχείριση των αιτούντων άσυλο και εξέταση των αιτήσεών τους, υπογραμμίζοντας ότι για την απάντηση στα ανωτέρω προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η απόφαση του ΕΔΔΑ της 21ης Ιανουαρίου 2011, M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, στην οποία το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η μεταφορά αιτούντος άσυλο από το Βέλγιο προς την Ελλάδα συνιστούσε παράβαση των άρθρων 3 και 13 της ΕΣΔΑ εκ μέρους του Βελγίου.

Η γενική Εισαγγελέας επεσήμανε²³⁶ ότι οι αποφάσεις, τις οποίες λαμβάνουν τα κράτη μέλη βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 πρέπει να θεωρούνται ως πράξεις, οι οποίες εμπίπτουν στο πλαίσιο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51 πργ. 1 του Χάρτη, με συνέπεια την

²³³ Όμοια και η c-493/10 (μεταφορά αιτούντων άσυλο από την Ιρλανδία στην Ελλάδα), η οποία λόγω συνάφειας συνεκδικάσθηκε με την ανωτέρω.

²³⁴ Τα κριτήρια προσδιορισμού του κράτους μέλους το οποίο είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως ασύλου που υποβάλλεται εντός της Ένωσης, προκύπτουν από τον κανονισμό (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου, της 18ης Φεβρουαρίου 2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους, που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας. Ουσιώδες γνώρισμα του συστήματος κατανομής αρμοδιοτήτων, το οποίο θεσπίζει ο εν λόγω κανονισμός, όσον αφορά τις υποθέσεις ασύλου, συνιστά το ότι κατ' αρχήν μόνον ένα κράτος μέλος είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως ασύλου, που υποβάλλεται εντός της Ένωσης. Αν υπήκοος τρίτης χώρας έχει υποβάλει αίτηση ασύλου σε κράτος μέλος, το οποίο κατά τις διατάξεις του κανονισμού 343/2003 δεν είναι πρωτευόντως υπεύθυνο για την εξέταση αυτής της αιτήσεως, ο κανονισμός προβλέπει διαδικασία μεταφοράς του αιτούντος άσυλο στο κράτος μέλος, το οποίο είναι πρωτευόντως υπεύθυνο.

²³⁵ Σκέψη 3.

²³⁶ Σκέψεις 80 και 83.

υποχρέωση των τελευταίων να τηρούν τον Χάρτη.²³⁷ Στην συνέχεια, αναφερόμενη στην συγκεκριμένη περίπτωση, υπογράμμισε ότι υφίστανται σαφείς ενδείξεις ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ, αφ' ενός, των απαιτήσεων του δικαίου της Ένωσης, όσον αφορά τη διαμόρφωση του ελληνικού συστήματος ασύλου και αφ' ετέρου της συγκεκριμένης μεταχειρίσεως των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα και ως εκ τούτου, η μεταφορά αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα ακόμα και την προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.²³⁸

Περαιτέρω, αναφερόμενη²³⁹ στην απόφαση του ΕΔΔΑ M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας της 21ης Ιανουαρίου 2011, κατέληξε στη διαπίστωση²⁴⁰ ότι «το ελληνικό σύστημα ασύλου δέχεται έντονη πίεση λόγω συμφορήσεως και, ως εκ τούτου, δεν είναι πλέον δυνατή η συνεχής εξασφάλιση της μεταχειρίσεως των αιτούντων άσυλο και της εξετάσεως των αιτήσεών τους, σύμφωνα με τις προδιαγραφές των οδηγιών 2003/09, 2004/83 και 2005/85. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν αποκλείεται οι αιτούντες άσυλο οι οποίοι μεταφέρονται κατά τις διατάξεις και τις διαδικασίες του κανονισμού 343/2003 από άλλο κράτος μέλος προς την Ελλάδα μετά τη μεταφορά τους να τύχουν μεταχειρίσεως η οποία δεν συμβιβάζεται με τις διατάξεις του Χάρτη, της Συμβάσεως της Γενεύης και της ΕΣΔΑ». Συνεπώς, εφόσον κράτος μέλος δεν είναι σε θέση για οποιονδήποτε λόγο να τηρήσει τις διατάξεις των οδηγιών 2003/09, 2004/83 ή 2005/85 ή τις διεθνούς δικαίου υποχρεώσεις του, όσον αφορά τη μεταχείριση των αιτούντων άσυλο ή την εξέταση των αιτήσεων ασύλου τους, υφίσταται de facto ο κίνδυνος μεταχειρίσεως τους κατά τρόπο, που θίγει τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, εάν μεταφερθούν στο εν λόγω κράτος μέλος.²⁴¹

Η Εισαγγελέας, προκειμένου να αποφανθεί επί της υποχρεώσεως εφαρμογής της ρήτηρας κυριαρχίας κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003, έθεσε το ζήτημα²⁴² αν ο κανονισμός 343/2003 μπορεί να ερμηνεύεται κατά τρόπο, που να αποκλείει μεταφορές αιτούντων άσυλο, οι οποίες συνιστούν προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με το σκεπτικό της,²⁴³ το ότι ο κανονισμός 343/2003 πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο, ο οποίος να είναι στον μέγιστο δυνατό βαθμό σύμφωνος προς τα θεμελιώδη δικαιώματα προκύπτει από τα εξής: Αφενός,

²³⁷ Σκέψη 84.

²³⁸ Σκέψη 85.

²³⁹ Σκέψη 101.

²⁴⁰ Σκέψη 105.

²⁴¹ Σκέψη 110.

²⁴² Σκέψη 117.

²⁴³ Σκέψη 118.

από την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου. Κατ' αυτήν, επιβάλλεται η προσοχή των κρατών μελών, ώστε να μην στηρίζονται σε ερμηνεία διατάξεως του παραγωγού δικαίου, που αντιβαίνει στα θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία προστατεύει η έννομη τάξη της Ένωσης ή στις άλλες γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Αφ' ετέρου, η σύμφωνη προς τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνεία του κανονισμού 343/2003 επιβάλλεται ως επί το πλείστον από το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΕΚ. Το άρθρο αυτό άλλωστε, συνιστά και την εξουσιοδοτική βάση πρωτογενούς δικαίου του εν λόγω κανονισμού και ορίζει ρητώς ότι τα μέτρα περί ασύλου του δικαίου της Ένωσης πρέπει να είναι σύμφωνα προς τη Σύμβαση της Γενεύης και τις άλλες σχετικές συμβάσεις.

Στη συνέχεια, επεσήμανε²⁴⁴ ότι σε περίπτωση, που υφίσταται σοβαρός κίνδυνος προσβολής των αναγνωρισμένων από τον Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων του αιτούντος άσυλο, λόγω της μεταφοράς του στο πρωτευόντως υπεύθυνο κράτος μέλος, το κράτος μέλος, όπου υποβλήθηκε η αίτηση ασύλου μπορεί να εξαλείψει πλήρως αυτόν τον κίνδυνο εφαρμόζοντας τη ρήτρα κυριαρχίας κατ' άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003. Καταλήγοντας ως προς το ζήτημα αυτό, υποστήριξε²⁴⁵ ότι λαμβάνοντας υπόψη ιδίως το γεγονός ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εφαρμόζουν τον κανονισμό 343/2003 κατά τρόπο σύμφωνο προς τα θεμελιώδη δικαιώματα και ότι η μεταφορά αιτούντων άσυλο σε κράτος μέλος, όπου υφίσταται σοβαρός κίνδυνος προσβολής ενός ή περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων τους κρίνεται κατά κανόνα ως παράβαση των διατάξεων του Χάρτη εκ μέρους του κράτους μέλους, που προβαίνει στη μεταφορά, τα κράτη μέλη οφείλουν να εφαρμόζουν τη ρήτρα κυριαρχίας κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003, όταν οι αιτούντες άσυλο, οι οποίοι πρόκειται να μεταφερθούν διατρέχουν κίνδυνο προσβολής των αναγνωρισμένων από τον Χάρτη δικαιωμάτων τους στο πρωτευόντως υπεύθυνο κράτος μέλος. Αντιθέτως, ο σοβαρός κίνδυνος παραβάσεων μεμονωμένων διατάξεων των οδηγιών 2003/9, 2004/83 και 2005/85 στο πρωτευόντως υπεύθυνο κράτος μέλος, οι οποίες όμως δεν συνιστούν συγχρόνως προσβολή των αναγνωρισμένων από τον Χάρτη δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, που πρόκειται να μεταφερθούν, δεν επαρκεί προκειμένου να θεμελιώσει υποχρέωση

²⁴⁴ Σκέψη 121.

²⁴⁵ Σκέψη 122.

του κράτους μέλους, που προβαίνει στη μεταφορά να εφαρμόσει τη ρήτρα κυριαρχίας κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003.²⁴⁶

Ως προς το ερώτημα για το εάν τα άρθρα 1, 18 και 47 του Χάρτη παρέχουν ευρύτερη προστασία από το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ στους αιτούντες άσυλο, οι οποίοι πρόκειται να μεταφερθούν σε άλλο κράτος μέλος κατά τις διατάξεις του κανονισμού 343/2003, η Εισαγγελέας υποστήριξε ότι ναι μεν η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει εξέχουσα σημασία και ιδιαίτερη βαρύτητα, όσον αφορά την ερμηνεία του Χάρτη και πρέπει απαραίτητως να λαμβάνεται υπόψη κατά την εν λόγω ερμηνεία, ωστόσο επεσήμανε ότι²⁴⁷ οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ εκ της φύσεώς τους αποτελούν δικαστικές κρίσεις επί συγκεκριμένων περιπτώσεων και δεν συνιστούν αυτοτελείς κανόνες της ΕΣΔΑ και ως εκ τούτου θα ήταν άστοχο στο πλαίσιο της εφαρμογής του Χάρτη να θεωρηθεί ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ ως ερμηνευτική πηγή έχει απεριόριστη ισχύ. Η ανωτέρω παρατήρηση, διευκρίνισε ωστόσο η Εισαγγελέας, δεν μπορεί να επηρεάσει το γεγονός ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει εξέχουσα σημασία και ιδιαίτερη βαρύτητα, όσον αφορά την ερμηνεία του Χάρτη και πρέπει απαραίτητως να λαμβάνεται υπόψη κατά την εν λόγω ερμηνεία.

Το Δικαστήριο, υπογράμμισε ότι²⁴⁸ από την εξέταση του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 συνάγεται ότι με τη διάταξη αυτή παρέχεται στα κράτη μέλη εξουσία εκτιμήσεως, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, που προβλέπει η Συνθήκη ΣΛΕΕ και θέσπισε ο νομοθέτης της Ένωσης, καταλήγοντας στην κρίση²⁴⁹, όσον αφορά το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, ότι η απόφαση την οποία λαμβάνει κράτος μέλος βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 σχετικά με το αν θα εξετάσει ή όχι αίτηση χορηγήσεως ασύλου, για την οποία το κράτος μέλος αυτό δεν είναι υπεύθυνο, βάσει των κριτηρίων του κεφαλαίου III του κανονισμού αυτού, συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, όσον αφορά την εφαρμογή του άρθρου 6 ΣΛΕΕ και/ή του άρθρου 51 του Χάρτη.

²⁴⁶ Σκέψη 123.

²⁴⁷ Σκέψη 146.

²⁴⁸ Σκέψη 65.

²⁴⁹ Σκέψη 69.

Κατά την κρίση του Δικαστηρίου,²⁵⁰ τα κράτη μέλη οφείλουν όχι μόνο να ερμηνεύουν το εθνικό τους δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης αλλά και να μεριμνούν ώστε να μην ερμηνεύουν νομοθέτημα του παράγωγου δικαίου κατά τρόπο αντίθετο προς τα θεμελιώδη δικαιώματα, που προασπίζει η έννομη τάξη της Ένωσης ή προς τις λοιπές γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Στη συνέχεια το Δικαστήριο υπογράμμισε²⁵¹ ότι η μεταχείριση των αιτούντων άσυλο σε κάθε κράτος μέλος πρέπει να τεκμαίρεται ότι είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις του Χάρτη, τη Σύμβαση της Γενεύης και την ΕΣΔΑ. Υπό το πρίσμα αυτό, διευκρίνισε²⁵² ότι σε περίπτωση κατά την οποία υφίσταται σοβαρός κίνδυνος συστημικών πλημμελειών, όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο υπεύθυνο κράτος μέλος, που συνεπάγεται την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη, των αιτούντων άσυλο, που μεταφέρονται στην επικράτεια αυτού του κράτους μέλους, η μεταφορά αυτή αντιβαίνει στην εν λόγω διάταξη.

Το Δικαστήριο επεσήμανε συγκεκριμένα ότι «σε περιπτώσεις όπως οι επίμαχες στις υποθέσεις των κυρίων δικών, προκειμένου να καταστεί δυνατή η εκ μέρους της Ένωσης και των κρατών μελών τήρηση των υποχρεώσεών τους σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, απόκειται στα κράτη μέλη, περιλαμβανομένων και των εθνικών δικαστηρίων, να μη μεταφέρουν αιτούντα άσυλο προς το «υπεύθυνο κράτος μέλος», κατά την έννοια του κανονισμού 343/2003, οσάκις είναι αδύνατο να αγνοούν ότι οι συστημικές πλημμέλειες όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο κράτος μέλος αυτό αποτελούν σοβαρούς και αποδεδειγμένους λόγους που να πείθουν ότι ο αιτών θα διατρέξει ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη».²⁵³ Σύμφωνα με το Δικαστήριο,²⁵⁴ το κράτος μέλος στο οποίο βρίσκεται ο αιτών άσυλο πρέπει να μεριμνά ώστε να μην επιδεινώσει κατάσταση τυχόν προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του αιτούντος, ακολουθώντας διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους μη εύλογης χρονικής διάρκειας, εφ' όσον δε παρίσταται ανάγκη, οφείλει να εξετάσει το ίδιο την αίτηση, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου

²⁵⁰ Σκέψη 77.

²⁵¹ Σκέψη 80.

²⁵² Σκέψη 86.

²⁵³ Σκέψη 94.

²⁵⁴ Σκέψη 108.

3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003, διότι σε αντίθετη περίπτωση παραβαίνει το άρθρο 4 του Χάρτη.²⁵⁵

2. Στην υπόθεση c-245/11, το αιτούν δικαστήριο της Αυστρίας ζήτησε να διευκρινιστεί καταρχάς, εάν, κατ' εφαρμογή της «ανθρωπιστικής ρήτρας», η οποία περιλαμβάνεται στο άρθρο 15 του κανονισμού 343/2003, μπορεί να επιβληθεί σε ένα κράτος μέλος η υποχρέωση να εξετάσει μια αίτηση ασύλου αντί του κατά κανόνα υπεύθυνου κράτους μέλους χωρίς το τελευταίο να έχει υποβάλει στο πρώτο σχετικό αίτημα, όταν στο πρώτο κράτος μέλος διαβιούν μέλη της οικογένειας του αιτούντος άσυλο, τα οποία χρήζουν βοήθειας και εξαρτώνται από τη συνδρομή του αιτούντος άσυλο. Περαιτέρω, εάν δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 το καταρχήν μη υπεύθυνο κράτος μέλος για την εξέταση της αιτήσεως ασύλου μπορεί να καταστεί υποχρεωτικά υπεύθυνο, στην περίπτωση κατά την οποία η ανάληψη της ευθύνης από το κράτος μέλος, που θα προσδιοριζόταν κανονικά σύμφωνα με τον κανονισμό θα είχε ως αποτέλεσμα την παράβαση του άρθρου 3 ή του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και την παράβαση του άρθρου 4 ή του άρθρου 7 του ΧΘΔΕΕ. Τέλος, ζήτησε να διευκρινιστεί πώς ακριβώς πρέπει να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο αυτό η νομολογία του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία των άρθρων 4 και 7 του Χάρτη.

Ως προς το πρώτο ερώτημα, η Γενική Εισαγγελέας, Verica Trstenjak, με τις προτάσεις της, της 27ης Ιουνίου 2012, υπογράμμισε²⁵⁶ ότι η απόφαση κράτους μέλους να εξετάσει αίτηση ασύλου, δυνάμει του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 343/2003 πρέπει να χαρακτηριστεί, για τους σκοπούς του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, ως εθνικό μέτρο εκτελέσεως του κανονισμού 343/2003, οπότε, κατά τη λήψη της αποφάσεως αυτής, τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις διατάξεις του Χάρτη. Ενδέχεται, υπό ορισμένες συνθήκες, λαμβανομένης υπόψη της επιταγής περί τηρήσεως του Χάρτη, τα κράτη μέλη, να υποχρεωθούν να ασκήσουν το δικαίωμα εξετάσεως αιτήσεως ασύλου για ανθρωπιστικούς λόγους με βάση τις διατάξεις του άρθρου 15 του κανονισμού 343/2003, εφόσον διαπιστώνεται ότι, σε διαφορετική περίπτωση, υφίσταται σοβαρός κίνδυνος αδικαιολόγητου περιορισμού (προσβολής, σύμφωνα με την σκέψη 82) των κατοχυρωμένων με τον Χάρτη δικαιωμάτων του αιτούντος άσυλο.²⁵⁷ Εάν, σύμφωνα με την κρίση της, σε μια

²⁵⁵ Σκέψη 114.

²⁵⁶ Σκέψη 64.

²⁵⁷ Σκέψη 65.

τέτοια περίπτωση, δεν έχει υποβληθεί αίτημα για την ανάληψη της ευθύνης υπό την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του κανονισμού 343/2003, το κράτος μέλος, το οποίο υποχρεώνεται να αναλάβει την ευθύνη έχει επίσης την υποχρέωση να παράσχει διευκρινίσεις για την οικεία πραγματική και νομική κατάσταση στο άλλο κράτος μέλος, που εμπλέκεται στη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και να ζητήσει τη συναίνεσή του στην ανάληψη της ευθύνης για τη διεξαγωγή της διαδικασίας χορηγήσεως ασύλου.²⁵⁸

Η απάντηση για το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, υπογράμμισε η Εισαγγελέας, πρέπει να βασιστεί στην απόφαση N.S.²⁵⁹ στην οποία το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η απόφαση του κράτους μέλους να εξετάσει αίτηση ασύλου, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 πρέπει να χαρακτηριστεί, για τους σκοπούς του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, ως εθνικό μέτρο εκτελέσεως του κανονισμού 343/2003, οπότε, κατά τη λήψη της αποφάσεως αυτής, τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις διατάξεις του Χάρτη.²⁶⁰ Με το σκεπτικό ότι²⁶¹ το κράτος μέλος στο οποίο βρίσκεται ο αιτών άσυλο και το οποίο, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο κεφάλαιο III του κανονισμού 343/2003, δεν είναι υπεύθυνο να εξετάσει την αίτηση ασύλου, που αυτός υπέβαλε, δεν επιτρέπεται να παραπέμψει τον αιτούντα άσυλο στο κατά το κεφάλαιο III του κανονισμού 343/2003 υπεύθυνο κράτος μέλος, εφ' όσον γνωρίζει ότι τούτο ενδέχεται να έχει ως συνέπεια την προσβολή των κατοχυρωμένων με τον Χάρτη δικαιωμάτων του αιτούντος άσυλο. Το ίδιο το κράτος πρέπει να μεριμνά ώστε η κατάσταση, που δημιουργήθηκε λόγω της προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του αιτούντος άσυλο να μην επιδεινωθεί εξαιτίας τυχόν αδικαιολόγητης καθυστέρησης στη διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους και εφ' όσον παρίσταται ανάγκη οφείλει να εξετάσει την αίτηση, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003.

Ως προς το ερώτημα πώς ακριβώς πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του ΕΔΔΑ επί των άρθρων 3 και 8 της ΕΣΔΑ στο πλαίσιο της ερμηνείας και της εφαρμογής των άρθρων 4 και 7 του Χάρτη υποστήριξε²⁶² ότι την απάντηση την δίνει

²⁵⁸ Σκέψη 82.

²⁵⁹ Υπόθεση C-411/10, η οποία παρουσιάζεται ανωτέρω.

²⁶⁰ Σκέψη 84.

²⁶¹ Σκέψη 85.

²⁶² Σκέψη 86.

το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, το οποίο εξασφαλίζει ότι η προστασία την οποία παρέχει ο Χάρτης σε τομείς στους οποίους οι διατάξεις του αλληλοεπικαλύπτονται με αυτές της ΕΣΔΑ δεν υστερεί σε σχέση με την προστασία, την οποία παρέχει η ΕΣΔΑ.²⁶³

Τέλος, η Εισαγγελέας έδωσε αρνητική απάντηση στο ερώτημα του αιτούντος Δικαστηρίου εάν, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, προκειμένου να διακριβωθεί εάν υφίσταται αδικαιολόγητος περιορισμός του άρθρου 4 του Χάρτη, πρέπει να προσδοθεί διαφορετική έννοια στον όρο «*απάνθρωπη μεταχείριση*» από αυτή που του προσδίδει η νομολογία του ΕΔΔΑ επί του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η έννοια «*απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση*» κατά το άρθρο 4 του Χάρτη είναι κατ' ουσίαν ταυτόσημη με την ομώνυμη έννοια του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.²⁶⁴

Ακολουθώντας το σκεπτικό της ανωτέρω Εισαγγελέως, το Δικαστήριο εκτίμησε²⁶⁵ ότι, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, το άρθρο 15, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 έχει την έννοια ότι το κράτος μέλος, το οποίο δεν είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως ασύλου βάσει των κριτηρίων του κεφαλαίου III του κανονισμού αυτού, καθίσταται υπεύθυνο. Στην περίπτωση αυτή, το κράτος μέλος, που καθίσταται υπεύθυνο υπό την έννοια του εν λόγω κανονισμού οφείλει να αναλάβει τις υποχρεώσεις, που συνδέονται με την ως άνω ευθύνη. Ενημερώνει σχετικώς το καταρχήν υπεύθυνο κράτος μέλος. Η ερμηνεία αυτή του άρθρου 15, παράγραφος 2, ισχύει επίσης οσάκις το κράτος μέλος που ήταν υπεύθυνο βάσει των κριτηρίων του κεφαλαίου III του κανονισμού δεν έχει υποβάλει σχετικό αίτημα κατά την παράγραφο 1, δεύτερη περίοδος, του ίδιου άρθρου.

B. Διαδικασία ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης

Το «ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης», η πρώτη περίπτωση συγκεκριμένης εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στον τομέα του ποινικού δικαίου, ορίζεται ως «*δικαστική απόφαση, η οποία εκδίδεται από κράτος μέλος προς το σκοπό της σύλληψης και παράδοσης από άλλο κράτος μέλος προσώπου που καταζητείται για την άσκηση ποινικής δίωξης ή για την εκτέλεση ποινής ή μέτρου στερητικού της*

²⁶³ Σκέψη 87.

²⁶⁴ Σκέψεις 88 και 89.

²⁶⁵ Σκέψη 54.

ελευθερίας».²⁶⁶ Στην πργ. 2 του άρθρου 1 της απόφασης – πλαίσιο του Συμβουλίου για το «ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών» θεσμοθετείται ρητά η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία χαρακτηρίστηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ως «ακρογωνιαίος λίθος» της δικαστικής συνεργασίας, βάσει της οποίας δεσμεύονται κατ' αρχήν τα κράτη μέλη να εκτελούν το «ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης». Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το κράτος εκτέλεσης οφείλει αμέσως μετά την σύλληψη του καθ' ού το ένταλμα να προβεί στην παράδοσή του, αναγνωρίζοντας πλήρως την δικαστική απόφαση του κράτους έκδοσης. Από το συνδυασμό της πργ. 2 του άρθρου 1 και των άρθρων 10 έως 13 και 17 προκύπτει ότι όταν η ως άνω δικαστική απόφαση διαβιβαστεί στην αρμόδια αρχή του κράτους εκτέλεσης, η τελευταία οφείλει αμέσως να προβεί στην σύλληψη του καθ' ού το ένταλμα, όμως στη συνέχεια η κράτηση και η παράδοση του προσώπου εξαρτώνται από την κρίση των δικαιοδοτικών οργάνων του κράτους εκτέλεσης μετά από τη διερεύνηση μιας σειράς ζητημάτων, όπως αυτά καθορίζονται ιδίως στα άρθρα 2 έως 15 και 16 της απόφασης – πλαίσιο.²⁶⁷

Καίτοι η παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητούμενου δεν συμπεριλαμβάνεται ρητά στους λόγους άρνησης εκτέλεσης της απόφασης – πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, σε κάθε περίπτωση η υποχρέωση των δικαστικών αρχών εκτέλεσης να προβαίνουν στον αναγκαίο έλεγχο συμμόρφωσης του κράτους έκδοσης του εντάλματος με τις επιταγές προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προκύπτει αναμφίβολα από μία πλειάδα λοιπών διατάξεων, που προβλέπονται στην απόφαση – πλαίσιο²⁶⁸.

Αλλωστε, όπως έχει υποστηριχθεί,²⁶⁹ η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητούμενου δεν αρχίζει ούτε τελειώνει εντός της εκάστοτε εσωτερικής συνταγματικής τάξης, αλλά αναπτύσσεται στο πλαίσιο της τριμερούς

²⁶⁶ Η απόφαση – πλαίσιο ενσωματώθηκε στην Ελλάδα με τον ν. 3251/2004 και τέθηκε σε ισχύ στις 09.07.2004. Στην πργ. 3 του άρθρου 1 του νόμου αυτού ρητά ορίστηκε ότι «η εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών, που διατυπώνονται στο ισχύον Σύνταγμα και στο άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε κάθε περίπτωση, ο εκζητούμενος δεν απομακρύνεται, ούτε απελαύνεται ούτε εκδίδεται σε κράτος όπου διατρέχει κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση».

²⁶⁷ Ο. Τσόλκα, Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ένα «φιλόδοξο» μέσο για την προώθηση της δικαστικής συνεργασίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠοινΧρ ΝΒ/2002, σελ. 103 – 104.

²⁶⁸ Βλ. αναλυτικά Ι. Κυριτσάκη, Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και η αρχή του διττού αξιοποίνου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 273 – 296.

²⁶⁹ Ο. Τσόλκα, Ζητήματα εφαρμογής του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης υπό το πρίσμα της δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, Επιμορφωτικό Σεμινάριο της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών, «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Έκδοσης, Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, Σύμβαση δικαστικής συνδρομής», 25-26.10.2011, υπό δημοσίευση, σελ. 2.

διαλεκτικής σχέσης Συντάγματος-ΕΣΔΑ-ΣυνθΕΕ. Κατ' αρχάς, υπό την επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο θεσμό της έκδοσης, η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων, ως ρυθμιστικό αντικείμενο επιμέρους διατάξεων της απόφασης – πλαίσιο (όπως και του ν. 3251/2004), απαντά, υπό μια τριμερή διάσταση: Πρώτον, στις διατάξεις περί των δικονομικών δικαιωμάτων του καθ' ού κατά την διαδικασία εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης (άρθρο 15). Δεύτερον, στις ρυθμίσεις περί της παροχής συγκεκριμένων εγγυήσεων από το κράτος έκδοσης ως προϋπόθεσης για την παράδοση του εκζητούμενου (άρθρο 13). Τρίτον, στις διατάξεις των λόγων άρνησης εκτέλεσης του εντάλματος (άρθρα 11 και 12). Παράλληλα, όμως, η υποχρέωση σεβασμού των εν γένει θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών διακηρύσσεται αφ' ενός στο προοίμιο, αφ' ετέρου στο πρώτο άρθρο της απόφασης – πλαίσιο ως γενικής αρχής, που διέπει συνολικά τη διαδικασία.

Άλλωστε τόσο η διάταξη του άρθρου 6 της ΣΕΕ, η οποία ορίζει ότι «η Ένωση οφείλει να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά προστατεύονται με την ΕΣΔΑ» όσο και η υπερίσχυση της ΕΣΔΑ έναντι της εσωτερικής νομοθεσίας, δυνάμει του άρθρου 28 πργ. 1 του Συντάγματος, οδηγούν στην αποδοχή της άποψης ότι χωρεί επίκληση των διατάξεων της ΕΣΔΑ σε σχέση με την εκτέλεση ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης. Δεδομένου μάλιστα ότι την εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε θέματα εκδόσεως έχει αποδεχθεί ρητά το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Soering,²⁷⁰ αλλά και πρόσφατα στην υπόθεση Stapleton κατά Ιρλανδίας²⁷¹, η εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης πρέπει να ελέγχεται και υπό το πρίσμα των οικείων διατάξεων της ΕΣΔΑ.²⁷²

Πρόσφατα τέθηκαν στο Δικαστήριο της Ένωσης²⁷³ από το Εφετείο της Κωσταντζας τα κάτωθι προδικαστικά ερωτήματα, που σχετίζονται με τα θεμελιώδη δικαιώματα του εκζητούμενου: το ζήτημα πώς πρέπει να ερμηνεύεται η απόφαση – πλαίσιο κατόπιν της έναρξης της ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβόνας και συγκεκριμένα, αν η ερμηνεία αυτή διαφοροποιείται λόγω των τροποποιήσεων, που επήλθαν στη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση με τη θέσπιση του άρθρου 6 ΣΕΕ, το ζήτημα αφ' ενός της σχέσης μεταξύ του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 6 του ΧΘΔΕΕ και αφ' ετέρου των διατάξεων της απόφασης – πλαίσιο, οι οποίες συνεπάγονται τη στέρηση της ελευθερίας του καταζητούμενου στο πλαίσιο της

²⁷⁰ Παρουσιάζεται αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο.

²⁷¹ Βλ. παρουσίαση της σε Ο. Τσόλκα, ό.π., σελ. 16.

²⁷² Ε. Βασιλακάκης, 9 + 1 σκέψεις για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ΠοινΔικ 2/2006, σελ. 208.

²⁷³ Υπόθεση c-396/11.

εφαρμογής των διαδικασιών για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και τέλος το ζήτημα αν η απόφαση – πλαίσιο, ορθώς ερμηνευόμενη παρέχει σε κράτος μέλος τη δυνατότητα να αρνηθεί να εκτελέσει τέτοιο ένταλμα σε περίπτωση παράβασης διατάξεων, όπως οι ανωτέρω, με τις οποίες κατοχυρώνονται ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Γενική Εισαγγελέας, Eleanor Sharpston, με τις προτάσεις της 18^{ης} Οκτωβρίου 2012, αναφέρθηκε σε ορισμένα στοιχεία της απόφασης – πλαίσιο και στους σκοπούς, που επιδιώκονται με αυτή και υπογράμμισε μεταξύ άλλων ότι μολονότι οι υποχρεώσεις, οι οποίες επιβάλλονται στα κράτη μέλη με την απόφαση – πλαίσιο είναι κατά κύριο λόγο δικονομικής φύσεως, τούτο επ’ ουδενί σημαίνει ότι ο νομοθέτης δεν έλαβε υπόψη τις θεμελιώδεις ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα.²⁷⁴

Στο ερώτημα για το εάν το κράτος μέλος εκτέλεσης μπορεί να αρνηθεί να εκτελέσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε περίπτωση, που η εκτέλεσή του θα προσέβαλλε ή θα μπορούσε να προσβάλει τα δικαιώματα, που ο εκζητούμενος αντλεί από τα άρθρα 5 και 6 της Σύμβασης ή από τα άρθρα 6, 48 και 52 του Χάρτη, υποστήριξε ότι καίτοι τα άρθρα 3 και 4 απαριθμούν τις περιπτώσεις στις οποίες η Δικαστική Αρχή του κράτους μέλους εκτέλεσης οφείλει (άρθρο 3) ή έχει τη δυνατότητα (άρθρο 4) να αρνηθεί να εκτελέσει ένα ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, το δε Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η απαρίθμηση των λόγων είναι εξαντλητική,²⁷⁵ η συσταλτική ερμηνεία, βάσει της οποίας θα αποκλειόταν εξ αρχής η συνεκτίμηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν ενισχύεται ούτε από το γράμμα της απόφασης – πλαίσιο ούτε από τη νομολογία.²⁷⁶

Συγκεκριμένα ανέφερε²⁷⁷ ότι το άρθρο 1 πργ. 3 της απόφασης – πλαίσιο ορίζει ότι η τελευταία δεν θίγει την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των θεμελιωδών νομικών αρχών, που κατοχυρώνονται με το άρθρο 6 της ΣΕΕ υποστηρίζοντας ότι η υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων και των αρχών διαπνέει την απόφαση – πλαίσιο στο σύνολό της. Επομένως, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν και δεν προβλέπεται ρητά, εννοείται ότι τα δικαιώματα μπορούν να ληφθούν προς αιτιολόγηση μιας απόφασης να μην εκτελεσθεί συγκεκριμένο ένταλμα. Στη συνέχεια, η ανωτέρω Εισαγγελέας, αναφέρθηκε σε προτάσεις άλλων

²⁷⁴ Σκέψεις 36, 37, 38 και 39.

²⁷⁵ Σκέψη 66.

²⁷⁶ Σκέψη 69.

²⁷⁷ Σκέψη 70.

Εισαγγελέων του Δικαστηρίου σε υποθέσεις σχετικές με την ερμηνεία της απόφασης – πλαίσιο²⁷⁸ αλλά και στη νομολογία του ΕΔΔΑ²⁷⁹ για να καταλήξει ότι τόσο το ΕΔΔΑ όσο και το ΔΕΕ αναγνωρίζουν ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν να θίξουν την εκ του νόμου υποχρέωση ενός κράτους μέλους να μεταφέρει κάποιο πρόσωπο σε άλλο κράτος μέλος²⁸⁰.

Εν συνεχεία, η Γενική Εισαγγελέας, αναφέρθηκε στο ζήτημα του εάν το Δικαστήριο πρέπει να υιοθετήσει τα κριτήρια, που χρησιμοποιεί συναφώς το ΕΔΔΑ. Ως προς αυτό, εκκίνησε από τη σκέψη ότι συμμερίζεται την άποψη ότι το κράτος μέλος εκτέλεσης πρέπει μόνο κατ' εξαίρεση να έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί τη μεταγωγή του εκζητούμενου κατ' εφαρμογή της απόφασης – πλαίσιο άλλως θα υπονομευόταν όλος ο σκοπός αυτής υποστηρίζοντας ότι το κριτήριο για την άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης πρέπει να είναι αυστηρό.²⁸¹ Όσον αφορά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και το 4 του Χάρτη, υπογράμμισε, ότι και τα δύο Δικαστήρια εκτιμούν ότι το κριτήριο είναι αν υφίστανται «αποχρώσεις ενδείξεις» ότι συντρέχει «ουσιαστικός κίνδυνος» παραβάσεως της οικείας διάταξης στο κράτος στο οποίο θα έπρεπε κανονικά να μεταφερθεί ο ενδιαφερόμενος.²⁸² Σχολιάζοντας κατόπιν το κριτήριο για την άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης του ΕΔΔΑ, διατύπωσε τη γνώμη, παρουσιάζοντας δύο παραδείγματα,²⁸³ ότι μόνον προσβολές, οι οποίες καταργούν ουσιαστικά τον δίκαιο χαρακτήρα της όλης διαδικασίας ασκούν επιρροή συναφώς. Το κριτήριο, υποστήριξε, για την μη εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος θα πρέπει να στηρίζεται στη διαπίστωση ότι το δικονομικό ελάττωμα ή τα δικονομικά ελαττώματα είναι τέτοιας σοβαρότητας ώστε να καταργούν ουσιαστικά τον δίκαιο χαρακτήρα της όλης διαδικασίας.²⁸⁴

²⁷⁸ Σκέψη 71.

²⁷⁹ Σκέψεις 74 – 76, όπου αναφέρονται οι υποθέσεις *Dzhaksybergenov κατά Ουκρανίας*, *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *N,S*.

²⁸⁰ Σκέψη 77.

²⁸¹ Άξιο μνείας είναι ότι διαφώνησε με τη νομολογία του ΕΔΔΑ σε δύο σημεία (σκέψη 82) και συγκεκριμένα ως προς το κριτήριο της «κατάφωρης» προσβολής, την οποία χαρακτήρισε ως «πολύ νεφελώδη» για να τύχει ομοιόμορφης ερμηνείας στην Ένωση και ως προς την ορθότητα της απαίτησης να αποδεικνύεται «πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας» η ύπαρξη προσβολής.

²⁸² Σκέψη 77.

²⁸³ Σκέψεις 80 – 90.

²⁸⁴ Σκέψεις 83 και 89. Ειδικά δε ως προς το ερώτημα, που υπεβλήθη, η Εισαγγελέας ανέφερε (σκέψη 97) ότι «η αρμόδια δικαστική του κράτους εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης μπορεί να απορρίψει την αίτηση παράδοσης χωρίς να συντρέχει παράβαση των υποχρεώσεων που υπέχει από τις ιδρυτικές συνθήκες και τις λοιπές Συνθήκες του δικαίου της Ένωσης, εφόσον αποδεικνύεται προσβολή ή ύπαρξη κινδύνου προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του προσώπου του οποίου ζητείται η παράδοση είτε στο πλαίσιο της διαδικασίας παράδοσης είτε κατόπιν αυτής. Άρνηση εκτέλεσης χωρεί, πάντως, μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Σε υποθέσεις σχετικές με τα άρθρα 5 και 6 της Σύμβασης και/ή τα άρθρα 6, 47 και 48 του Χάρτη απαιτείται η οικεία προσβολή να είναι τέτοιας σοβαρότητας ώστε να

Το Δικαστήριο της Ένωσης, στην απόφασή του, περιορίστηκε να αναφερθεί αποκλειστικά στο δικαίωμα ακρόασης του εκζητούμενου στο κράτος έκδοσης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο²⁸⁵ υποστήριξε ότι το αιτούν δικαστήριο ζήτησε κατ' ουσία να διευκρινιστεί αν η απόφαση-πλαίσιο 2002/584 πρέπει, υπό το πρίσμα των άρθρων 47 και 48 του Χάρτη και του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης μπορούν να μην εκτελέσουν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης εκδοθέν στο πλαίσιο της άσκησης ποινικής δίωξης για τον λόγο ότι οι δικαστικές αρχές έκδοσης δεν είχαν παράσχει στον καταζητούμενο δυνατότητα ακρόασης πριν την έκδοση του εντάλματος αυτού.

Το Δικαστήριο, χρησιμοποιώντας παραδείγματα της νομολογίας του, επανέλαβε²⁸⁶ ότι έχει ήδη αποφανθεί ότι, σύμφωνα με τις διατάξεις της απόφασης - πλαίσιο, τα κράτη μέλη μπορούν να μην εκτελέσουν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης μόνο σε περίπτωση που συντρέχει ένας από τους λόγους υποχρεωτικής μη εκτέλεσης που προβλέπονται στο άρθρο 3 της απόφασης αυτής ή ένας από τους απαριθμούμενους στα άρθρα 4 και 4α λόγους προαιρετικής μη εκτέλεσης. Επιπλέον, υποστήριξε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης δεν μπορεί να εξαρτήσει την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης από άλλες προϋποθέσεις πέραν εκείνων στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 5 της απόφασης-πλαίσιο. Περαιτέρω, τόνισε²⁸⁷ ότι, βάσει του άρθρου 4α της απόφασης-πλαισίου 2002/584, η προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας στη διάρκεια ποινικής δίκης που κατέληξε στην ερήμην έκδοση καταδικαστικής απόφασης ενδέχεται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να συνιστά λόγο μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος προς εκτέλεση της οικείας στερητικής της ελευθερίας ποινής. Αντιθέτως όμως²⁸⁸ το γεγονός ότι εκδόθηκε ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης στο πλαίσιο της άσκησης ποινικής δίωξης, χωρίς οι δικαστικές αρχές έκδοσης να έχουν προηγουμένως παράσχει στον καταζητούμενο δυνατότητα ακρόασης, δεν καταλέγεται μεταξύ των λόγων μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης τους οποίους προβλέπουν οι διατάξεις

καταργεί ουσιαστικά τον δίκαιο χαρακτήρα της όλης διαδικασίας. Το δε πρόσωπο που την επικαλείται οφείλει να πείσει την αρμόδια αρχή ότι οι αντιρρήσεις του είναι πραγματικά βάσιμες. Τυχόν τετελεσμένη προσβολή η οποία μπορεί να θεραπευτεί δεν αρκεί για να δικαιολογήσει άρνηση εκτέλεσης».

²⁸⁵ Σκέψη 31.

²⁸⁶ Σκέψη 36.

²⁸⁷ Σκέψη 37.

²⁸⁸ Σκέψη 38.

της απόφασης-πλαίσιου 2002/584. Κατέληξε δε στην κρίση²⁸⁹ ότι η απόφαση-πλαίσιο 2002/584 έχει την έννοια ότι οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης δεν μπορούν να αρνηθούν να εκτελέσουν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης που έχει εκδοθεί στο πλαίσιο της άσκησης ποινικής δίωξης για τον λόγο ότι πριν την έκδοση του εντάλματος αυτού δεν παρασχέθηκε στον καταζητούμενο δυνατότητα ακρόασης στο κράτος μέλος έκδοσης.

²⁸⁹ Σκέψη 43.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ

ΩΣ ΤΥΠΟΠΟΙΟΥΜΕΝΕΣ ΣΤΟΝ Π.Κ ΑΞΙΟΠΟΙΝΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ

Ι. Η διάταξη του 137 Α²⁹⁰

Α. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

Όπως προαναφέρθηκε, τόσο το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ όσο και το άρθρο 4 του ΧΘΔΕΕ απαγορεύουν με τρόπο απόλυτο τα βασανιστήρια καθώς και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και ποινή. Η απαγόρευση αυτή συνιστά και συνταγματική επιταγή. Σύμφωνα με το άρθρο 7 πργ. 2 του Συντάγματος του 1975: *«τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας ή άσκηση ψυχολογικής βίας καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει»*. Σε εκτέλεση της συνταγματικής επιταγής θεσπίστηκε ο ν. 1500/1984 «Ποινικός Κολασμός των Βασανιστηρίων» με τον οποίο εισήχθησαν στον Π.Κ διατάξεις, που τυποποιούν το έγκλημα των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

²⁹⁰ Η διάταξη «Άρθρο 137 Α. – Βασανιστήρια και άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» ορίζει ότι: «1. Υπάλληλος ή στρατιωτικός, στα καθήκοντα του οποίου ανάγεται η δίωξη ή η ανάκριση ή η εξέταση αξιόποινων πράξεων ή πειθαρχικών παραπτωμάτων ή η εκτέλεση ποινών ή η φύλαξη ή η επιμέλεια κρατουμένων, τιμωρείται με κάθειρξη, εάν υποβάλλει σε βασανιστήρια κατά την εκτέλεση αυτών των καθηκόντων πρόσωπο που βρίσκεται στην εξουσία του με σκοπό : α) να αποσπάσει από αυτό ή από τρίτο πρόσωπο ομολογία, κατάθεση, πληροφορία ή δήλωση ιδίως αποκήρυξης ή αποδοχής πολιτικής ή άλλης ιδεολογίας, β) να το τιμωρήσει, γ) να εκφοβίσει αυτό ή τρίτα πρόσωπα. Με την ίδια ποινή τιμωρείται υπάλληλος ή στρατιωτικός, που με εντολή των προϊσταμένων του ή αυτοβούλως σφετερίζεται τέτοια καθήκοντα και τελεί τις πράξεις του προηγούμενου εδαφίου. 2. Βασανιστήρια συνιστούν, σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη, καθώς και κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος. 3. Σωματική κάκωση, βλάβη της υγείας, άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας και κάθε άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που τελείται από τα πρόσωπα, υπό τις περιστάσεις και για τους σκοπούς που προβλέπει η πργ. 1, εφ' όσον δεν υπάγεται στην έννοια της πργ. 2, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 ετών, αν δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη. Ως προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θεωρούνται ιδίως : α) η χρησιμοποίηση ανιχνευτή αλήθειας β) η παρατεταμένη απομόνωση γ) η σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας. 4. Δεν υπάγονται στην έννοια του άρθρου αυτού πράξεις ή συνέπειες συμφυείς προς τη νόμιμη εκτέλεση ποινής ή άλλου νόμιμου περιορισμού της ελευθερίας ή προς άλλο νόμιμο μέτρο δικονομικού καταναγκασμού».

Στο άρθρο 137 Α Π.Κ, που αποτελεί τη βασική μορφή του αδικήματος των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τυποποιούνται δύο (2) μορφές συμπεριφοράς: αφ' ενός μεν η υποβολή του θύματος σε βασανιστήρια, η οποία απειλείται με την ποινή της κάθειρξης, αφ' ετέρου δε η πρόκληση σωματικών βλαβών, η άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας και κάθε άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που δεν εντάσσεται στην έννοια των βασανιστηρίων, η οποία απειλείται με την ποινή της φυλάκισης τουλάχιστον 3 ετών.²⁹¹

Η νομοτεχνική μέθοδος να προβλεφθούν τα βασανιστήρια με τη στενή έννοια του όρου και ξεχωριστά οι ανάλογες με αυτά μορφές συμπεριφοράς, που συνιστούν βασανιστήρια υπό ευρύτερη έννοια, ήταν συνταγματικά επιβεβλημένη, καθ' όσον το ίδιο το άρθρο 7 του Συντάγματος καθόριζε ότι πρέπει να χαρακτηρισθούν με νόμο ως αξιόποινες «αι βάσανοι» και στη συνέχεια «οιαδήποτε σωματική κάκωσις, βλάβη υγείας ή άσκηση ψυχολογικής βίας ως και πάσα ετέρα προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας».²⁹²

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του ως άνω σχεδίου νόμου,²⁹³ η πρόβλεψη του ποινικού κολασμού των βασανιστηρίων επιβλήθηκε ως αξιοποίηση των λαϊκών βιωμάτων από την εποχή της δραματικής επταετίας.²⁹⁴ Βέβαια, παρά το γεγονός ότι η διάταξη του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος δεν απαγόρευε στον κοινό νομοθέτη να αντιμετωπίσει, με τα μέσα του ποινικού δικαίου, τα βασανιστήρια και στην περίπτωση, που τελούνταν από ιδιώτες ή άλλες κοινωνικές ομάδες, εντούτοις η νομοθετική ρύθμιση, περιόρισε την ποινική πρόβλεψη των

²⁹¹ Α. Κονταξής, Ποινικός Κώδικας, συνδυασμός θεωρίας και πράξης, τόμος Α', εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2001³, σελ. 1437.

²⁹² Βλ. Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ ΝΘ/2009, σελ. 3 επ., η οποία επισημαίνει περαιτέρω ότι η διάκριση αυτή που υιοθετείται τόσο στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ όσο και στη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε κατά των βασανιστηρίων φαίνεται ουσιαστικά να έχει οδηγήσει σε αποκλεισμό κάθε υπαγωγής της αξιόποινης συμπεριφοράς στην έννοια των βασανιστηρίων, δηλ. ακόμα και όταν η αστυνομική βία κρίνεται ότι έχει τη βαρύτητα που απαιτεί το άρθρο 137 Α Π.Κ δεν θεωρείται κατά κανόνα ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κακουργηματική πράξη.

²⁹³ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Ποινικός Κώδικας και ειδικοί ποινικοί νόμοι, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009⁴, σελ. 283.

²⁹⁴ Βλ. προ της εισαγωγής των ως άνω διατάξεων τη μελέτη του Α. Μίχου, το πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των οργάνων δικτατορικού καθεστώτος δια διαπραχθείσας υπό τούτων εγκληματικές πράξεις κατά την διάρκεια του καθεστώτος τούτου, ΕΕΝ 1976, σελ. 83 επ.

βασανιστηρίων μόνον όταν προέρχονται από ορισμένους φορείς της κρατικής εξουσίας.²⁹⁵

Οι ποινικοί κανόνες, που περιλαμβάνει ο ανωτέρω ν. 1500/1984 εντάχθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο του ειδικού μέρους του Π.Κ, που φέρει τον τίτλο «Προσβολές του πολιτεύματος». Η επιλογή αυτή, σύμφωνα με τους συντάκτες του νομοσχεδίου²⁹⁶ εξυπηρετούσε δύο (2) σκοπούς. Αφ' ενός ήθελε να καταστήσει σαφέστατο ότι το έγκλημα των βασανιστηρίων δεν προσβάλλει μόνο τα αγαθά του ατόμου, τα οποία προστατεύονται ούτως ή άλλως και από άλλες διατάξεις του Π.Κ, αλλά κυρίως την ίδια την υπόσταση της Πολιτείας, η οποία ως δημοκρατική αισθάνεται η ίδια βαθύτατα θιγόμενη από τη διαστροφή της εξουσίας της, αφ' ετέρου δε να ανταποκριθεί πιστά στο ίδιο το πνεύμα του Συντάγματος, το οποίο υλοποιούσε. Το σκεπτικό ήταν ότι, όπως το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας, που θίγει το χαρακτήρα και τη δομή της Πολιτείας ως δημοκρατικής, συνιστά έγκλημα προσβολής του πολιτεύματος, έτσι και τα βασανιστήρια, που θίγουν, σύμφωνα με την ρητή διάταξη της πργ. 2 του άρθρου 7 του Συντάγματος, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, πρέπει και αυτά να χαρακτηρισθούν ως εγκλήματα κατά του πολιτεύματος και να ενταχθούν στο σχετικό πρώτο κεφάλαιο του ειδικού μέρους του Π.Κ, καθόσον ο σεβασμός στην αξία του ανθρώπου αποτελεί, κατά τη ρητή συνταγματική βούληση, στοιχείο της μορφής του πολιτεύματος και μάλιστα του ουσιαστικού του πυρήνα.

Με βάση την τυπική ένταξη του εγκλήματος των βασανιστηρίων και άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο κεφάλαιο του Π.Κ, που προστατεύει την πολιτειακή υπόσταση, το έννομο αγαθό, που προστατεύεται είναι η πολιτειακή εξουσία, η υπόσταση της δημοκρατικής Πολιτείας,²⁹⁷ το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας. Στις μέρες μας, ωστόσο, γίνεται αποδεκτό από το μεγαλύτερο τμήμα της θεωρίας ότι τα βασανιστήρια προσβάλλουν κυρίως ατομικά έννομα αγαθά. χωρίς όμως να υπάρχει ομοφωνία στη θεωρία ως προς αυτά.²⁹⁸

²⁹⁵ Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό Δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987, σελ. 94.

²⁹⁶ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 284.

²⁹⁷ Βλέπε την εισηγητική έκθεση του ν. 1500/1984 σε Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου ό.π., σελ. 284-285, αλλά και Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος Α', άρθρα 1 – 206, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 1312.

²⁹⁸ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ό.π., σελ. 5.

Κατά μία θεωρητική προσέγγιση,²⁹⁹ το έννομο αγαθό, που προσβάλλεται με τα βασανιστήρια, είναι η ανθρώπινη ζωή, η σωματική ακεραιότητα και η αξία του ανθρώπου. Σε αυτή την κατεύθυνση, ο Κωνσταντίνιδης³⁰⁰ υποστηρίζει ότι εφ' όσον την ανθρώπινη αξία συνιστούν οι ιδιότητες εκείνες, που είναι συμφυείς με την ανθρώπινη φύση (ζωή, σωματική ακεραιότητα ή υγεία, προσωπική ελευθερία και ως ένα σημείο και η τιμή), το έννομο αγαθό, που προστατεύεται από τις διατάξεις αυτές είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Διατυπώνει δηλαδή την άποψη ότι το προστατευόμενο έννομο αγαθό αποτελούν καθεμιά από τις παραπάνω ιδιότητες ξεχωριστά ή και όλες μαζί και προκρίνει ως ορθότερη την ένταξη των διατάξεων στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο (εγκλήματα κατά της ζωής) του Π.Κ, αμέσως μετά το έγκλημα της εκ προθέσεως ανθρωποκτονίας και με ταυτόχρονη μεταβολή του τίτλου σε «*Εγκλήματα κατά της Ζωής και του Ανθρώπου εν γένει*». Στην κατεύθυνση αυτή και ο Χαραλαμπίδης³⁰¹ επισημαίνει ότι το άμεσα προσβαλλόμενο έννομο αγαθό των διατάξεων, που ποινικοποιούν τα βασανιστήρια, είναι η ατομική υπόσταση του πολίτη και κρίνει ότι ορθότερη θα ήταν η ένταξη των τελευταίων στο κεφάλαιο για τα εγκλήματα κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας. Διαφορετική άποψη διατυπώνει η Συμεωνίδου – Καστανίδου,³⁰² η οποία υποστηρίζει ότι το έννομο αγαθό, που προστατεύει κατά κύριο λόγο ο νομοθέτης στο άρθρο 137 Α Π.Κ δεν είναι ούτε η ζωή ούτε η σωματική ακεραιότητα του ατόμου, αλλά πρωτίστως η ελευθερία του.

²⁹⁹ Βλ. Γ. Δούδος, ό.π., σελ. 834 επ., ο οποίος υποστήριζε ότι τα βασανιστήρια στοιχειοθετούν ιδιώνυμο αδίκημα κατά του ανθρώπου, επισημαίνοντας ότι: «τα βασανιστήρια, με όποιες μεθόδους και αν εκτελούνται, θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη ζωή. Η διακινδύνευση της ζωής του ανθρώπου δεν συντελείται μόνον όταν είναι πιθανός ο θάνατος του θύματος των βασανισμών. Οι σωματικές και οργανικές βλάβες καθώς και η ψυχοδιανοητική διαταραχή του θύματος, αποτελούν επίσης προσβολή κατά της ανθρώπινης ζωής», Α. Κονταξής, Ποινικός Κώδικας, Συνδυασμός θεωρίας και πράξης, τόμος Β', Αθήνα, 2000³, σελ. 1433, ο οποίος υπογραμμίζει ότι οι διατάξεις αυτές τιμωρούν την προσβολή κυρίως της ανθρώπινης αξίας ή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία είναι το κατά πρώτο λόγο προστατευόμενο έννομο αγαθό και ότι μαζί με την προσβολή αυτή συνήθως συντρέχει παράλληλα προσβολή και άλλων ατομικών εννόμων αγαθών. Ως δε ανθρώπινη αξία ή ανθρώπινη αξιοπρέπεια ορίζει την αξία που πρέπει να έχει ο άνθρωπος ως λογικό και συνειδητό ον, ως πρόσωπο που προσβάλλεται από πράξεις που τον υποβιβάζουν στο επίπεδο του ζώου ή του πράγματος, δηλαδή ενός αντικειμένου ή ενός μέσου για την επίτευξη ενός αλλότριου σκοπού. Τέτοιες πράξεις είναι κατεξοχήν τα βασανιστήρια, με τα οποία ο δράστης εκμεταλλευόμενος τον ανθρώπινο πόνο και την ανθρώπινη ταλαιπωρία επιδιώκει να χρησιμοποιήσει το θύμα ως αντικείμενο για την εκπλήρωση των σκοπών του.

³⁰⁰ Κ. Κωνσταντίνιδης, ό. π., σελ. 110 – 111, ο οποίος παραπέμπει (υπ' αριθμ. 288 υποσημείωση) στον Δούδο, ό.π.

³⁰¹ Α. Χαραλαμπίδης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, Υπερ. 1995, σελ. 662. Βλ. κριτική της άποψης αυτής από Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ό. π. σελ. 5 στην υπ' αριθμ. 13 υποσημείωση.

³⁰² Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό. π. σελ. 5.

Σύμφωνα με άλλη θεωρητική άποψη,³⁰³ το ιδιαίτερο έννομο αγαθό, που προσβάλλεται από τα βασανιστήρια, είναι η συμμετοχή του πολίτη στο κράτος, δηλαδή η αναγνωρισμένη από την έννομη τάξη δυνατότητα να διατηρεί επικοινωνιακές σχέσεις με τα κρατικά όργανα και να τα επηρεάζει στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους. Επίσης διατυπώνεται η άποψη ότι οι ανωτέρω διατάξεις προστατεύουν το έννομο αγαθό της καλής λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης.³⁰⁴

Κατά τη γνώμη μου, το έννομο αγαθό, που προσβάλλεται με τις διατάξεις για τα βασανιστήρια είναι ο άνθρωπος, ο οποίος αποτελεί και το υλικό αντικείμενο της πράξης των βασανιστηρίων και συνεπώς συμφωνώ με την άποψη, που απαντά στη θεωρία, ότι οι διατάξεις για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θα έπρεπε να ενταχθούν στο κεφάλαιο για τα εγκλήματα κατά της ζωής του Π.Κ.

Β. Στοιχεία ειδικής υπόστασης εγκλήματος

1. Υποκείμενο του εγκλήματος

Κατά το κείμενο της διάταξης του άρθρου 137 Α Π.Κ, υποκείμενο του εγκλήματος των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι οι υπάλληλοι ή οι στρατιωτικοί, στα καθήκοντα των οποίων ανάγεται η δίωξη ή η ανάκριση αξιοποιούνων πράξεων, όπως οι εισαγγελείς (αντιεισαγγελείς και εισαγγελικοί πάρεδροι) τόσο των τακτικών ποινικών δικαστηρίων όσο και των στρατιωτικών δικαστηρίων, οι γενικοί και ειδικοί δημόσιοι κατήγοροι, οι ανακριτές, οι γενικοί και ειδικοί ανακριτικοί υπάλληλοι (και στρατιωτικοί) στα καθήκοντα των οποίων ανάγεται και η εξέταση αξιοποιούνων πράξεων³⁰⁵.

Περαιτέρω, υποκείμενο του εγκλήματος είναι και ο υπάλληλος (και ο στρατιωτικός), που διώκει, ανακρίνει ή εξετάζει πειθαρχικά παραπτώματα ή έχει

³⁰³ Δ. Σπυράκος, Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπερ. 1993, σελ. 39 – 4. Βλέπε κριτική της άποψης αυτής σε Α. Χαραλαμπίκη, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π., σελ. 662.

³⁰⁴ Φ. Ανδρέου, Ποινικός Κώδικας κείμενο, ερμηνεία, νομολογία, 1999³, σελ. 354, ο οποίος παραπέμπει και του ιδίου, Ποινικός Κώδικας κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία – βιβλιογραφία, 2005⁴, σελ. 601.

³⁰⁵ Στην έννοια της εξέτασης των αξιοποιούνων πράξεων υπάγεται προφανώς η αρμοδιότητα για την έρευνα και ανακάλυψη των εγκληματικών πράξεων.

αρμοδιότητα στην εκτέλεση των ποινών ή στην φύλαξη ή την επιμέλεια κρατουμένων, όπως οι φύλακες, οι γιατροί των φυλακών ή στρατοπέδων κλπ. Τέλος υποκείμενο της πράξεως μπορεί να καταστεί οιοσδήποτε υπάλληλος, κατά την έννοια του άρθρου 13 πργ. α΄ Π.Κ.,³⁰⁶ που σφετερίζεται παρόμοια καθήκοντα είτε με εντολή των προϊσταμένων του είτε και αυτοβούλως.³⁰⁷ Η ρητή δε μνεία του όρου «στρατιωτικός» στο κείμενο της διάταξης, καίτοι συνιστά πλεονασμό, έλαβε χώρα για την αποφυγή οποιασδήποτε αμφισβήτησης ή σύγχυσης.³⁰⁸ Η άποψη, που έχει διατυπωθεί στη θεωρία³⁰⁹ ότι αυτουργός της πράξης είναι και ο μη ανακριτικός αστυφύλακας, που τελεί βασανιστήρια προς απόσπαση ομολογίας συλληφθέντος κατηγορουμένου ή συναντουργός, εάν τελεί αυτά μαζί με άλλους συναδέλφους του ανακριτικούς υπαλλήλους, δεν μας βρίσκει σύμφωνους.

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η διάταξη περιγράφει ιδιαίτερο έγκλημα, αφού φυσικός αυτουργός της δεν μπορεί να είναι οιοσδήποτε, άλλα μόνο πρόσωπο, που έχει κάποια από τις ιδιότητες, τις οποίες ο νόμος ορίζει. Ως προς το ζήτημα εάν, η διάταξη, συνιστά γνήσιο ή μη γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα έχει αναπτυχθεί η κάτωθι προβληματική: Αν σκεφτεί κανείς ότι κάθε περίπτωση βασανισμού δεν μπορεί παρά να αποτελεί κάποιο κοινό έγκλημα, ανάλογα με τον τρόπο, που γίνεται, όπως π.χ σωματική βλάβη, εξύβριση, παράνομη βία κλπ., θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μη γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα. Εν τούτοις, μια παρόμοια αντίληψη δεν θα ήταν ακριβής, καθ' όσον τα μη γνήσια ιδιαίτερα εγκλήματα είναι κοινά εγκλήματα, που τιμωρούνται βαρύτερα ή ελαφρότερα, όταν ο δράστης τους είναι κατά νόμο πρόσωπο με ιδιαίτερες ιδιότητες. Στα εγκλήματα αυτά ωστόσο δεν περιλαμβάνονται και αυτά, που στην αντικειμενική τους υπόσταση, πέρα από τις ιδιαίτερες ιδιότητες του δράστη περιέχουν και άλλα στοιχεία, τα οποία τα διαφοροποιούν εντελώς από τα αντίστοιχα κοινά, όπως είναι το έγκλημα των βασανιστηρίων, το οποίο συνεπώς αποτελεί γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα, όπως ακριβώς η κατάχρηση εξουσίας (239 Π.Κ.).³¹⁰

³⁰⁶ Στο εδάφιο αυτό ορίζεται ότι «*υπάλληλος είναι εκείνος στον οποίο νόμιμα έχει ανατεθεί, έστω και προσωρινά, η άσκηση υπηρεσίας δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου*».

³⁰⁷ Α. Χαραλαμπίκη – Ι. Γιαννίδη, Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, εκδ. Π. Ν. Σάκουλας, Αθήνα, 2009, σελ. 551.

³⁰⁸ Βλ. Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 285.

³⁰⁹ Βλ. Α. Χαραλαμπίκη – Ι. Γιαννίδη, ό. π., σελ. 550.

³¹⁰ Έτσι Κ. Κωνσταντινίδης, ό. π., σελ. 115.

Σύμφωνα με το κείμενο της διάταξης, η αξιόποινη εγκληματική ενέργεια συνίσταται στην εκτέλεση βασανιστηρίων κατά την άσκηση των προαναφερθέντων καθηκόντων, σε βάρος προσώπου, το οποίο βρίσκεται στην εξουσία του δράστη και έτσι δεν έχει δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Αυτό μπορεί να συμβαίνει όχι μόνο όταν το άτομο κρατείται στο αστυνομικό τμήμα ή σε αστυνομικό όχημα αλλά ακόμη και όταν ακινητοποιείται σε δημόσιο χώρο από ομάδα αστυνομικών και χρησιμοποιείται επάνω του βία, που δεν είναι αναγκαία για την πραγματοποίηση μιας νόμιμης ενέργειας.

2. Σκοπός τέλεσης του εγκλήματος

Για να θεωρηθεί αξιόποινη η τέλεση των βασανιστηρίων και των λοιπών προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας πρέπει να έχει ως σκοπό α) την απόσπαση από το θύμα ή από τρίτο πρόσωπο ομολογίας, κατάθεσης, πληροφορίας ή δήλωσης ιδίως αποκήρυξης ή αποδοχής πολιτικής ή άλλης ιδεολογίας, β) την τιμώρηση του θύματος και γ) τον εκφοβισμό αυτού ή τρίτου προσώπου.

Το έγκλημα του άρθρου 137 Α Π.Κ είναι υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης και απαιτεί άμεσο δόλο α' βαθμού του δράστη³¹¹ α) για την απόσπαση από αυτό ή από τρίτο πρόσωπο ομολογίας, κατάθεσης, πληροφορίας ή δήλωσης ιδίως αποκήρυξης ή αποδοχής πολιτικής ή άλλης ιδεολογίας, β) για την τιμωρία και γ) για τον εκφοβισμό αυτού ή τρίτου προσώπου. Το αποτέλεσμα της μυϊκής ενέργειας δηλ. η πρόκληση έντονου σωματικού πόνου, σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία, ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη, η παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων, σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου καλύπτεται από οποιοδήποτε είδος δόλου του δράστη.³¹²

³¹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 27 πργ. 2 εδ. 2, το οποίο ορίζει ότι: «όπου ο νόμος απαιτεί η πράξη να έχει τελεστεί με σκοπό την πρόκληση ορισμένου αποτελέσματος απαιτείται ο δράστης να έχει επιδιώξει να προκαλέσει αυτό το αποτέλεσμα».

³¹² Άρθρα 26 πργ. 1 εδ. α' και 27 πργ. 1 Π.Κ.

Γ. Ερμηνευτική προσέγγιση των πργ. 2 και 3

1. Η έννοια των βασανιστηρίων

Η έννοια «βασανιστήρια» προσδιορίζεται αυθεντικά από τον ίδιο το νομοθέτη στη δεύτερη πργ. του άρθρου 137Α Π.Κ. Σύμφωνα με αυτήν, βασανιστήρια συνιστούν : α. «κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου», β. «κάθε μεθοδευμένη πρόκληση σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία», γ. «κάθε μεθοδευμένη πρόκληση ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη» και δ. «κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν την βούληση του θύματος».

Κοινό χαρακτηριστικό των τριών (3^{ων}) πρώτων τρόπων τέλεσης του εγκλήματος είναι η «μεθοδευμένη πρόκληση». Όσον αφορά τον όρο «μεθοδευμένη», η κρατούσα άποψη ερμηνεύει την έννοια ως έχουσα επανάληψη και διάρκεια,³¹³ χωρίς να απαιτείται η χρήση ορισμένης μεθόδου.³¹⁴ Αντίθετα, η Συμεωνίδου – Καστανίδου υποστηρίζει³¹⁵ ότι το περιεχόμενο της «μεθοδευμένης» τέλεσης θα πρέπει να αναζητηθεί σε άλλη κατεύθυνση και συγκεκριμένα ότι με τη χρήση του ανωτέρω όρου ο νομοθέτης φαίνεται να θέλει να καλύψει τις περιπτώσεις της «εσκεμμένης» τέλεσης, καθ' όσον η μεθοδευσή προϋποθέτει επιλογή συμπεριφοράς και επομένως εσκεμμένη τέλεση της μυϊκής ενέργειας ή παράλειψης και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η χρήση του όρου «μεθοδευμένη» στο άρθρο 137 Α Π.Κ. περιορίζει τόσο την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, αφού υποδεικνύει την ανάγκη ύπαρξης συνθηκών, που επιτρέπουν στο δράστη να επιλέγει τη συμπεριφορά

³¹³ Βλ. υπ' αριθμ. 608/1998 βούλευμα ΣυμβΕφΘεσ, δημοσιευμένο στην Υπερ. 1999, σελ. 459 – 476 και στην ΠοινΔικ 10/1998, σελ. 993 – 995, όπου αναφέρεται ότι για να μπορεί να γίνει λόγος για βασανιστήρια πρέπει να έχει λάβει χώρα «μεθοδευμένη» πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη, που σημαίνει ότι η πρόκληση σωματικού πόνου κλπ. έχει επανάληψη και διάρκεια. Συνεπώς, η πρόκληση στιγμιαίου πόνου, όσο έντονος και αν είναι, δεν υπάγεται στην παρούσα διάταξη. Βλ. και την από 29.05.2003 διάταξη του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Γ. Σκιαδαρέση, δημοσιευμένη σε ΠοινΧρ ΝΔ/2004, σελ. 555 – 559, ο οποίος υποστηρίζει ότι το κρίσιμο στοιχείο για την υπαγωγή μιας πράξεως στην έννοια των βασανιστηρίων είναι η μεθοδικότητα, η οποία δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκη την χρήση ορισμένης μεθόδου στην πρόκληση έντονου σωματικού πόνου κλπ., αλλά αρκεί ότι η πρόκληση αυτή έχει επανάληψη και διάρκεια, χωρίς να είναι στιγμιαία.

³¹⁴ Α. Χαραλαμπίδης, Ποινικός Κώδικας ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος πρώτος, άρθρα 1 – 206, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 1314 – 1315, Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός Κώδικας ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Π. Ν. Σάκουλας, Αθήνα, 2009², σελ. 362, Α. Κονταξής, Ποινικός Κώδικας συνδυασμός θεωρίας και πράξης, τόμος Α', ό.π., σελ. 1438, Κ. Κωνσταντινίδης, ό.π., σελ. 115.

³¹⁵ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ό. π., σελ. 6.

του, ταυτόχρονα δε και την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, αφού για την πράξη των βασανιστηρίων προϋποθέτει άμεσο δόλο α' βαθμού.

Στην κατεύθυνση αυτή, ο Κονταξής³¹⁶ ερμηνεύει την έννοια «μεθοδευμένη» με δύο (2) κριτήρια, ένα αντικειμενικό ως «με πρόσφορα μέσα» και ένα υποκειμενικό ως «σκόπιμη». Υποστηρίζει ότι οποιοδήποτε μέσο είναι πρόσφορο και χρησιμοποιείται σκόπιμα υπάγεται σε αυτήν την έννοια, όπως ένας ξυλοδαρμός. Επισημαίνει ότι σκοπός του νόμου είναι να διαστείλει την πρόκληση πόνου με βασανιστήρια από τις περιπτώσεις, που προκαλείται πόνος σε κάποιο κρατούμενο όχι όμως σκόπιμα και με πρόσφορα γι' αυτό μέσα, αλλά συμπτωματικά λόγω των κακών συνθηκών κράτησής του, που οφείλεται σε ανεπάρκεια μέσων ή και σε αδιαφορία, αμέλεια ή ενδεχόμενο δόλο ακόμη και των αρμοδίων υπαλλήλων.

Η μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου αποτελεί έγκλημα βλάβης,³¹⁷ η μεθοδευμένη πρόκληση σωματικής εξάντλησης - σωματική δε εξάντληση σημαίνει την σωματική κατάπτωση, την εξασθένηση του ανθρώπινου οργανισμού, η οποία πρέπει να είναι επικίνδυνη για την υγεία του υφιστάμενου τα βασανιστήρια προσώπου³¹⁸ - επικίνδυνης για την υγεία έχει θεωρηθεί από την κρατούσα άποψη ως έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης της σωματικής ακεραιότητας, αφού ο κίνδυνος ανήκει στην αντικειμενική του υπόσταση,³¹⁹ καίτοι έχει υποστηριχθεί και ότι πρόκειται για έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης,³²⁰ ενώ η μεθοδευμένη πρόκληση ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη συνιστά έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης.³²¹

³¹⁶ Α. Κονταξής, ό. π., τόμος Α', σελ. 1437 επ.

³¹⁷ Α. Κονταξής, ό. π., σελ. 1438.

³¹⁸ Α. Χαραλαμπίκης – Ι. Γιαννίδης, ό. π., σελ. 553 και την εκεί μνημονεύομενη υπ' αριθμ. 213/1997 απόφαση του ΣυμβΝαυτΠειρ, ΠοινΧρ ΜΘ', 1999, σελ. 269 – 271.

³¹⁹ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ό. π., σελ. 4 και Κ. Κωνσταντινίδης, ό. π., σελ. 115.

³²⁰ Α. Χαραλαμπίκης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό. π., σελ. 663, ο οποίος αναφέρει ότι καίτοι η διατύπωση της διάταξης οδηγεί καταρχήν στην εντύπωση ότι πρόκειται για έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης, ωστόσο από το όλο πνεύμα του νόμου καθώς και από τον συνδυασμό με την αμέσως επόμενη περίπτωση προκύπτει ότι πρόκειται ορθότερα για έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης και καταλήγει ότι η πρακτική συνέπεια της διάκρισης έγκειται στο ότι στην τελευταία περίπτωση δεν είναι απαραίτητο να επέλθει πράγματι κίνδυνος για την υγεία του θύματος, αλλά αρκεί η πρόκληση της σωματικής εξάντλησης να είναι ικανή στην συγκεκριμένη περίπτωση να επιφέρει βλάβη στην υγεία του θύματος. Με την άποψη αυτή τάσσεται και ο Κονταξής, ό. π., τόμος Α', σελ. 1438.

³²¹ Βλ. Α. Κονταξής, ό. π., τόμος Α', σελ. 1438, Κ. Κωνσταντινίδης, ό. π., σελ. 119 και Α. Χαραλαμπίκης, ό. π. σελ. 663. Αντίθετα η Συμεωνίδου – Καστανίδου υποστηρίζει ότι πρόκειται για έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης για την σωματική ακεραιότητα, δεδομένου ότι η προσβολή της υγείας μπορεί να συνίσταται όχι μόνο σε σωματική κάκωση αλλά και σε βλάβη της ψυχικής

Τελευταίος τρόπος τέλεσης του εγκλήματος των βασανιστηρίων είναι η παράνομη χρησιμοποίηση χημικών,³²² ναρκωτικών³²³ ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων,³²⁴ που έχουν ως σκοπό να κάμψουν την βούληση του θύματος. Η διατύπωση είναι ευρύτατη και καλύπτει ουσιαστικά οποιαδήποτε επίδραση επί του ατόμου με φυσικά, χημικά ή τεχνικά μέσα. Με τη διατύπωση αυτή, ο έλληνας νομοθέτης υπάγει στην έννοια των βασανιστηρίων μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στον ορισμό, που υιοθετήθηκε στο άρθρο 1 της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων (ν. 1782/1988).³²⁵ Ως προς τον συγκεκριμένο τρόπο τέλεσης έχει υπογραμμισθεί³²⁶ ότι στην πραγματικότητα μόνο με συσταλτική ερμηνεία του σκοπού τέλεσης και με αξιοποίηση των ενδεικτικά αναφερόμενων μέσων, μπορεί να προσδιορισθεί. Από τη διατύπωση της φράσης «με σκοπό» προκύπτει εξ αντιδιαστολής ότι: Πρώτον, δεν αποτελούν βασανιστήρια επιδράσεις του ατόμου με τα ανωτέρω αναφερόμενα μέσα, που έχουν άλλες σκοπιμότητες, π.χ. θεραπευτικές. Δεύτερον, πρόκειται για έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης, διότι η φράση αυτή θα

υγείας, βλ. της ιδίας, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ό.π., σελ. 4.

³²² Ως χημικά μέσα, πολλά από τα οποία υπάγονται στα ναρκωτικά, με την ευρεία έννοια του όρου, θεωρούνται αυτά, τα οποία παράγονται από διάφορες χημικές συνθέσεις που έχουν τις φαρμακολογικές ενέργειες που παρουσιάζουν τα φυσικά ναρκωτικά. Βλ. Α. Χαραλαμπίδης – Ι. Γιαννίδης, Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, ό.π., σελ. 553.

³²³ Σύμφωνα με το άρθρο 1 του ν. 3459/2006, ναρκωτικές είναι οι ουσίες – φυσικές ή τεχνητές – που δρουν στο κεντρικό νευρικό σύστημα και προκαλούν εξάρτηση του ατόμου από αυτές. Ακόμη, ως ναρκωτικά θεωρούνται τα φυσικά φάρμακα που παράγονται μετά από κάποια ειδική επεξεργασία των προϊόντων ορισμένων. Βλ. Α. Χαραλαμπίδης – Ι. Γιαννίδης, ό.π., σελ. 553.

³²⁴ Ως άλλα φυσικά ή τεχνητά μέσα υπονοούνται κάθε μέσο, με το οποίο μπορεί να επηρεασθούν οι σωματικές ή ψυχικές λειτουργίες και που δεν καλύπτεται από τις ανωτέρω προηγούμενες περιπτώσεις. Βλ. Α. Χαραλαμπίδης – Ι. Γιαννίδης, Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, ό.π., σελ. 553, του ιδίου Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος πρώτος, άρθρα 1 – 206, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 1316.

³²⁵ Το άρθρο 1 της Συμβάσεως ορίζει ότι «για τους σκοπούς αυτής της σύμβασης, ο όρος «βασανιστήρια» σημαίνει κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σε ένα πρόσωπο, με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν από αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο ή για κάθε άλλο λόγο, που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφόσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε άλλο πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή την συναίνεση ή την ανοχή του». Για το πλήρες κείμενο της Συμβάσεως βλ. σε Π. Παραρά, Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001², σελ. 618 επ.

³²⁶ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ό.π., σελ. 8, η οποία προτείνει ως γραμματικά και λογικά επιβεβλημένη την υιοθέτηση μιας συσταλτικής ερμηνείας του όρου.

πρέπει να εκληφθεί με την έννοια ότι τα μέσα αυτά θα πρέπει να είναι πρόσφορα να κάμψουν την βούληση του θύματος.³²⁷

2. Η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Υλοποιώντας τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 7 πργ. 2, ο Π.Κ εισάγει στην πργ. 3 τον κολασμό και των άλλων, εκτός από τα βασανιστήρια με τη στενή του όρου έννοια (δηλαδή της πργ. 2), προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ειδικότερα, αντιμετωπίζει ως πλημμέλημα τη σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας³²⁸, την άσκηση παράνομης σωματικής³²⁹ ή ψυχολογικής³³⁰ βίας και κάθε άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που τελούνται από πρόσωπα, υπό τις περιστάσεις και τους σκοπούς, που προβλέπει η πργ. 1.³³¹

Ο νομοθέτης, για πρώτη φορά, εισάγει στην πργ. αυτή, ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, την προσβολή της αξιοπρέπειας, μολονότι το περιεχόμενο του συγκεκριμένου όρου δεν είναι σαφές.³³² Ως περιπτώσεις σοβαρής προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μνημονεύονται ενδεικτικά στη διάταξη «ως προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θεωρούνται ιδίως» η χρησιμοποίηση ανιχνευτή αλήθειας, η παρατεταμένη απομόνωση και η προσβολή της γενετήσιας

³²⁷ Α. Χαραλαμπίδης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π., σελ. 664, ο οποίος υποστηρίζει (υποσημείωση 27) ότι για την ακρίβεια πρόκειται για οιοδήποτε έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης, διότι η προσφορότητα των μέσων δεν αναφέρεται στην προσβολή συγκεκριμένου έννομου αγαθού παρά στην κάμψη της βούλησης του θύματος, εκτός αν θεωρήσουμε τη βούληση του θύματος αυτοτελές έννομο αγαθό και Α. Κωνσταντινίδης, ό.π., σελ. 119.

³²⁸ Ως πρόκληση σωματικής κάκωσης ή βλάβης της υγείας νοείται η πρόκληση κάθε σωματικής βλάβης σύμφωνα με τα άρθρα 308 επ. Π.Κ. Ειδικότερα ο όρος «σωματική κάκωση» σημαίνει: συμπεριφορά επικίνδυνη για την υγεία από τη μια και ένα ενδεχόμενο αποτέλεσμα της συμπεριφοράς αυτής από την άλλη, ενώ ως «βλάβη της υγείας» νοείται κάθε πρόκληση ή επίταση μιας ανώμαλης κατάστασης της λειτουργίας ή συλλειτουργίας των ανθρώπινων οργάνων. Βλ. Α. Κωνσταντινίδης, ό.π., σελ. 121 με την εκεί υπ' αριθμ. 313.

³²⁹ Ως σωματική βία νοείται ο καταναγκασμός με φυσική, υλική επενέργεια πάνω στο σώμα ενός άλλου.

³³⁰ Σύμφωνα με την Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 10, ο όρος ψυχολογική βία θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ταυτίζεται εννοιολογικά με εκείνον της απειλής. Ψυχολογική, δηλαδή, βία είναι η ανακοίνωση ενός μελλοντικού κακού, η επέλευση του οποίου φαίνεται να ελέγχεται από το δράστη. Περαιτέρω, στην έννοια της ψυχολογικής βίας φαίνεται να εντάσσεται τόσο η απειλή κάθε μορφής βίας, ακόμη και αν πρόκειται για βία πραγμάτων, όσο και η απειλή μίας σοβαρής προσβολής οποιουδήποτε έννομου αγαθού, ακόμη και χωρίς τη χρήση βίας.

³³¹ Α. Κονταξής, ό.π., τόμος Α', σελ. 1439.

³³² Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 9 - 10 κατά την οποία η ασάφεια επιτείνεται από το γεγονός ότι δεν τυποποιείται καν κάθε μορφή προσβολής της αξιοπρέπειας, αλλά μόνον η «σοβαρή» και φρονεί ότι η οριοθέτηση της «σοβαρής» από τη «μη σοβαρή» προσβολή καθιστά τον κυρωτικό κανόνα περισσότερο αόριστο.

αξιοπρέπειας.³³³ Η πργ. αυτή είναι επικουρική τόσο έναντι της πργ. 2 αλλά και έναντι κάθε άλλης συρρέουσας διάταξης «.... αν δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη».³³⁴ Συνεπεία της ενδεικτικής απαρίθμησης των ανωτέρω περιπτώσεων επαφίεται στον εφαρμοστή του δικαίου να αξιολογήσει άλλες περιπτώσεις προσβολής της αξιοπρέπειας, με βάση την κατευθυντήρια ερμηνευτική γραμμή.³³⁵

Δ. Η πργ. 4

Η πργ. αυτή ορίζει ότι δεν υπάγονται στην έννοια των βασανιστηρίων ή άλλων αξιόποινων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας πράξεις ή συνέπειες συμφυείς προς την νόμιμη εκτέλεση ποινής ή άλλου νόμιμου περιορισμού της ελευθερίας ή προς άλλο νόμιμο μέτρο δικονομικού καταναγκασμού, σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης του Ο.Η.Ε κατά των βασανιστηρίων κλπ. (ν. 1782/1988), στην έννοια αυτών «δεν περιλαμβάνονται ο πόνος ή η οδύνη που προέρχονται μόνον από πράξεις συμφυείς ή παρεμπίπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις».³³⁶

Με τη διάταξη αυτή, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, αποτρέπεται η δημιουργία εσφαλμένων εντυπώσεων και ξεκαθαρίζεται ότι συνέπειες συμφυείς προς νόμιμες στερήσεις της ελευθερίας και νόμιμα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού όπως π.χ η σωματική έρευνα, η υποβολή σε αλκοτέστ και διάφορες μορφές ιατρικής ή άλλης πραγματογνωμοσύνης, δεν εμπίπτουν στις εν λόγω διατάξεις.

³³³ Η παράθεση αυτή, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, έγινε για να δοθεί στον εφαρμοστή του νόμου κατευθυντήρια γραμμή στην ερμηνεία του όρου αξιοπρέπεια, δεδομένου ότι και τις τρεις αυτές περιπτώσεις τόσο η ελληνική όσο και η διεθνής εμπειρία τις χαρακτηρίζουν αναμφίβολα ως αξιόποινες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που συνιστούν υπό ευρεία έννοια βασανιστήρια. Ειδικότερα, σύμφωνα με το κείμενο της εισηγητικής έκθεσης: «έτσι προβλέπεται ενδεικτικά η χρήση μηχανήματος που κατά την νομολογία Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων θεωρείται προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, γιατί μεταβάλλει τον άνθρωπο σε απλό αντικείμενο και μέσο απόδειξης εναντίον του ίδιου του εαυτού του. Επίσης ενδεικτικά αναφέρεται και η παρατεταμένη απομόνωση που η ελληνική εμπειρία τη γνωρίζει ως πολύ σκληρό μέσο βασανισμού και οι διεθνείς συμβάσεις του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού την απαγορεύουν όπως π.χ και εκείνη που είχε συναφθεί μεταξύ του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και του πρόσφατου ελληνικού δικτατορικού καθεστώτος. Ακόμη προβλέπεται ενδεικτικά και η περίπτωση της σοβαρής προσβολής της γενετήσιας αξιοπρέπειας, όπως είναι π.χ η γνωστή περίπτωση από τη δικτατορία της ανάκρισης γυναίκας γυμνής».

³³⁴ Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2009², σελ. 362.

³³⁵ Κ. Κωνσταντινίδης, ό.π., σελ. 123, ο οποίος υπογραμμίζει ότι έτσι όμως η διάταξη παρέχει σοβαρά περιθώρια για αυθαίρετη ερμηνεία και κακή εφαρμογή, συνεπώς μπορεί να θεωρηθεί ως αντισυνταγματική.

³³⁶ Α. Χαραλαμπίδης – Ι. Γιαννίδης, ό.π., σελ. 555.

Στη θεωρία έχει επικρατήσει διχογνωμία για το αληθές νόημα της διάταξης αυτής. Κατά μία άποψη εγκαθιδρύει ειδικό λόγο άρσης του αδίκου³³⁷ ενώ σύμφωνα με άλλη άποψη³³⁸ σκοπός της διάταξης είναι να παράσχει κάποια συμπληρωματική διευκρίνιση στους ορισμούς των προηγούμενων παραγράφων δεδομένης της ύπαρξης της γενικής διάταξης του άρθρου 20 Π.Κ.³³⁹

II. Οι διατάξεις των άρθρων 137 Β, 137 Γ και 137 Δ

A. Διακεκριμένες περιπτώσεις κατ' άρθρο 137 Β³⁴⁰

Με την διάταξη του 137 Β Π.Κ εισάγονται διακεκριμένες, δηλαδή αυστηρότερα τιμωρούμενες μορφές του εγκλήματος, με βάση:

α) Τα μέσα ή τους τρόπους διάπραξης του εγκλήματος. Εκτός από τις ήδη εδώ ενδεικτικά περιγραφόμενες περιπτώσεις (κτυπήματα στα πέλματα του θύματος (φάλαγγα), ηλεκτροσόκ³⁴¹, εικονική εκτέλεση, παραισθησιογόνες ουσίες) περιλαμβάνονται και άλλοι δυνατοί τρόποι τέλεσης, όπως το κρέμασμα από τα χέρια σε μεγάλο ύψος, το συνεχές στάξιμο νερού στο μέτωπο, το βγάλσιμο των νυχιών, το ξερίζωμα των μαλλιών της κεφαλής, το κάθισμα πάνω σε πάγο, το κάψιμο με τσιγάρο και άλλοι ανάλογοι τρόποι.³⁴²

³³⁷ Κ. Κωνσταντινίδης, ό. π., σελ. 124.

³³⁸ Α. Χαραλαμπίδης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π., σελ. 665.

³³⁹ Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, ο άδικος χαρακτήρας της πράξης αποκλείεται και όταν αυτή αποτελεί ενάσκηση δικαιώματος ή εκπλήρωση καθήκοντος που επιβάλλεται από το νόμο.

³⁴⁰ «Άρθρο 137 Β. – Διακεκριμένες περιπτώσεις. 1. Οι πράξεις της πρώτης παραγράφου του προηγούμενου άρθρου τιμωρούνται με κάθειρξη τουλάχιστον 10 ετών: α) αν χρησιμοποιούνται μέσα ή τρόποι συστηματικού βασανισμού, ιδίως κτυπήματα στα πέλματα του θύματος (φάλαγγα) ή ηλεκτροσόκ ή εικονική εκτέλεση ή παραισθησιογόνες ουσίες β) αν έχουν ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη του θύματος γ) αν ο δράστης τελεί τις πράξεις κατά συνήθεια ή κρίνεται από τις περιστάσεις τέλεσης ως ιδιαιτέρως επικίνδυνος δ) αν ο υπαίτιος ως προϊστάμενος έδωσε την εντολή τέλεσης της πράξης. 2. Τιμωρούνται με κάθειρξη μέχρι 10 έτη οι πράξεις της προγ. 3 του προηγούμενου άρθρου, όταν συντρέχουν οι περ. β', γ' και δ' της προηγούμενης παραγράφου. 3. Αν οι πράξεις του προηγούμενου άρθρου επέφεραν το θάνατο του θύματος επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη».

³⁴¹ Δια του υπ' αριθμ. 492/2007 βουλεύματος του Α.Π απορρίφθηκε αίτηση του κατηγορουμένου περί αναίρεσης βουλεύματος του ΣυμβΕφΑθ, με το οποίο απορρίφθηκε ασηκθείσα από τον κατηγορούμενο έφεση κατά του πρωτοδικού βουλεύματος του ΣυμβΠλημΑθ. Με το τελευταίο ο κατηγορούμενος, αστυνομικός παραπέμφθηκε στο ακροατήριο του ΜΟΔ της περιφέρειας Εφετών Αθηνών προκειμένου να δικάσθει για βασανιστήρια κρατούμενου κατά συρροή. Συγκεκριμένα ο εν λόγω κατηγορούμενος ενώ εκτελούσε υπηρεσία εποχούμενης περιπολίας ως οδηγός υπηρεσιακού αυτοκινήτου ακούμπησε συσκευή που παράγει ηλεκτρική εκκένωση στο σώμα του παθόντος προκαλώντας του πόνο και τράνταγμα.

³⁴² Τα παραδείγματα αναφέρει ο Α. Κονταξής, ό. π., τόμος Α', σελ. 1441.

β) Το είδος της τυχόν βλάβης, που προκλήθηκε στο θύμα. Σύμφωνα με το κείμενο της διάταξης, οι οικείες συμπεριφορές τιμωρούνται αυστηρότερα, *«αν έχουν ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη του θύματος»*. Η έννοια της βαριάς σωματικής βλάβης εκλαμβάνεται εδώ, όπως την προσδιορίζει το άρθρο 310 πργ. 2 Π.Κ, δηλαδή, όπως ενδεικτικά αναφέρεται στη διάταξη, όταν η πράξη προξένησε στον παθόντα κίνδυνο ζωής ή βαριά και μακροχρόνια αρρώστια ή σοβαρό ακρωτηριασμό ή τον εμπόδισε σημαντικά και για πολύ χρόνο να χρησιμοποιεί το σώμα ή την διάνοιά του.³⁴³

γ) Την επικινδυνότητα³⁴⁴ του δράστη. Σύμφωνα με την διάταξη *«αν ο δράστης τελεί τις πράξεις κατά συνήθεια ή κρίνεται από τις περιστάσεις τέλεσης ως ιδιαίτερα επικίνδυνος»*. Κατά συνήθεια τέλεση του εγκλήματος, σύμφωνα με το άρθρο 13 περ. στ' Π.Κ συντρέχει, όταν από την επανειλημμένη τέλεση της πράξης προκύπτει σταθερή ροπή του δράστη προς τη διάπραξη του συγκεκριμένου εγκλήματος ως στοιχείο της προσωπικότητας του δράστη, ενώ για τα κριτήρια χαρακτηρισμού του δράστη ως ιδιαίτερα επικίνδυνου, το άρθρο 13 περ. ζ' Π.Κ ορίζει ότι *«ιδιαίτερα επικίνδυνος χαρακτηρίζεται ο δράστης όταν από τη βαρύτητα της πράξης, τον τρόπο και τις συνθήκες τέλεσής της, τα αίτια που τον ώθησαν και την προσωπικότητά του, μαρτυρείται αντικοινωνικότητα αυτού και σταθερή ροπή του σε διάπραξη νέων εγκλημάτων στο μέλλον»*.

δ) Την ιδιότητα του υπαίτιου ως προϊσταμένου εντολέως. Έχει υποστηριχθεί³⁴⁵ ότι η διακεκριμένη αυτή περίπτωση θα μπορούσε να ονομασθεί ιδιαίτερα ιδιαίτερο έγκλημα, αφού υποκείμενο του εγκλήματος δεν μπορεί να είναι οποιοσδήποτε από τους υπαλλήλους, που αναφέρονται στην οικεία θέση της, αλλά μόνο υπάλληλος, ο οποίος ως προϊστάμενος δίνει τη σχετική εντολή. Πρόκειται για ειδική περίπτωση «ηθικής αυτουργίας», που ο νομοθέτης ανήγαγε σε αυτοτελές έγκλημα. Η διάταξη δεν αναφέρεται σε κάθε περίπτωση ηθικής αυτουργίας σε βασανιστήρια, αλλά αφορά μόνο τον «ηθικό αυτουργό», που ως προϊστάμενος – υπάλληλος δίνει την εντολή για τη διάπραξη του εγκλήματος. Η πράξη αυτή του προϊσταμένου τιμωρείται βαρύτερα,

³⁴³ Α. Χαραλαμπίδης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό. π., σελ. 667.

³⁴⁴ Ως προς την μη τιμώρηση της «κατ' επάγγελμα» τέλεσης του αδικήματος, ο Χαραλαμπίδης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π., σελ. 666, εκφράζει την γνώμη ότι «η εξήγηση που δίνεται από την επιστήμη είναι ότι με τον τρόπο αυτό εκφράζεται η κρυφή ελπίδα του νομοθέτη ότι δεν θα υπάρξει περίπτωση όπου ο δράστης θα διαπράξει το απαίσιο έγκλημα των βασανιστηρίων με σκοπό την απόκτηση εισοδήματος».

³⁴⁵ Α. Κονταξής, τόμος β', ό.π., σελ. 1441 - 1442.

καταρχάς διότι ο υπαίτιος καταχράται της θέσης του για να προκαλέσει την τέλεση ενός σοβαρού εγκλήματος, που προσβάλλει περισσότερα από ένα έννομα αγαθά αλλά και γιατί ο υπαίτιος εμπλέκει και τον υφιστάμενό του, φυσικό αυτουργό, στο έγκλημα αυτό. Κατά δε το άρθρο 137 Δ πργ. 2 του Π.Κ, προσταγή προϊσταμένου ουδέποτε αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της. Επομένως, ο υφιστάμενος, ενόψει και της συνταγματικής απαγόρευσης του άρθρου 7 πργ. 2, επιτρέπεται και επιβάλλεται πάντα να εξετάσει τη νομιμότητα μιας προσταγής, που αφορά τα εγκλήματα αυτά και να αρνηθεί την εκτέλεσή της.³⁴⁶ Από την άλλη, έχει υποστηριχθεί³⁴⁷ ότι εν προκειμένω πρόκειται για μια ιδιόμορφη περίπτωση ηθικής αυτουργίας, διότι ενώ η διατύπωση της γενικής διάταξης του άρθρου 46 πργ. 1 περ. α³⁴⁸ Π.Κ αναφέρεται σε «πρόκληση απόφασης», κατά την κρατούσα δε ερμηνεία στον ελληνικό Π.Κ η πρόκληση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με οποιονδήποτε – ακόμη και έμμεσο – τρόπο, στην περίπτωση των βασανιστηρίων πρέπει να υπάρξει «εντολή» τέλεσης της πράξης εκ μέρους του προϊσταμένου. Συνεπώς, η εντολή για εκτέλεση βασανιστηρίων είναι στενότερη έννοια της ηθικής αυτουργίας, η δε περίπτωση αυτή, σύμφωνα με αυτή την θεωρητική άποψη, συνιστά «οιονεί συμμετοχή», που έχει αναχθεί σε αυτοτελές έγκλημα.

Η ποινή, που απειλείται για τις μεν πράξεις της πργ. 1 του άρθρου 137 Α Π.Κ επιτείνεται και επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών αντί καθειρξεως, για τις δε πράξεις της πργ. 3 του άρθρου 137 Α Π.Κ επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι 10 ετών αντί φυλακίσεως τουλάχιστον 3 ετών.

Τέλος, σύμφωνα με την πργ. 3 του άρθρου 137 Β Π.Κ, αν οι πράξεις του άρθρου 137 Α Π.Κ επέφεραν το θάνατο του θύματος, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη. Η εν λόγω περίπτωση συνιστά συνεπώς έγκλημα εκ του αποτελέσματος, για την τιμώρηση του οποίου θα πρέπει ο θάνατος να μπορεί να αποδοθεί σε αμέλεια του δράστη.

³⁴⁶ Α. Κονταξής, ό.π., τόμος β', σελ. 1443.

³⁴⁷ Α. Χαραλαμπίδης, το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π. σελ. 667.

³⁴⁸ Η διάταξη αυτή ορίζει ότι «με την ποινή του αυτουργού τιμωρείται επίσης όποιος με πρόθεση προκάλεσε σε άλλον την απόφαση να εκτελέσει την άδικη πράξη που διέπραξε».

Β. Παρεπόμενες ποινές κατ' άρθρο 137 Γ³⁴⁹

Η καταδίκη για κάποια από τις πράξεις των άρθρων 137 Α και 137 Β Π.Κ επιφέρει ως παρεπόμενη ποινή, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 137 Γ Π.Κ, την αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του δράστη των βασανιστηρίων. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι επί καταδίκης σε ισόβια κάθειρξη η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων είναι διαρκής, επί καταδίκης σε κάθειρξη η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων είναι τουλάχιστον δεκαετής και επί καταδίκης σε φυλάκιση η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων είναι τουλάχιστον πενταετής. Η διάταξη αυτή είναι επικουρική έναντι τυχόν άλλης εφαρμοστέας, που επισύρει βαρύτερη αποστέρηση.

Επιπλέον, η καταδίκη για τις ανωτέρω πράξεις συνεπάγεται την απώλεια διαφόρων δημοσίων, δημοτικών και κοινοτικών δικαιωμάτων, όπως αυτή ορίζεται ειδικότερα στο άρθρο 63 Π.Κ.³⁵⁰ Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, η σκοπιμότητα του μέτρου αυτού σχετίζεται με την αποβολή από τον κρατικό μηχανισμό προσώπων, η παραμονή των οποίων θα ήταν επικίνδυνη και θα έθιγε ταυτόχρονα τη δημοκρατικότητα του δημοσίου αξιώματος ή της δημόσιας υπηρεσίας.

³⁴⁹ «Άρθρο 137 Γ. – Παρεπόμενες ποινές. Καταδίκη για πράξεις των άρθρων 137 Α και 137 Β συνεπάγεται αυτοδίκαιη αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, διαρκή σε περίπτωση καταδίκης σε ισόβια κάθειρξη, δεκαετή τουλάχιστον σε περίπτωση κάθειρξης και πενταετή τουλάχιστον σε περίπτωση φυλάκισης, εφόσον άλλη διάταξη δεν προβλέπει βαρύτερη αποστέρηση. Επίσης συνεπάγεται ανικανότητα απόκτησης των ιδιοτήτων που προβλέπονται στην περίπτωση 1 του άρθρου 63, διαρκή σε περίπτωση καταδίκης σε κάθειρξη και δεκαετή σε περίπτωση καταδίκης σε φυλάκιση».

³⁵⁰ Η διάταξη αυτή ορίζει ότι: «η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων έχει ως συνέπεια ότι εκείνος που καταδικάσθηκε: 1) χάνει οριστικά τα αιρετά, δημόσια, δημοτικά ή κοινοτικά αξιώματά του, τις δημόσιες, δημοτικές ή κοινοτικές θέσεις που κατείχε, κάθε βαθμό του στο στρατό, την ιδιότητα του κατεγγεγραμμένου, καθώς επίσης και τις επίτιμες θέσεις και παράσημα, 2) δεν μπορεί να αποκτήσει τα παραπάνω, είτε διαρκώς, στην περίπτωση της πργ. 1 του άρθρου 59, είτε κατά το χρόνο που ορίζει ο νόμος ή η απόφαση, στην περίπτωση της πργ. 2 του άρθρου 59 και στις περιπτώσεις των άρθρων 60, 61 και 62, 3) δεν μπορεί, κατά τη διάκριση του προηγούμενου άρθρου: α) να ψηφίζει και να εκλέγεται στις πολιτικές, δημοτικές ή κοινοτικές εκλογές β) να αποτελεί μέλος των ορκωτών δικαστηρίων και να διορίζεται πραγματογνώμονας από οποιαδήποτε δημόσια αρχή».

Γ. Η διάταξη του άρθρου 137 Α³⁵¹

Όσον αφορά την διάταξη του άρθρου 137 Α Π.Κ, οι ειδικές και αυστηρές ρυθμίσεις της καταδεικνύουν την πρόθεση του νομοθέτη να περιφρουρήσει την ανθρώπινη αξία και να προστατεύσει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, έστω και με παρέκκλιση από τις γενικές αρχές και κανόνες του ποινικού δικαίου.³⁵² Τόσο η προσταγή των προϊσταμένων του άρθρου 21 Π.Κ όσο και η κατάσταση ανάγκης του άρθρου 25 Π.Κ³⁵³ δεν αίρουν τον άδικο χαρακτήρα των βασανιστηρίων και των προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η διάταξη αυτή στοιχείται προς το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ του 1975, κατά το οποίο «δεν πρέπει να γίνεται επίκληση εξαιρετικών περιστάσεων, όπως η εμπόλεμη κατάσταση ή ο κίνδυνος πολέμου, η εσωτερική πολιτική αστάθεια ή οποιαδήποτε άλλη έκτακτη ανάγκη ως δικαιολογία για την σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».³⁵⁴

Επιπλέον, καίτοι, σύμφωνα με το άρθρο 112 Π.Κ, η προθεσμία της παραγραφής αρχίζει από την ημέρα, που τελέστηκε η αξιόποινη πράξη, στην περίπτωση των εγκλημάτων των άρθρων 137 Α και 137 Β Π.Κ, όταν αυτά τελούνται σε καθεστώς σφετερισμού της λαϊκής κυριαρχίας, η προθεσμία της παραγραφής αρχίζει με την αποκατάσταση της νόμιμης εξουσίας. Το θέμα της παραγραφής ρυθμίζεται στη διάταξη του άρθρου 120 πργ. 3 του Συντάγματος σε περίπτωση «σφετερισμού της λαϊκής κυριαρχίας», η οποία ρητά ορίζει ότι η παραγραφή αρχίζει μόλις αποκατασταθεί η νόμιμη εξουσία.³⁵⁵ Τέλος, με την πργ. 4 του άρθρου καθίσταται το Δημόσιο υπόχρεο εις ολόκληρον με τον δράστη για τις ζημιές, που υπέστη ο παθών και για την χρηματική ικανοποίησή του λόγω ψυχικής οδύνης ή ηθικής βλάβης. Η ρύθμιση αυτή γίνεται κατά παρέκκλιση των διατάξεων των άρθρων

³⁵¹ «Άρθρο 137 Α. – Γενικές διατάξεις. 1. Κατάσταση ανάγκης ουδέποτε αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα των πράξεων των άρθρων 137 Α και 137 Β. 2. Προσταγή προϊσταμένου, που αφορά τις πράξεις των άρθρων 137 Α και 137 Β ουδέποτε αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα τους. 3. Σε περίπτωση που οι πράξεις των άρθρων 137 Α και 137 Β, τελούνται υπό καθεστώς σφετερισμού της λαϊκής κυριαρχίας, η προθεσμία της παραγραφής αρχίζει μόλις αποκατασταθεί η νόμιμη εξουσία. 4. Ο παθών των πράξεων των άρθρων 137 Α και 137 Β δικαιούται να απαιτήσει από το δράστη και από το δημόσιο, οι οποίοι ευθύνονται εις ολόκληρον, αποζημίωση για τις ζημιές που υπέστη και χρηματική ικανοποίηση για ψυχική οδύνη ή ηθική βλάβη».

³⁵² Φ. Ανδρέου, Ποινικός Κώδικας, κατ' άρθρο ερμηνεία- νομολογία – βιβλιογραφία, 2005⁴, σελ. 604.

³⁵³ Βλ. κριτική του Χαραλαμπίκη ως προς την ορθότητα της ρύθμισης αυτής, το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, ό.π., σελ.668.

³⁵⁴ Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ. 349.

³⁵⁵ Βλ. Εισηγητική έκθεση ν. 1500/1984 σε Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι – Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 286.

105 επ. του Εισαγωγικού Νόμου του Α.Κ.³⁵⁶ και θεμελιώνει το δικαίωμα του θύματος να παρασταθεί στο ποινικό δικαστήριο ως πολιτικώς ενάγων, σύμφωνα με το άρθρο 64 Κ.Π.Δ.³⁵⁷

III. Επισκόπηση της ελληνικής νομολογίας και συγκριτική αποτίμηση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ

Το ελληνικό ποινικό πλαίσιο για τα βασανιστήρια, έτσι όπως τυποποιείται στην διάταξη του άρθρου 137 Α Π.Κ και όπως εφαρμόζεται στην πράξη από τα ελληνικά δικαστήρια δεν συμβαδίζει με τη νομολογιακή ερμηνεία των όρων «βασανιστήρια», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική» μεταχείριση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, από το ΕΔΔΑ. Οι διαφοροποιήσεις, που μπορούν να επισημανθούν είναι οι κάτωθι :

α) Όπως εκτέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, κατά το ΕΔΔΑ οι κατηγορίες των απαγορευμένων μέτρων είναι τρεις (3) : βασανιστήρια, απάνθρωπη μεταχείριση, εξευτελιστική μεταχείριση. Στον ελληνικό ποινικό ν. δεν υπάρχει παρόμοια οριοθέτηση. Η διάταξη του άρθρου 137 Α Π.Κ αναφέρεται σε δύο (2) έννοιες : στην έννοια «βασανιστήρια» (πργ. 1 και 2) και στην έννοια «σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» (πργ. 3). Η δεύτερη περίπτωση φαίνεται να αντιστοιχεί με την έννοια της «εξευτελιστικής μεταχείρισης». Η χρησιμοποίηση βέβαια του όρου «σοβαρή» δημιουργεί ερωτηματικά ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή της εν λόγω διάταξης. Περαιτέρω, στην διάταξη του ελληνικού Π.Κ απουσιάζει αντίστοιχος της έννοιας της «απάνθρωπης μεταχείρισης» όρος. Εν' όψει αυτού του νομοθετικού κενού, ο έλληνας εφαρμοστής του δικαίου, υπάγει στην πργ. 3 οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη της υγείας, άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχολογικής βίας και κάθε άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που τελείται από τα

³⁵⁶ Βλ. εισηγητική έκθεση ν. 1500/1984 σε Καϊάφα – Γκμπάντι – Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 287.

³⁵⁷ Η διάταξη αυτή ορίζει: «Παθητική νομιμοποίηση. 1. Η πολιτική αγωγή ασκείται εναντίον του κατηγορουμένου και, αν υπάρχει περίπτωση, εναντίον και του αστικώς υπευθύνου ή εναντίον των νόμιμων αντιπροσώπων τους. 2. Με την επιφύλαξη της διατάξεως του άρθρου 89 πργ. 1, όταν από διάταξη νόμου η υποχρέωση για την αποκατάσταση της ζημίας ή την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ή της ψυχικής οδύνης, περιορίζεται αποκλειστικά σε τρίτο αστικώς υπεύθυνο, ο, κατά το άρθρο 63, νομιμοποιούμενος σε άσκηση πολιτικής αγωγής μπορεί να παραστεί ως πολιτικώς ενάγων κατά του κατηγορουμένου προς υποστήριξη της κατηγορίας και μόνο. Η σχετική δήλωση μπορεί να γίνει τόσο κατά την προδικασία όσο και στο ακροατήριο, σύμφωνα με το άρθρο 84».

πρόσωπα, υπό τις περιστάσεις και για τους σκοπούς, που προβλέπει η πργ. 1, που δεν υπάγει στην πργ. 2.

β) Ως προς την έννοια των βασανιστηρίων, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι «βασανιστήριο» συνιστά η εσκεμμένη, την οποία ερμηνεύει ως συνειδητή, απάνθρωπη μεταχείριση, που προκαλεί σοβαρή βλάβη και έντονο πόνο ή οδύνη, η ένταση της οποίας είναι από τη φύση της σχετική και εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων. Ωστόσο, σύμφωνα με τον ορισμό της έννοιας «βασανιστήρια» της πργ. 2 του άρθρου 137 Α του Π.Κ «βασανιστήρια συνιστούν κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη καθώς και κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος». Από την γραμματική διατύπωση της διάταξης προκύπτει ότι στοιχείο της αντικειμενικής της υπόστασης συνιστά η «μεθοδευμένη» τέλεση, η οποία ωστόσο ερμηνεύεται από την επικρατούσα θεωρητική άποψη ως απαιτούσα επανάληψη και διάρκεια. Η ερμηνεία αυτή δεν είναι ανάλογη με την ερμηνεία της έννοιας «εσκεμμένη» από το ΕΔΔΑ. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η ελληνική νομολογία, η οποία, στις λιγοστές περιπτώσεις, που εκλήθη να αποφανθεί για την κατάφαση του αδικήματος του άρθρου 137 Α Π.Κ φάνηκε απρόθυμη να ακολουθήσει την ερμηνεία, που ακολουθεί το ΕΔΔΑ για τον όρο «εσκεμμένη». Ειδικότερα:

1. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απόκλισης, που προαναφέρθηκε, συναντάται στην υπόθεση Zontul, που παρουσιάστηκε ανωτέρω. Καίτοι τα ελληνικά δικαστήρια (Ναυτοδικείο και Εφετείο Χανίων) δέχθηκαν τον ισχυρισμό του παθόντα περί εξαναγκασμένης διείσδυσης με γκλομπ, ωστόσο δεν έκριναν τον υπαίτιο λιμενικό ένοχο διάπραξης του εγκλήματος των βασανιστηρίων κατ' άρθρο 137Α πργ. 2 Π.Κ, αλλά τον καταδίκασαν για σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας, σύμφωνα μεν την πργ. 3 του ως άνω άρθρου, με το σκεπτικό ότι εξέλιπε το στοιχείο της μεθόδευσης. Το ΕΔΔΑ, στο οποίο προσέφυγε ο προσφεύγων, κάνοντας χρήση της «αυτόνομης» ερμηνείας του αντίστοιχου όρου στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ, επεσήμανε ότι η εξαναγκασμένη διείσδυση με χρήση αντικειμένου αποτελούσε αδιαμφισβήτητα μια πράξη βασανισμού, λαμβανομένων υπόψη της απάνθρωπης φύσης και του

ηθελημένου χαρακτήρα αυτής. Επομένως, η ποινική αξιολόγηση από την ελληνική δικαιοσύνη της πράξης υπήρξε εσφαλμένη.

2. Με το υπ' αριθμ. 111/1995 βούλευμα του Συμβουλίου Στρατοδικείου Λαρίσης³⁵⁸ παραπέμφθηκαν για το έγκλημα της πργ. 3 του άρθρου 137 Α Π.Κ και όχι των πργ. 1 και 2 του ιδίου άρθρου, τέσσερις (4) κατηγορούμενοι, εκ των οποίων, ο μιν πρώτος, λοχίας, έδεσε με χειροπέδες τον λαθρομετανάστη, περνώντας το ένα τμήμα τους στο χέρι και το άλλο σε σίδερο της κλίμακας του φυλακίου, ενώ συγχρόνως του κατάφερε ισχυρά λακτίσματα στα οπίσθιά του, ο δεύτερος τον κούρεψε περιμετρικά αφήνοντας μόνο μια φούντα μαλλιών στο μέσο της κεφαλής του, τον άλειψε με μαύρο βερνίκι υποδημάτων και τον περιέλουσε με βενζίνη, ενώ του κατάφερε ισχυρά λακτίσματα στα οπίσθια, σε τέτοια δε ενέργεια προέβησαν και οι λοιποί δύο κατηγορούμενοι. Το συμβούλιο απεφάνθη, κάνοντας δεκτή την εισαγγελική πρόταση και χωρίς να εξετάσει, αν πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της πργ. 1, ότι η ανωτέρω συμπεριφορά των στρατιωτικών δεν συνιστούσε βασανιστήρια κατά την έννοια των πργ. 1 και 2 του άρθρου 137 Α Π.Κ, αλλά ότι υπαγόταν στην πργ. 3 αυτού με το ακατανόητο σκεπτικό ότι «στις περιπτώσεις που συντρέχουν οι προϋποθέσεις της πργ. 3, η πράξη δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια των βασανιστηρίων αλλά στις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».

3. Με το υπ' αριθμ. 213/1997 βούλευμα του Ναυτοδικείου Πειραιά,³⁵⁹ παραπέμφθηκαν για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά συναυτουργία, εξύβριση και απειλή, δύο (2) κατηγορούμενοι, Αρχικελευστής και Ανθυπασιπιστής, οι οποίοι ενώ εκτελούσαν υπηρεσία μέτρων τάξεως σε λιμένα, κατά τη διάρκεια σύλληψης ιδιώτη, που είχε σταθμεύσει αντικανονικά το όχημά του στο χώρο του λιμένος και αρνήθηκε να επιδείξει στους κατηγορουμένους τα σχετικά με την κυκλοφορία του αυτοκινήτου έγγραφα: α) κτύπησαν με γροθιές και κλωτσιές τον εγκαλούντα, προκειμένου να τον τιμωρήσουν και να τον εκφοβίσουν για την αξιόποινη πράξη του, με αποτέλεσμα να του προκαλέσουν σωματικές κακώσεις, β) κατά τη σύλληψη, απηύθυναν εις βάρος του προσβλητικής της τιμής του λέξεις και φράσεις και γ) ενώ ο εγκαλών εκρατείτο στο Κατάστημα του Λιμεναρχείου, του

³⁵⁸ Δημοσιευμένο στην Υπερ. 1996, σελ. 606 – 610, με παρατηρήσεις Α. Παπαδαμάκη.

³⁵⁹ Δημοσιευμένη στα ΠοινΧρ ΜΘ/1999, σελ. 267 – 271.

απηύθυναν την απειλητική για τη ζωή του φράση «θα πεθάνεις», προκαλώντας του τρόμο για το ενδεχόμενο πραγματοποίησης αυτής της απειλής τους.

Η ποινική δίωξη, ασκήθηκε κατά των ως άνω κατηγορουμένων για τις αξιόποινες πράξεις των άρθρων 137 Α πργ. 1 και 2 Π.Κ σε συνδυασμό με το άρθρο 45 Π.Κ. Ωστόσο, με εισαγγελική πρόταση μεταβλήθηκε η κατηγορία από τέλεση βασανιστηρίων σε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ο Εισαγγελέας ερμήνευσε την έννοια «μεθοδευμένη πρόκληση σωματικού πόνου» ως «*την πρόκληση έντονου σωματικού πόνου η οποία δεν είναι απλή ή στιγμιαία αλλά εγγίζει τα όρια της συστηματικής με την έννοια ότι ακολουθείται κάποια ιστορικά γνωστή ή επιστημονική μέθοδος βασανισμού*». Κατ' ακολουθίαν του σκεπτικού αυτού, οι σωματικές βλάβες, που προκλήθηκαν στον παθόντα ήσαν μεν απόρροια βίαιου ξυλοδαρμού του, αλλά «ενός περιστασιακού τοιούτου με έντονα χτυπήματα χωρίς διάρκεια».³⁶⁰ Ο Εισαγγελέας, τόνισε ότι δεν προέκυψαν ενδείξεις για το αν η μηνυόμενη συμπεριφορά των κατηγορουμένων συνεχίστηκε και είχε διάρκεια και εντός του λιμενικού καταστήματος, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι στην προκείμενη περίπτωση δεν μπορούσε να γίνει λόγος για υποβολή του παθόντα σε βασανιστήρια με την έννοια της μεθοδευμένης (συστηματικής) πρόκλησης έντονου πόνου και άρα περίπτωση εφαρμογής της πργ. 1 του άρθρου 137 Α Π.Κ, αλλά ότι η εν λόγω πράξη ενέπιπτε στην πργ. 3 του άρθρου αυτού.

4. Με την υπ' αριθμ. 359/2007 απόφαση του πενταμελούς Ναυτοδικείου Πειραιώς³⁶¹ κηρύχθηκαν αθώοι των πράξεων της ηθικής και φυσικής αυτουργίας στο έγκλημα του 137 Α Π.Κ, ελλείψει στοιχείων, οι κατηγορούμενοι, αξιωματικοί του λιμενικού σώματος, οι οποίοι φέρονταν ότι στο πλαίσιο έρευνας για την εύρεση ναρκωτικών ουσιών ζήτησαν από το θύμα να γυμνωθεί και ύστερα να σκύψει σε γωνία 45 μοιρών, προκειμένου να διενεργηθεί ο σχετικός οπτικός έλεγχος. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε αρχικά στην διάταξη της πργ. 1 του άρθρου 137 Α Π.Κ, ερμηνεύοντας την έννοια «μεθοδευμένη πρόκληση σωματικού πόνου» ως «έντονη πρόκληση αυτού, η οποία δεν είναι απλή ή στιγμιαία, ακόμη και αν είναι έντονη, αλλά αγγίζει τα όρια της συστηματικής, υπό την έννοια ότι ακολουθείται κάποια

³⁶⁰ Βλ. Εισηγητική Έκθεση ν. 1500/1984 σε Καϊάφα – Γκμπάντι – Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ό.π., σελ. 269.

³⁶¹ Δημοσιευμένη στα ΠοινΧρ ΝΗ/2008, σελ. 78 – 84.

ιστορικά γνωστή ή επιστημονική μέθοδος βασανισμού» καθώς και στο σκοπό αυτής και κατόπιν αναφέρθηκε στην πργ. 3 του άρθρου αυτού.

Το Δικαστήριο διατυπώνοντας επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητα της διάταξης του άρθρου 137 Α του Π.Κ επεσήμανε ότι ακόμη και σε περίπτωση, που θεωρείτο ως αποδεδειγμένη η γύμνωση του καταγγέλλοντος κατά τη διάρκεια της σωματικής του έρευνας, ερευνητέο θα ήταν το κατά πόσο το συγκεκριμένο περιστατικό συνιστά ή μη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αυτού, δεδομένου ότι η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε από αρμόδια όργανα προς ανακάλυψη αξιόποινων πράξεων. Το Δικαστήριο διατύπωσε επιφυλάξεις για τα ασφαλή κριτήρια διάγνωσης, σχετικά με το εάν η γύμνωση έχει το χαρακτήρα σοβαρής προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δεδομένου ότι εντάσσεται πλήρως στο πλαίσιο έρευνας και ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση δεν υπήρξε ούτε μεθοδευμένη ούτε παρατεταμένη χρονικά, ενώ ως προς τον σκοπό τέλεσης του εγκλήματος ανέφερε ότι *«παρατηρούνται δυσκολίες προκειμένου να καταφαιεί ο απαιτούμενος ειδικός σκοπός τέλεσως του εν λόγω εγκλήματος, ήτοι εν προκειμένω η απόσπαση πληροφοριών σχετικά με διακίνηση ναρκωτικών»*.

5. Με το υπ' αριθμ. 326/2008 βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Αθηνών, κρίθηκε ότι η συμμετοχή κατηγορουμένου, αστυνομικού υπαλλήλου δεν συνιστούσε απλή συνέργεια σε πλημμεληματική μορφή, όπως αναφέρονταν στην εισαγγελική πρόταση, αλλά συναυτουργία στο ποινικό αδίκημα της διακεκριμένης περίπτωσης των προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρα 137 Α πργ. 1 περ. β', 3, 137 Β, πργ. 1γ, 2 του Π.Κ), καθ' όσον το Συμβούλιο έκρινε ότι ο ανωτέρω κατηγορούμενος ράπισε επανειλημμένα με τα χέρια του αλλοδαπό κουρδικής ή αφγανικής καταγωγής στο πρόσωπό του, αναγκάζοντάς τον με φωνασκίες να σηκώνει προς τα επάνω το κεφάλι του, προκειμένου να τον ραπίζει και προσέβαλε την ανθρώπινη αξιοπρέπειά του, αναγκάζοντάς τον να αυτοχαστουκισθεί επανειλημμένα, αλλά και να υποβληθεί εν αγνοία του σε βιντεοσκόπηση με κάμερα συσκευής κινητού τηλεφώνου, με σκοπό να τιμωρήσει τον παθόντα για τις αξιόποινες πράξεις που φέρεται ότι τέλεσε.³⁶² Με το βούλευμα αυτό παραπέμφθηκαν τέσσερις (4) ακόμη

³⁶² Ως προς τις συνθήκες τέλεσης της πράξης, μάλιστα, το Συμβούλιο ανέφερε επί λέξει : *«η ανωτέρω πράξη τελέσθηκε κατά τη διάρκεια διατεταγμένης υπηρεσίας και εξ αφορμής αυτής, με σωματική βία κατά του συλληφθέντος και ανυπεράσπιστου προσώπου, επιδεικνύοντας καταφρονητική και ταπεινωτική συμπεριφορά σε βάρος του, σκηνοθετώντας την εκ μέρους των κατηγορουμένων επιβολή με βάνανσο τρόπο εν είδει ανταπόδοσης κυρώσεων, τις οποίες δεν είχαν νόμιμο δικαίωμα να επιβάλουν έχοντας*

κατηγορούμενοι, αστυνομικοί, ως συναυτουργοί στο ποινικό αδίκημα της διακεκριμένης περίπτωσης των προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και όχι ως απλοί συνεργοί στην πλημμεληματική μορφή του αδικήματος, όπως είχε προτείνει ο Εισαγγελέας. Το Συμβούλιο έκρινε ότι «η συμπεριφορά των ανωτέρω 4 κατηγορουμένων σαφώς ευτελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια των δύο κρατουμένων, οι οποίοι αναγκάζονται από αυτούς να αυτογελοιοποιούνται αυτοχαστούκίζοντας ο ένας τον άλλον και να παραδέχονται μεγαλοφώνως την ανεπάρκεια της ηθικής και νοητικής τους υπόστασης τιμωρώντας με αυτόν τον τρόπο τους παθόντες για αξιόποινη πράξη που φέρονταν ότι είχαν τελέσει υποκαθιστώντας την δική τους τιμωρητική των εγκλημάτων αντίληψη στη θέση των πολιτειακών οργάνων. Το κυριότερο δε είναι ότι κατέγραψαν εν γνώσει τους την αξιόποινη συμπεριφορά τους σε κάμερα κινητού τηλεφώνου και αντίστοιχο ηλεκτρονικό αρχείο, πρόσφορο σε αναπαραγωγή και αναμετάδοση με σκοπό την δια της επιδείξεως της καταγραφής σε τρίτους προσωπικής τους προβολής ως τιμωρών του εγκλήματος».

6. Μοναδική εξαίρεση στην νομολογιακή πρακτική, καθ' όσον γνωρίζω, συνιστά το πρόσφατο υπ' αριθμ. 12/2012 βούλευμα του Ναυτοδικείου Πειραιώς,³⁶³ δια του οποίου παραπέμφθηκαν τρεις (3) κατηγορούμενοι για διακεκριμένη περίπτωση βασανιστηρίων και απλή συνέργεια σε διακεκριμένες περιπτώσεις βασανιστηρίων κατά συρροή, καθώς και για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και απλή συνέργεια σε προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά συρροή. Ειδικότερα, ο πρώτος εξ αυτών, υποπλοίαρχος λιμενικού σώματος, παραπέμφθηκε για διακεκριμένη περίπτωση βασανιστηρίων και απλή συνέργεια σε διακεκριμένες περιπτώσεις βασανιστηρίων κατά συρροή καθώς και για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και απλή συνέργεια σε προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά συρροή, ο δεύτερος, επικελευστής λιμενικού σώματος, για διακεκριμένες περιπτώσεις βασανιστηρίων κατά συρροή και προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ο τρίτος, κελευστής, για άμεση συνέργεια σε κατά συρροή διακεκριμένες περιπτώσεις βασανιστηρίων και κατά συναυτουργία προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Τα ανωτέρω πρόσωπα, ως μέλη του πληρώματος σκάφους του λιμενικού σώματος, που είχαν αναλάβει να μεταφέρουν παλαιστίνιους λαθρομετανάστες από την περιοχή των Οινουσσών Χίου, όπου εκείνοι είχαν προσεγγίσει με τη φουσκωτή βάρκα τους, στο

τιμωρητικά κίνητρα καθ' υποκατάσταση των αρμοδίων δικαστικών αρχών και με μέσα μη αποδεκτά από το Σύνταγμα και τους νόμους της ελληνικής δημοκρατικής έννομης τάξης».

³⁶³ Δημοσιευμένο στα ΠοινΧρ ΞΒ/2012, σελ. 540 – 548.

Λιμεναρχείο Χίου, φέρονται να υπέβαλαν αυτούς σε αδικαιολόγητα σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση, με σκοπό την απόσπαση πληροφοριών από τους αλλοδαπούς για τον δουλέμπορό τους, την τιμωρία τους για την παράνομη είσοδο στην χώρα και τον εκφοβισμό άλλων ομοεθνών τους, ώστε να μην επιχειρήσουν και αυτοί παράνομη είσοδο στην χώρα.

Η Εισαγγελική πρόταση, η οποία έγινε καθ' ολοκληρίαν δεκτή από το Συμβούλιο, έχει ιδιαίτερη σημασία διότι αποτελεί ρωγμή στην παγιωμένη μέχρι σήμερα από την ελληνική θεωρία και νομολογία ερμηνεία της έννοιας «μεθοδευμένη» και δημιουργεί την ελπίδα, ότι στο μέλλον, η εφαρμογή των διατάξεων για τα βασανιστήρια από τα ελληνικά δικαστήρια θα συμβαδίσει με την ερμηνεία της σχετικής διάταξης της ΕΣΔΑ, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί και ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ. Για το λόγο αυτό αξίζει να παρατεθούν τα βασικά σημεία της επί λέξει: *«Κύριο χαρακτηριστικό των βασανιστηρίων είναι η μεθοδευμένη πρόκληση των αξιόποινων αποτελεσμάτων..... Υποστηρίζεται ότι μεθοδευμένη είναι η πρόκληση πόνου ή εξάντλησης όταν η πράξη επαναλαμβάνεται και έχει χρονική διάρκεια. Ενδιαφέρον έχει και η χρησιμοποίηση πάντα πληθυντικού αριθμού για τα βασανιστήρια που παραπέμπει σε επανάληψη. Αντιδιαστέλλεται δηλαδή με τις αποσπασματικές ή ευκαιριακές πράξεις. Προφανώς η ερμηνεία αυτή έχει ιστορική βάση, υπό την έννοια ότι η διάταξη αυτή απηχεί αντίδραση στην δράση των βασανιστών κατά τη διάρκεια της χούντας, όταν τα βασανιστήρια είχαν συγκεκριμένη μορφή, όπου η επανάληψη και η διάρκεια ήταν βασικό χαρακτηριστικό τους. Δεν φαίνεται όμως δικαιολογημένη μια τέτοια ερμηνεία που περιορίζει σημαντικά την εφαρμογή της διάταξης, ιδιαίτερα στα πλαίσια δημοκρατικών καθεστώτων, καθώς η επαναλαμβανόμενη και με χρονική διάρκεια πράξη βασανισμού προϋποθέτει μια τρόπον τινά κεντρική οργάνωση και ανοχή, που είναι σχεδόν αδύνατο να υπάρξει. Ο νόμος τιμωρεί και υπαλλήλους που σφετερίζονται καθήκοντα εξουσίας, και τέτοιος σφετερισμός μόνο ευκαιριακός μπορεί να είναι, εντός μιας νόμιμα λειτουργούσας κρατικής μηχανής. Βασανιστήρια με τη μορφή της επανάληψης και της διάρκειας μόνο στα πλαίσια αντιδημοκρατικών καθεστώτων μπορούν να ενδημήσουν ή σε καταστάσεις όπου η κεντρική εξουσία είναι απύσχη. Από την άλλη μεριά τα βασανιστήρια αντιδιαστέλλονται με την απλώς προσβλητική της ανθρώπινης αξιοπρέπειας συμπεριφορά. Μόνη η πρόκληση σωματικών κακώσεων, η βλάβη της υγείας, η σωματική και ψυχολογική βία δεν αρκούν για την κατάφαση των βασανιστηρίων. Το*

ίδιο και η παρατεταμένη απομόνωση. Ποια είναι συνεπώς η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των δύο πράξεων; Πότε η βάρβαρη συμπεριφορά αναβαθμίζεται σε ποιοτικά σε βασανιστήριο; Κατά τη γνώμη μου, τα βασανιστήρια τα χαρακτηρίζει αφενός η μεθοδικότητα, που αντιδιαστέλλεται με την προχειρότητα, αφετέρου η διαστροφή του δράστη, που ενεργεί πέραν της συνήθους κακίας ή αγριότητας..... Η μέθοδος λοιπόν σχετίζεται με τον τρόπο πρόκλησης του πόνου ή της εξάντλησης και όχι με το χρόνο, και αρκεί να έγινε και άπαξ. Επιχείρημα υπέρ αυτού αποτελεί η διάταξη του άρθρου 137 Β ΠΚ, που προσδιορίζει συγκεκριμένα μέσα ή τρόπους που θεωρούνται επιβαρυντική περίπτωση βασανιστηρίων της πργ. 1. Αν θεωρήσουμε ότι βασικό χαρακτηριστικό των βασανιστηρίων με στενή έννοια (πργ. 1) είναι η επανάληψη, τότε η μεμονωμένη χρήση των μέσων και τρόπων βασανισμού που αναφέρονται στο εδ. α' του άρθρου 137 Β θα πρέπει να θεωρηθεί προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Σε αυτή την περίπτωση θα παρουσιαζόταν το παράδοξο η χρήση αυτών των μέσων ή τρόπων να επιτείνει την ποινή μόνο της πργ. 1 και όχι της 3, αφού η επίταση της ποινής της πργ. 3 προβλέπεται μόνο για τις περιπτώσεις συνδρομής όλων των άλλων εδαφίων του άρθρου 137 Β πλην αυτής. Μόνη λογική ερμηνεία είναι αυτή που θεωρεί τη χρήση των μέσων και τρόπων συστηματικού βασανισμού σε κάθε περίπτωση, ασχέτως δηλαδή επανάληψης και χρονικής διάρκειας, ως πράξη βασανιστηρίων με στενή έννοια, εμπίπτουσα στο κανονιστικό πλαίσιο της πργ. 1».³⁶⁴

γ) Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει³⁶⁵ ότι η απειλή για βασανιστήρια μπορεί να θεωρηθεί ως βασανιστήρια, όταν η φύση των βασανιστηρίων καλύπτει τόσο τον σωματικό πόνο όσο και την ψυχική οδύνη, με το σκεπτικό ότι ο φόβος για σωματικά βασανιστήρια μπορεί να αποτελέσει ο ίδιος ψυχικό βασανιστήριο. Σύμφωνα με το Δικαστήριο το κατά πόσο μια δεδομένη απειλή σωματικού βασανιστηρίου αγγίζει τα όρια του ψυχολογικού βασανιστηρίου ή της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων της συγκεκριμένης

³⁶⁴ Με αναφορά, στο σκεπτικό της εισαγγελικής πρότασης, των αποφάσεων Dedovskiy κλπ. κατά Ρωσίας, προσφυγή 7178/2003, απόφαση της 15.05.2008, πργ. 84 (στην έννοια των βασανιστηρίων υπάγεται μόνο η εσκεμμένη απάνθρωπη μεταχείριση που προκαλεί πολύ σοβαρό και βασανιστικό πόνο, ο σκοπός τιμωρίας ή εκφοβισμού συνάγεται από το γεγονός ότι η βία δεν ήταν απολύτως αναγκαία για την εκτέλεση κάποιου καθήκοντος) και Aktas κατά Τουρκίας, προσφυγή 24351/1994, απόφαση της 24.04.2003 (ο σκοπός απόσπασης κατάθεσης ή πληροφορίας συνάγεται από το γεγονός ότι η πράξη τελέστηκε κατά τη διάρκεια ανάκρισης οποιασδήποτε μορφής).

³⁶⁵ Υπόθεση Gafgen κατά Γερμανίας, προσφυγή 22978/2005, απόφαση της 01.06.2010.

περιπτώσεως, συμπεριλαμβανομένων, ιδίως, της σοβαρότητας της πίεσης, που ασκείται καθώς και της προκληθείσας ψυχικής οδύνης.

δ) Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι, μολονότι ο σκοπός της κακομεταχείρισης είναι ένας παράγοντας, που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, η απουσία ενός τέτοιου σκοπού δεν οδηγεί αναπόφευκτα σε μη παραβίαση του άρθρου 3.³⁶⁶ Με αυτή τη σκέψη έχει διαπιστώσει παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και σε περιπτώσεις, όπου δεν διαπιστώθηκε σκοπός μείωσης ή εξευτελισμού. Αντίθετα, η διάταξη του άρθρου 137 Α Π.Κ απαιτεί σκοπό: α) απόσπασης από αυτό ή τρίτο πρόσωπο ομολογίας, κατάθεσης, πληροφορίας, δήλωσης, β) τιμωρίας, γ) εκφοβισμού αυτού ή τρίτου προσώπου. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή αν δεν καταφαθεί ο εν λόγω σκοπός, ο κατηγορούμενος κηρύσσεται αθώος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα από την ελληνική νομολογία της κατεύθυνσης αυτής συνιστούν οι υπ' αριθμ. Α.Π 1091/1992³⁶⁷ και Μ.Ο.Ε Θεσ. 46 – 48/97 αποφάσεις³⁶⁸ και το υπ' αριθμ. 608/1998 βούλευμα του ΣυμβΕφΘεσ.³⁶⁹

Στην πρώτη περίπτωση, το ενδιαφέρον ανάγεται στην νομική αξιολόγηση του πραγματικού της υπόθεσης. Η κατηγορία συνίστατο στο γεγονός, ότι ο κατηγορούμενος αξιωματικός ως διοικητής στρατιωτικής μονάδος διέταξε υφιστάμενό του (λοχία) να αλυσοδέσει στο γραφείο του αξιωματικού υπηρεσίας στρατιώτη, που είχε υποπέσει στο πειθαρχικό αδίκημα της αυθαίρετης απουσίας και ο λοχίας εκτέλεσε τη διαταγή δένοντας με αλυσίδα το πόδι του στρατιώτη σε σίδερο κρεβατιού κατά τρόπο που ήταν αδύνατη η απελευθέρωσή του με ίδιες δυνάμεις. Σύμφωνα με την κατηγορία, το αλυσίδωμα του στρατιώτη διατάχθηκε και πραγματοποιήθηκε, προκειμένου να αποτρέψει πιθανή νέα αυθαίρετη απουσία του. Τα στρατιωτικά δικαστήρια προσέδωσαν στην κατηγορία το νομικό χαρακτηρισμό της υπέρβασης από τον κατηγορούμενο με πρόθεση της πειθαρχικής εξουσίας του, αφού επέβαλε ποινή μη προβλεπόμενη από τους νόμους και τους στρατιωτικούς

³⁶⁶ Βλ. υπόθεση Peers κατά Ελλάδος, προσφυγή 28524/1995, απόφαση της 19.04.2001, σκέψη 74, υπόθεση Gorodnitchiev κατά Ρωσίας, προσφυγή 52058/1999, απόφαση της 24.05.2007, υπόθεση Khudobin κατά Ρωσίας, προσφυγή 59696/2000, απόφαση της 26.10.2006, σκέψη 91.

³⁶⁷ Δημοσιευμένη στην Υπερ. 1993, σελ. 268 – 274 με παρατηρήσεις Α. Παπαδαμάκη και Χ. Αργυρόπουλου, οι οποίοι επισημαίνουν ότι τα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω υπόθεσης θα έπρεπε να υπαχθούν στο άρθρο 137 Α Π.Κ.

³⁶⁸ Δημοσιευμένη στην ΠοινΔικ 1 - 2/1998, έτος 1^ο, σελ. 50 -51 με σχόλια Α. Μαγγανά.

³⁶⁹ Δημοσιευμένο στην ΠοινΔικ 10/1998, έτος 1^ο, σελ. 993 – 995.

κανονισμούς, πράξη η οποία τιμωρείται κατά τη διάταξη 111 Σ.Π.Κ με ποινή φυλάκισης μέχρι δύο (2) ετών. Ο Α.Π όμως έκρινε ότι, εφ' όσον η φερόμενη ως «πειθαρχική ποινή» δεν επεβλήθη από τον κατηγορούμενο για τελεσθέν από τον στρατιώτη πειθαρχικό παράπτωμα, αλλά επεβλήθη ως μέτρο πρόληψης νέας αυθαίρετης απουσίας του από τη μονάδα του, η πράξη του δεν στοιχειοθετεί το έγκλημα της υπέρβασης πειθαρχικής εξουσίας αλλά *«μπορεί να συνιστά άλλο ποινικό αδίκημα όπως παράνομη κατακράτηση ή έργω εξύβριση»* και αναίρεσε την καταδικαστική απόφαση του στρατιωτικού δικαστηρίου για εσφαλμένη εφαρμογή της ουσιαστικής ποινικής διατάξεως του άρθρου 111 Σ.Π.Κ.

Στην δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κατηγορούμενος, αστυνομικός διοικητής, ο οποίος άρχισε να κτυπά τον εγκαλούντα τόσο με χέρια όσο και με τα πόδια του, προκαλώντας σε αυτόν μώλωπες σε διάφορα του σώματός του μέρη, δεν διέπραξε το έγκλημα των βασανιστηρίων αλλά της απλής σωματικής βλάβης, καθ' όσον *«η πράξη αυτή δεν είχε καμία απολύτως σχέση με την άσκηση των διωκτικών ή ανακριτικών καθηκόντων του κατηγορουμένου, δηλαδή δεν αποσκοπούσε στην εξιχνίαση του ανωτέρω εμπρησμού ή κάποιας άλλης αξιόποινης πράξης αλλά οφειλόταν σε κακεντρέχεια του δράστη, εξ αιτίας της οποίας οδηγήθηκε σε μία άσκοπη και αδικαιολόγητη κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης του»*.

Στην τρίτη, το Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης απεφάνθη ότι δεν πρέπει να γίνει κατηγορία για το έγκλημα των βασανιστηρίων σε βάρος του κατηγορουμένου αστυνομικού γιατί, αν και αποδείχθηκε ότι αυτός προκάλεσε σωματικές βλάβες στον παθόντα *«εκείνο που προέκυψε είναι ότι ο κατηγορούμενος κατέφερε δύο μεμονωμένα χτυπήματα, που ήταν απόρροια στιγμιαίου θυμού του»*. Μάλιστα, το Συμβούλιο έκρινε ότι από κανένα στοιχείο δεν προέκυψε ότι έλαβαν χώρα μεθοδευμένα βασανιστήρια ή σωματικές βλάβες, με σκοπό την απόσπαση ομολογίας από τον ανακρινόμενο. Αξίζει να σημειωθεί η αντίθετη εν προκειμένω εισαγγελική πρόταση, σύμφωνα με την οποία ο κατηγορούμενος έπρεπε να παραπεμφθεί για το έγκλημα των βασανιστηρίων, σύμφωνα με το άρθρο 137 Α πργ. 3 Π.Κ.

ε) Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι συγκεκριμένες πράξεις, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν κατά το παρελθόν ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, μπορούν στο μέλλον να χαρακτηρισθούν ως βασανιστήρια. Για τα ελληνικά δεδομένα, χωρίς τροποποίηση της διάταξης, που τυποποιεί το έγκλημα των

βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κάτι τέτοιο είναι αδύνατο.

στ) Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν κάποιος τίθεται υγιής σε κράτηση και κατά το χρόνο της απόλυσής του παρουσιάζει τραύματα, τότε αποτελεί υποχρέωση του εγκαλούμενου κράτους να προσφέρει επαρκείς εξηγήσεις σχετικά με τον τρόπο πρόκλησης αυτών των τραυμάτων. Όταν ελλείπουν επαρκείς εξηγήσεις από την πλευρά του καθ' ού κράτους, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα τραύματα δημιουργήθηκαν με ευθύνη των σωφρονιστικών αρχών και με σκοπό την απόσπαση πληροφοριών ή ομολογίας από τον προσφεύγοντα. Το κράτος φέρει συνεπώς το βάρος απόδειξης ότι οι επικαλούμενες βανανυσότητες είχαν άλλη αιτία και προέλευση. Σε περίπτωση λοιπόν, που δεν υπάρξει αντίθετη απόδειξη ή εξήγηση, «τεκμαίρεται» ότι η απάνθρωπη συμπεριφορά προήλθε κατά τη διάρκεια π.χ. της αστυνομικής κράτησης.

Αντίθετα, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, δια του υπ' αριθμ. 1437/1997 βουλεύματός του,³⁷⁰ απεφάνθη ότι δεν έπρεπε να γίνει κατηγορία κατά του κατηγορουμένου, αστυφύλακα, για τις πράξεις της κατάχρησης εξουσίας, των βασανιστηρίων, της εξύβρισης και της απλής σωματικής βλάβης, καθ' όσον δεν προέκυψε κακοποίηση του εγκαλούντα κατά την κράτησή του. Ειδικότερα, το ως άνω Συμβούλιο δεν έκανε δεκτούς τους ισχυρισμούς του μηνυτή ότι κατά τη διάρκεια προανάκρισης ο κατηγορούμενος τον εξύβρισε και τον χτύπησε σε διάφορα σημεία του σώματός του, προκειμένου να τον εξαναγκάσει σε ομολογία της πράξεως, που του αποδίδονταν, καίτοι ο μηνυτής, αμέσως μετά την απολογία του μετέβη στα εξωτερικά ιατρεία της οφθαλμολογικής κλινικής του Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ, όπου διαγνώσθηκε ότι έπασχε από εκχύμωση δεξιού κάτω βλεφάρου. Σε εξέτασή του δε δύο (2) ημέρες αργότερα, από ιατροδικαστή, διαπιστώθηκαν οι ίδιες βλάβες. Εν τούτοις, σύμφωνα με το Συμβούλιο *«καθόλου όμως δεν συνάγεται από την ύπαρξη και μόνον των ανωτέρω σωματικών βλαβών ότι αυτές οφείλονταν σε βίαιες εναντίον του ενέργειες του κατηγορουμένου ή άλλων αστυνομικών οργάνων καθ' όσον 1) ουδείς από τους αυτόπτες μάρτυρες κατέθεσε κάποια επιλήψιμη συμπεριφορά του κατηγορουμένου*

³⁷⁰ Βλ. Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Βασανιστήρια και κατάχρηση εξουσίας: «Μια περίπτωση εσφαλμένης ερμηνείας του νόμου», δημοσιευμένο στην Υπερ. 1999, σελ. 455 επ.

εναντίον του και 2) δεν είχε λόγο ο κατηγορούμενος να επιδιώξει την με βίαιο τρόπο απόσπαση της ομολογίας του εγκαλούντος καθόσον σε προηγηθείσα κατ' αντιπαράσταση εξέταση αυτού με τον παθόντα, ο τελευταίος είχε αναγνωρίσει με βεβαιότητα στο πρόσωπο του εγκαλούντος το δράστη της επιχειρηθείσης εναντίον του απόπειρας ληστείας».

Εκ των ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι η δυναμική ερμηνεία του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, που επιτρέπει στο ΕΔΔΑ να νομολογεί με την αναγκαία ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα, επιφορτίζει αφ' ενός μεν τον εθνικό νομοθέτη να προβαίνει στις αναγκαίες τροποποιήσεις του εθνικού του δικαίου, προκειμένου το εσωτερικό δίκαιο να προσαρμόζεται στην ερμηνεία των όρων του ανωτέρω άρθρου από το ΕΔΔΑ, αφ' ετέρου δε τον εφαρμοστή αυτού, δηλαδή τα εθνικά δικαστήρια με την υποχρέωση παρακολούθησης και εφαρμογής της νομολογίας αυτής, ώστε να διασφαλίζεται η ευρύτερη δυνατή προστασία του θιγόμενου ατόμου.

A. Εφαρμογή των άρθρων 239³⁷¹ και 259 Π.Κ³⁷²

Η διάταξη του άρθρου 137 Α Π.Κ ,καίτοι φαίνεται να ομοιάζει τόσο με την διάταξη του άρθρου 239 περ. α' Π.Κ όσο και με τη διάταξη του άρθρου 259 Π.Κ, ωστόσο παρουσιάζει σημαντικές διαφορές σε σχέση με αυτές.

Ειδικότερα, ως προς την περ. α' του άρθρου 239 Π.Κ («κατάχρηση εξουσίας»), όπως επισημαίνεται και στην την εισηγητική έκθεση του ν. 1500/1984, υποκείμενο του εγκλήματος του άρθρου 137 Α Π.Κ δεν είναι μόνο ο υπάλληλος στα καθήκοντα, του οποίου έχει ανατεθεί η δίωξη ή η ανάκριση αξιοποιώνων πράξεων, αλλά και ο υπάλληλος ή ο στρατιωτικός που διώκει, ανακρίνει, ή εξετάζει πειθαρχικά παραπτώματα ή έχει την αρμοδιότητα στην εκτέλεση των ποινών ή στη φύλαξη ή την επιμέλεια κρατουμένων, όπως ο γιατρός φυλακής ή στρατοπέδου ή και εκείνος, που

³⁷¹ «Κατάχρηση εξουσίας. Υπάλληλος στα καθήκοντα του οποίου ανάγεται η δίωξη ή η ανάκριση αξιόποινων πράξεων : α) αν μεταχειρίστηκε παρανόμως εκβιαστικά μέσα για να πετύχει οποιαδήποτε έγγραφη ή προφορική κατάθεση κατηγορουμένου, μάρτυρα ή πραγματογνώμονα, τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους, εφόσον η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα κατά τα άρθρα 137 Α και 137 Β. β) αν εν γνώσει του εξέθεσε σε δίωξη ή τιμωρία κάποιον αθώο ή παρέλειψε να διώξει κάποιον υπαίτιο ή προκάλεσε την απαλλαγή του από την τιμωρία τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών».

³⁷² «Παράβαση καθήκοντος. Υπάλληλος που με πρόθεση παραβαίνει τα καθήκοντα της υπηρεσίας του με σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο όφελος ή για να βλάψει το κράτος ή κάποιον άλλο τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών, αν η πράξη αυτή δεν τιμωρείται με άλλη ποινική διάταξη».

σφετερίζεται τέτοια καθήκοντα είτε με εντολή των προϊσταμένων του είτε και αυτοβούλως. Επιπρόσθετα, ο σκοπός της χρήσης των βασανιστηρίων δεν περιορίζεται στην απόσπαση από το βασανιζόμενο ή από τρίτο μόνο κατάθεσης, αλλά περιλαμβάνει και την προσπάθεια να επιτευχθεί και ομολογία ή πληροφορία και οποιαδήποτε δήλωση, ιδίως αποκήρυξης ή αποδοχής πολιτικής ή άλλης ιδεολογίας, που αποτέλεσε, ως γνωστόν, πρακτική ταπείνωσης και εξευτελισμού χιλιάδων πολιτών στον τόπο μας σε περιόδους οξύτητας στην πολιτική αντιπαράθεση. Η εμβέλεια εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης περιορίστηκε αισθητά μετά την ποινικοποίηση των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και αυτό ανεξάρτητα από τη ρήτρα επικουρικότητας, που περιέχει (: «εφόσον η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα κατά τα άρθρα 137 Α και 137 Β»).

Περαιτέρω, υποκείμενο του εγκλήματος του 259 Π.Κ («παράβαση καθήκοντος») είναι ο υπάλληλος, κατά την έννοια του άρθρου 13 Α Π.Κ³⁷³. Για τη στοιχειοθέτηση της ειδικής υπόστασης απαιτούνται: α) παράβαση υπηρεσιακού καθήκοντος³⁷⁴, το οποίο καθορίζεται με νόμο ή διάταγμα ή με διοικητική πράξη ή με ιδιαίτερες οδηγίες προϊσταμένης αρχής ή ενυπάρχει στη φύση και στην ιδιότητα της υπηρεσίας του υπαλλήλου, τελούμενη είτε δια θετικής ενέργειας είτε δια παραλείψεως, β) πρόθεση του δράστη, δηλαδή σκοπός, που περιέχει τη θέληση της παράβασης ή παραλείψεως του υπηρεσιακού καθήκοντος και τη γνώση της υπαλληλικής του ιδιότητας και γ) σκοπός του υπαιτίου να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο όφελος, ή σκοπός όπως βλάψει το κράτος ή κάποιον άλλον. Η ανωτέρω διάταξη έχει επικουρικό χαρακτήρα και εφαρμόζεται όταν η πράξη δεν προβλέπεται και τιμωρείται από κάποια άλλη διάταξη. Συνεπώς, δεν μπορεί να συνυπάρξει με το άρθρο 137 Α Π.Κ, καθ' όσον η ρητή ρήτρα απόλυτης επικουρικότητας αποκλείει κάτι τέτοιο.

Η νομολογία έχει κρίνει ότι συνιστά παράβαση καθήκοντος, π.χ η περίπτωση αξιωματικού της Ελληνικής Αστυνομίας, ο οποίος, ως Διοικητής Αστυνομικού τμήματος, όταν έγινε καταγγελία για συνάδελφό του ότι εισέπραττε χρήματα από άλλο πρόσωπο, το οποίο εξωθούσε αλλοδαπές στην πορνεία, δεν διενήργησε

³⁷³ «Υπάλληλος είναι εκείνος στον οποίο νόμιμα έχει ανατεθεί, έστω και προσωρινά, η άσκηση υπηρεσίας δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου».

³⁷⁴ Ως καθήκοντα, η παράβαση των οποίων συνιστά το έγκλημα του άρθρου 259 Π.Κ νοούνται όχι όλα τα καθήκοντα, που απορρέουν από την υπαλληλική ιδιότητα, αλλά μόνο εκείνα με τα οποία ασκείται η υπηρεσία, που έχει ανατεθεί στον υπάλληλο, βλ. Φ. Ανδρέου, Ποινικός Κώδικας, Κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία – βιβλιογραφία, 2005⁴, σελ. 1034 και 1039.

προανάκριση και δεν έπραξε τίποτα, απέτρεψε μάλιστα την λήψη κατάθεσης από την καταγγέλλουσα, προσπορίζοντας έτσι παράνομο όφελος στο συνάδελφό του και επιφέροντας ζημία στο ελληνικό Δημόσιο και στην Αστυνομία³⁷⁵. Επίσης στην ανωτέρω διάταξη έχει υπαχθεί και η περίπτωση αστυνομικού υπαλλήλου, ο οποίος αν και διαπίστωσε σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις την παράνομη απασχόληση αλλοδαπών γυναικών, που στερούνταν άδειας εργασίας, επιδιώκοντας να συνάψει και ερωτική σχέση μαζί τους, δεν ενημέρωσε σχετικά την υπηρεσία του, προκειμένου να απελαθούν διοικητικά αυτές ούτε προέβη, σύμφωνα με το υπηρεσιακό του καθήκον ως προανακριτικού υπαλλήλου στην υποβολή μηνύσεως και σύλληψη αυτών.³⁷⁶

³⁷⁵ Α.Π 1035/2003, δημοσιευμένη στον ΠοινΛογ Γ', 3/2003, σελ. 1124 – 1127.

³⁷⁶ Α.Π 1999/2003, δημοσιευμένη στην ΠοινΔικ 3/2004, έτος 7^ο, σελ. 363.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΠΟΙΝΙΚΟΔΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ

ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ

Ι. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις

Κατά γενική παραδοχή, οι αποδεικτικές απαγορεύσεις περιορίζουν την εξουσία των δικαστηρίων να εξετάζουν και να αξιοποιούν αποδεικτικά ορισμένες αποδείξεις. Οι περιορισμοί αυτοί μπορεί να αφορούν τα θέματα απόδειξης, τα αποδεικτικά μέσα ή τις μεθόδους απόδειξης.³⁷⁷

Α. Γενική νομική βάση

Έως και το έτος 1996, δεν υπήρχε στον Κ.Π.Δ μία γενική διάταξη, που να απαγορεύει την αξιοποίηση αποδεικτικών μέσων, που αποκτήθηκαν παράνομα, καίτοι το άρθρο 15 του ν. 1785/1988, με τον οποίο κυρώθηκε στη χώρα μας η διεθνής σύμβαση κατά των βασανιστηρίων, υποχρέωνε τα κράτη να μεριμνούν ώστε κάθε κατάθεση, η οποία αποδεικνύεται ότι είναι αποτέλεσμα βασανιστηρίων να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδεικτικό στοιχείο σε καμία διαδικασία. Κατ' εξαίρεση, η αξιοποίησή της είναι επιτρεπτή μόνον εναντίον προσώπου, που κατηγορείται για βασανιστήρια, ως αποδεικτικό στοιχείο ότι έχει γίνει η κατάθεση αυτή.³⁷⁸

³⁷⁷ Δ. Σπινέλλης, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ ΛΣΤ', 1986, σελ. 878.

³⁷⁸ Το άρθρο ορίζει ότι: «κάθε κράτος μέλος μεριμνά, ώστε κάθε κατάθεση η οποία αποδεικνύεται ότι είναι αποτέλεσμα βασανιστηρίων να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδεικτικό στοιχείο σε καμία διαδικασία, παρά μόνον εναντίον του προσώπου που κατηγορείται για βασανιστήρια, ως αποδεικτικό στοιχείο ότι έχει γίνει η κατάθεση αυτή». Να σημειωθεί ότι από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης προκύπτει ότι, σύμφωνα με την αρχική του διατύπωση, «κάθε συμβαλλόμενο μέρος υποχρεούται να διασφαλίσει ότι κάθε δήλωση που έλαβε χώρα ως αποτέλεσμα βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης κι εξευτελιστικής μεταχείρισης δεν θα τυγχάνει δεκτική επίκλησης εναντίον του προσώπου από το οποίο προέρχεται ή σε βάρος τρίτων προσώπων στο πλαίσιο οποιασδήποτε διαδικασίας». Παρά ταύτα και μετά από κοινή πρόταση της Αυστρίας, των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου, το ρυθμιστικό εύρος του άρθρου 15 στην τελική του μορφή συρρικνώθηκε σημαντικά με την απαλοιφή της φράσης «ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης κι εξευτελιστικής μεταχείρισης» και την αντικατάστασή της με τη φράση «με την εξαίρεση προσώπου το οποίο κατηγορείται ότι απέσπασε τη δήλωση αυτή με τη χρήση βασανιστηρίων». Βλ. Σ. Κύρκος, Δοκιμάζοντας τους καρπούς του

Νομική βάση της απαγόρευσης αποτελούσαν οι συνταγματικές διατάξεις, που προστάτευαν τα ατομικά δικαιώματα.³⁷⁹ Υπό το πρίσμα αυτό, γινόταν δεκτό ότι η γενική και θεμελιώδης επιταγή του άρθρου 2 πργ. 1 του Συντάγματος για σεβασμό και προστασία της ανθρώπινης αξίας από την Πολιτεία αποτελούσε φραγμό στην χρησιμοποίηση του κατηγορουμένου ως αποδεικτικού μέσου, κατά τρόπο αντίθετο προς την ανθρώπινη αξιοπρέπειά του³⁸⁰. Περαιτέρω, γινόταν δεκτό ότι από την ανωτέρω συνταγματική γενική αρχή απέρρεαν –ή/και αποτελούσαν εκφάνσεις της– διάφορες ειδικότερες απαγορεύσεις, που διατυπώνονταν σε άλλες διατάξεις όπως:

α) στο άρθρο 7 πργ. 2 του Συντάγματος, που απαγόρευε και επέτασσε την τιμωρία των βασάνων και κάθε άλλης σωματικής κάκωσης, βλάβης της υγείας, άσκησης ψυχολογικής βίας και κάθε άλλης προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

β) σε διατάξεις διεθνών συμβάσεων, που από την επικύρωσή τους υπερισχύουν από κάθε άλλη διάταξη νόμου, όπως η Σύμβαση της Ρώμης για τα ανθρώπινα δικαιώματα (άρθρο 3), που κυρώθηκε με το ν. 2329/53 και το Ν.Δ 53/74 και η Σύμβαση του Ο.Η.Ε κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης και τιμωρίας της 10.12.1984.³⁸¹

γ) σε διατάξεις απλών νόμων, που υλοποιούσαν τις ως άνω συνταγματικές επιταγές, όπως οι διατάξεις των άρθρων 137 Α – 137 Δ του Π.Κ. για τα βασανιστήρια

δηλητηριώδους δένδρου: η απειλή χρήσης βασανιστηρίων ως μορφή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης κατ' αρ. 3 της ΕΣΔΑ και οι επιπτώσεις της στην προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, με αφορμή την απόφαση 1-6-2010 του ΕΔΔΑ επί της προσφυγής Gafgen κατά Γερμανίας, ΠοινΔικ 10/2011, σελ. 1133 και την εκεί υπ' αριθμ. 4 υποσημείωση.

³⁷⁹ Δ. Σπινέλλης, ό.π., σελ. 872.

³⁸⁰ Σε αυτή την κατεύθυνση Α. Κωνσταντινίδης, Η απόδειξη στην ποινική δίκη, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 297, Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις ως έκφραση Συνταγματικών Επιταγών, ΠοινΛογ 1/2003, σελ. 23 - 24, ο οποίος παραπέμπει σε Α. Χαραλαμπίκη, «Σύνταγμα και ποινικό δίκαιο», δημοσιευμένο στον Τιμητικό Τόμο Γ. Α Μαγκάκη, 1999, Δημητράτος, Η εξέλιξη του θεσμού των αποδεικτικών απαγορεύσεων στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο – συγχρόνως μία συγκριτική επισκόπηση του αντίστοιχου αμερικανικού και γερμανικού δικαίου πλαισίου, ΠοινΧρ ΝΑ/2001, σελ. 9, Δαλακούρας «Απαγορευμένα αποδεικτικά μέσα: δογματικές βάσεις για τη θεμελίωση των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ ΜΣΤ/1996, σελ. 341 επ., Χρ. Σατλάνης, Σκέψεις προς αποσαφήνιση του επιτρεπτού ή μη της αξιοποίησης της μαγνητοταινίας ή της βιντεοταινίας ως αποδεικτικού μέσου (με αφορμή την απόφαση του Αρείου Πάγου υπ' αριθ. 53/2010, ΠοινΔικ 7/2012, σελ. 632, Γρ. Τσόλιας, Το άρθρο 211 Α' ΚΠΔ, ανάμεσα στην ηθική απόδειξη και στην δεσμευτικότητα των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ποινική δίκη (εξ αφορμής του υπ' αριθμ. 1264/1999 βουλεύματος Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, ΠοινΧρ ΝΒ/147, και της υπ' αριθμ. 5/2001 Διάταξης Ανακριτού Χίου, ΠοινΧρ ΝΒ/162), ΠοινΧρ ΝΒ/2002, σελ. 177 και 181.

³⁸¹ Στο άρθρο 15 της οποίας ορίζονταν ότι «κάθε συμβαλλόμενο μέρος θα μεριμνήσει ώστε οποιαδήποτε κατάθεση, που αποδείχθηκε ότι είναι αποτέλεσμα βασανιστηρίων να μην προσάγεται ως απόδειξη σε οποιαδήποτε δίκη, εκτός της δίκης κατά προσώπου που κατηγορείται για βασανιστήρια, ως απόδειξη ότι έγινε η κατάθεση αυτή».

και άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, εκ των οποίων προέκυπταν οι απαγορευτικοί κανόνες δικαίου, που αφορούσαν τον τρόπο εξέτασης του κατηγορουμένου ή μαρτύρων από υπαλλήλους στα καθήκοντα των οποίων ανάγεται η δίωξη, ανάκριση ή εξέταση αξιόποινων πράξεων.

Από το ανωτέρω κανονιστικό πλαίσιο απέρρεε ως αρχή ότι η χρήση αποδεικτικών μέσων, που λαμβάνονταν κατόπιν βασανιστηρίων αποκλείονταν κατ' απόλυτο τρόπο ως μέσο αναζήτησης της αλήθειας, αφού τα βασανιστήρια αναιρούν την ίδια την έννοια του κράτους δικαίου.³⁸² Στη θεωρία μάλιστα είχε υποστηριχθεί³⁸³ ότι η απαγόρευση εκτείνονταν γενικώς στη χρήση βίας, σωματικής και ψυχολογικής, επηρεάζουσα τη βούληση του κατηγορουμένου, έστω και αν η βία αυτή δεν έφτανε τα όρια των βασανιστηρίων και μάλιστα ότι βία συνιστούσε όχι μόνο η εμφανής κάκωση, η οποία κατέτεινε αμέσως στην απόσπαση ομολογίας αλλά και «*οι εμμέσως προς τον σκοπό αυτό κατατείνοντες λεπτότεροι τρόποι των αστυνομικών, οίον η επί ώρας παρατεινομένη εξέταση, εξαντλούσα διανοητικώς και ψυχικώς τον εξεταζόμενον, η μη παροχή τροφής και ανέσεων, η σκληροτέρα στρωμνή προς ύπνον, το ουχί άνετον κάθισμα κατά την μακράν παρατεταμένην ανάκρισιν, η στέρησις του καπνού, η δημιουργία ψυχικών ερεθισμάτων και συγκινήσεων, η υπόσχεσις απολαύσεων και αμοιβών, καθόλου ειπείν οιαδήποτε ψυχική πίεσις και ενόχλησις αποβλέπουσα εις κατάθεσιν ωρισμένου περιεχομένου*». Ακολουθώντας την κατεύθυνση αυτή, που διατυπώθηκε παλαιότερα, ο Παπαδαμάκης υπογραμμίζει³⁸⁴ ότι, όταν το έννομο αγαθό, που πλήττεται από την παράνομη αξιοποίηση αποδεικτικών μέσων έχει συνταγματικό κύρος, αναγνωρίζεται δηλαδή ως θεμελιώδες δικαίωμα, τότε κατισχύει της αρχής της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, καθώς η ανεπιφύλακτη

³⁸² Α. Ζύγουρας, Η δικονομική αξιοποίησις υπό των ιδιωτών των παρανόμως αποκτηθέντων υπ' αυτών αποδεικτικών μέσων μετά την τελευταίαν νομοθετικήν μεταβολήν, ΠοινΧρ ΝΗ/2008, σελ. 1014.

³⁸³ Παρατηρήσεις της Α.Ψ. Μπενάκη στην Α.Π 761/1973 απόφαση, δημοσιευμένη στα ΠοινΧρ ΚΓ, σελ. 806 – 808, η οποία, σχολιάζοντας την ανωτέρω απόφαση, που έκρινε ότι η ομολογία κατηγορουμένου, η οποία αποσπάσθηκε δια της βίας δεν αποκλείεται να είναι αληθής, εφόσον διασταυρώνεται μετά των λοιπών αποδεικτικών στοιχείων, οπότε σε αυτή την περίπτωση διατηρεί την αποδεικτική της δύναμη, κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η δια βίας απόσπαση ομολογίας του κατηγορουμένου – αληθής ή ψευδής είναι αδιάφορο – αποτελεί απαγορευμένο αποδεικτικό μέσο και ως τέτοιο δεν δύναται να ληφθεί υπ' όψιν από το Δικαστήριο και παρατηρήσεις της ίδιας στην υπ' αριθμ. ΕφΘεσ. 189/1981 απόφαση, δημοσιευμένη στα ΠοινΧρ ΑΒ', σελ. 554 – 556, στην οποία επεσήμαινε ότι κρίνεται οπωσδήποτε ανεπίτρεπτη η αξιολόγηση αποδεικτικού μέσου, που απέκτησαν κρατικά όργανα παραβιάζοντας συνταγματικές διατάξεις, όπως επίσης ανεπίτρεπτη είναι και η αξιολόγηση αποδεικτικού μέσου, που απέκτησε ιδιώτης κατά βάνανυση προσβολή ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γιατί τότε η αξιολόγηση αυτή θα ήταν μια συνέχιση της προσβολής.

³⁸⁴ Α. Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, η δομή της ποινικής δίκης, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011⁵, σελ. 245 – 246 όπου αναφέρεται η υπ' αριθμ. Α.Π 761/1973 απόφαση, δημοσιευμένη στα ΠοινΧρ 1973, σελ. 806.

προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας προέχει απέναντι και στην αρχή αυτή και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η δια της βίας εκμαιευόμενη ομολογία είναι απολύτως ανεπίδεκτη αξιοποίησεως, γιατί συνιστά βάνανυση καταπάτηση της αξιοπρέπειας του κατηγορουμένου. Ο Καρράς³⁸⁵ υποστηρίζει ότι η λήψη υπόψη σε βάρος του κατηγορουμένου της αποσπασθείσας με βία προδικαστικής ομολογίας του αποτελεί συνέχιση, εμβάθυνση και ολοκλήρωση της αδικίας, που έλαβε χώρα εις βάρος του.

B. Η ειδικότερη διάταξη του άρθρου 177 πργ. 2

Το 1996 προστέθηκε με το άρθρο 2 πργ. 7 του ν. 2408/1996 στο άρθρο 177 του Κ.Π.Δ δεύτερη πργ., η οποία ορίζει ότι αποδεικτικά μέσα, που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών δεν λαμβάνονται υπόψη για την κήρυξη της ενοχής, την επιβολή ποινής ή τη λήψη μέτρων δικονομικού καταναγκασμού³⁸⁶. Σκοπός της διάταξης είναι, όπως αναφέρεται στην εισηγητική έκθεση, να μην μπορούν να ασκούν επιρροή εις βάρος του κατηγορουμένου τα αποδεικτικά μέσα, που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, ώστε με τον τρόπο αυτό να αποκτήσει ουσιαστικό περιεχόμενο η γνωστή αρχή ότι η αλήθεια στην ποινική δικαιοσύνη δεν αναζητείται έναντι οποιουδήποτε τιμήματος.³⁸⁷

Η ανωτέρω διάταξη αποτέλεσε ρωγμή στην αρχή της ηθικής απόδειξης και χαρακτηρίστηκε³⁸⁸ ως ρηξικέλευθη και επαινετή, καθ' όσον ο έλληνας νομοθέτης, για πρώτη φορά, αποτόλμησε μια γενική νομοθετική ρύθμιση του ζητήματος των αποδεικτικών απαγορεύσεων, εγκαταλείποντας την μέχρι τότε αποσπασματική αντιμετώπιση του προβλήματος. Με την εν λόγω ρύθμιση προβλέπεται όχι μόνο η ρητή απαγόρευση αξιοποίησης αποδεικτικού μέσου, που αποκτήθηκε παράνομα αλλά και η απαγόρευση αξιοποίησης των εμμέσως αποκτηθέντων αποδεικτικών στοιχείων, δηλαδή και εκείνων που είχαν αποκτηθεί εμμέσως από το παράνομο αποδεικτικό

³⁸⁵ Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011⁴, σελ. 692.

³⁸⁶ Κατ' εξαίρεση, η διάταξη επέτρεπε τη χρήση παράνομου αποδεικτικού μέσου στην περίπτωση κακουργήματος, που απειλούνταν με ποινή ισόβιας κάθειρξης και είχε εκδοθεί για το ζήτημα αυτό απόφαση του Δικαστηρίου, που να αιτιολογεί ειδικά τους λόγους για τους οποίους επιβάλλονταν η λήψη υπόψη του αποδεικτικού αυτού μέσου για την κήρυξη της ενοχής και την επιβολή ποινής στον κατηγορούμενο. Η εξαίρεση εξαλείφθηκε με το άρθρο 10 πργ. 2 του ν. 3674/2008.

³⁸⁷ Χ. Νάιντος, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, εκδ. Σάκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 277.

³⁸⁸ Α. Τζαννετής, Η αξιόποινη απόκτηση αποδεικτικών μέσων, ΠοινΧρ ΜΗ, 1998, σελ. 105 επ.

υλικό. Η διάταξη αυτή, δηλαδή, απαγορεύει την αξιοποίηση στην ποινική δίκη κάθε αποδεικτικού μέσου, το οποίο αποτελεί προϊόν αξιόποινης πράξης, όπως των άρθρων 137 Α, 137 Β Π.Κ είτε αμέσως (π.χ ομολογία ύστερα από βασανιστήρια) είτε εμμέσως (π.χ υπόδειξη, επίσης ύστερα από βασανιστήρια, του τόπου όπου ρίφθηκε το όπλο εγκλήματος, που φέρει τα δακτυλικά αποτυπώματα του υπόπτου, έστω και αν αυτός αρνείται την τέλεση του εγκλήματος). Η απαγόρευση αυτή είναι απόλυτη και δεν μπορεί να υπόκειται σε οποιουδήποτε είδους στάθμιση εκ μέρους του δικαστή.³⁸⁹

II. Απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας ως λόγος αναίρεσης

A. Η παραβίαση του Συντάγματος και του άρθρου 177 πργ. 2 Κ.Π.Δ

Καίτοι στην διάταξη του άρθρου 177 πργ. 2 Κ.Π.Δ δεν ορίζεται ρητά η ακυρότητα της διαδικασίας, σε περίπτωση που αξιοποιείται στην ποινική δίκη ένα παράνομο αποδεικτικό μέσο, ωστόσο, η διατύπωση «δεν λαμβάνονται υπόψη» ταυτίζεται νοηματικά με τη διατύπωση της ακυρότητας, εφ' όσον και η μη ληπτέα υπόψη διαδικαστική πράξη είναι ανύπαρκτη ως προς τη δικονομική της αξιολόγηση και ο φορέας της επόμενης φάσης της δίκης οφείλει να την παραβλέψει. Στο συμπέρασμα ότι επέρχεται ακυρότητα σε περίπτωση παραβίασής της και μάλιστα απόλυτη, αναφορικά τουλάχιστον με τον κατηγορούμενο, συνηγορεί το γεγονός πως η διάταξη έχει σαφή υπερασπιστικό χαρακτήρα και επομένως η μη τήρησή της οδηγεί σε απόλυτη ακυρότητα,³⁹⁰ σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 171 πργ. 1 δ ΚΠΔ.³⁹¹ Κατ' ακολουθίαν, η χρησιμοποίηση στην ποινική δίκη του απαγορευμένου αποδεικτικού μέσου της κατάθεσης μάρτυρα κατά την προδικασία ή του υπόπτου κατά την διαδικασία της προκαταρκτικής εξέτασης ή της ομολογίας κατηγορουμένου, η οποία συνιστά αποτέλεσμα βασανιστηρίων είναι παράνομη, καθώς προσκρούει τόσο στην επιταγή του άρθρου 7 πργ. 2 του Συντάγματος όσο και στο άρθρο 177 πργ. 2 του Κ.Π.Δ, με αποτέλεσμα να επάγεται την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας, η

³⁸⁹ Α. Καρράς, ό. π., σελ. 638. Βλ. και Ε. Πουλαράκη, Η νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με την απόδειξη στην ποινική δίκη, ΠοινΔικ 8 – 9/2008 (έτος 11^ο), σελ. 1095 επ.

³⁹⁰ Α. Καρράς, ό. π., σελ. 638 επ.

³⁹¹ Το άρθρο όριζε ότι: «ακυρότητα που λαμβάνεται και αυτεπαγγέλτως υπόψη από το Δικαστήριο σε κάθε στάδιο της διαδικασίας και στον Άρειο Πάγο ακόμη προκαλείται : Αν δεν τηρηθούν οι διατάξεις που καθορίζουν : δ) την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και την άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχονται σε όσες περιπτώσεις και με όποιες διατυπώσεις την επιτάσσει ο νόμος».

οποία ιδρύει τον εκ του άρθρου 510 πργ. 1 περ. α Κ.Π.Δ. λόγο αναίρεσης της απόφασης.³⁹²

Β. Η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ ως αυτοτελής λόγος αναίρεσης

Όπως αναφέρθηκε, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης και ποινής διαπνέει ολόκληρη την ποινική διαδικασία και εκτείνεται σε όλα τα στάδια αυτής. Εκκινεί από την προσωρινή κράτηση του προσώπου και καταλήγει στην έκτιση της επιβληθείσας εις αυτό ποινής, σε περίπτωση καταδίκης του. Αυτό σημαίνει ότι απαγορεύεται με απόλυτο τρόπο τόσο η χρήση βίας όσο και η κακομεταχείριση του προσώπου αυτού από την στιγμή της σύλληψής του έως και την περάτωση όχι μόνο της προδικασίας αλλά και της επ' ακροατηρίω διαδικασίας. Αυτό σημαίνει επίσης ότι ο τρόπος μεταχείρισης του προσώπου, που στερείται την ελευθερία του, οι συνθήκες κράτησής του, οι κατάλληλες συνθήκες υγιεινής κατά την κράτηση και έκτιση της ποινής του, η παραμονή του σε κατάλληλες εγκαταστάσεις, ο διαχωρισμός των κρατουμένων ανάλογα με το φύλο και την ηλικία τους, η ύπαρξη κατάλληλα εκπαιδευόμενου προσωπικού, η πλήρης, έγκαιρη και αποτελεσματική ιατρική φροντίδα αυτού κτλ. συνιστούν δικαιώματα των προσώπων, που τελούν υπό την προστατευτική εγγύηση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, καθώς εμπίπτουν στο εννοιολογικό της περιεχόμενο, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, παράλληλα δε υποχρέωση του κράτους.

Οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων αυτών, σύμφωνα με το άρθρο 11 πργ. 2 του ν. 3904/2010, δια του οποίου τροποποιήθηκε η περίπτωση δ. του άρθρου 171 πργ. 1 Κ.Π.Δ.,³⁹³ καθιστούν την διαδικασία απολύτως άκυρη, ιδρύοντας τον εκ της πργ. 1 του άρθρου 510 Κ.Π.Δ. λόγο αναίρεσης. Να σημειωθεί ότι, καίτοι η προσθήκη της ΕΣΔΑ στην πργ. 1 του άρθρου 171 Κ.Π.Δ δεν ήταν αναγκαία, λόγω της ούτως ή άλλως υπερνομοθετικής ισχύος της τελευταίας, δυνάμει του άρθρου 28 πργ. 1 του

³⁹² Βλ. σχετικά Λ. Μαργαρίτη, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ερμηνεία κατ' άρθρο τόμος πρώτος (άρθρα 1 – 304), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011², σελ. 712 επ.

³⁹³ Η ισχύουσα σήμερα διάταξη έχει ως εξής: «κατά το άρθρο 171 πργ. 1 ΚΠΔ απόλυτη ακυρότητα που λαμβάνεται και αυτεπαγγέλτως υπόψη από το δικαστήριο σε κάθε στάδιο της διαδικασίας και στον Άρειο Πάγο ακόμη προκαλείται: 1. Αν δεν τηρηθούν οι διατάξεις που καθορίζουν α)....., δ) την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και την άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχονται από το νόμο, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα».

Συντάγματος³⁹⁴, στην αιτιολογική έκθεση της σχετικής τροπολογίας³⁹⁵ αναφερόταν ότι λόγω της νομολογιακής πρακτικής των δικαστηρίων, η οποία έχει επιδείξει μια διστακτικότητα στην πρακτική ενσωμάτωσης της προστασίας σοβαρών θεμελιωδών δικαιωμάτων με αποτέλεσμα την καταδίκη της Ελλάδος με ανησυχητική συχνότητα από το ΕΔΔΑ, η εν λόγω προσθήκη θα αποκαθιστούσε πλήρως την εμβέλεια των δικαιωμάτων και στην δικαστηριακή πρακτική, η οποία είναι απαραίτητη για την ουσιαστική και αποτελεσματική εφαρμογή τους.

Γ. Η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ ως αρνητική προϋπόθεση στην έκδοση και στο ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης

1. Η διαδικασία της έκδοσης

Το άρθρο 438 του Κ.Π.Δ απαριθμεί τους λόγους για τους οποίους απαγορεύεται η έκδοση. Σύμφωνα με τη διάταξη, η έκδοση απαγορεύεται: α) αν εκείνος για τον οποίο ζητείται ήταν ημεδαπός όταν τελέστηκε η πράξη, β) αν η δίωξη και τιμωρία του εγκλήματος, που τέλεσε στο εξωτερικό ανήκει σύμφωνα με τους ελληνικούς νόμους στα ελληνικά δικαστήρια, γ) αν πρόκειται για έγκλημα, που κατά τους ελληνικούς νόμους χαρακτηρίζεται πολιτικό, στρατιωτικό, φορολογικό ή δια του τύπου, ή διώκεται ύστερα από έγκληση αυτού, που αδικήθηκε ή όταν από τις περιστάσεις προκύπτει ότι η έκδοση ζητείται για λόγους πολιτικούς, δ) αν σύμφωνα με τους νόμους του κράτους, που ζητεί την έκδοση ή του ελληνικού κράτους ή του κράτους, που τελέστηκε το έγκλημα έχει προκύψει πριν από την απόφαση για την έκδοση νόμιμος λόγος, που εμποδίζει τη δίωξη ή την εκτέλεση της ποινής ή αποκλείει ή εξαλείφει το αξιόποινο και ε) αν πιθανολογείται ότι εκείνος για τον οποίο ζητείται η έκδοση θα καταδιωχθεί από το κράτος στο οποίο παραδίδεται για πράξη διαφορετική από εκείνη για την οποία ζητείται η έκδοση. Η απαρίθμηση των περιπτώσεων απαγόρευσης εκδόσεως του εκζητούμενου, όπως προκύπτει από την ως άνω διάταξη, είναι περιοριστική. Ωστόσο, καίτοι η παραβίαση των δικαιωμάτων του εκζητούμενου, που απορρέουν από το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνεται ρητά ως λόγος

³⁹⁴ Οι γενικά παραδεδομένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου.

³⁹⁵ Σελ. 7.

άρνησης έκδοσης, δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι τα δικαιώματα αυτά θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι τυγχάνουν τον σεβασμό του εκζητούντος κράτους. Συνεπώς, εάν υφίστανται σοβαροί λόγοι να πιστεύεται ότι σε περίπτωση εκδόσεως, ο εκζητούμενος κινδυνεύει να υποστεί βασανιστήρια ή μεταχείριση ή ποινή απάνθρωπη και εξευτελιστική το κράτος εκτέλεσης θα πρέπει να αποφανθεί κατά της εκδόσεως.

2. Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης

Ομοίως, η απόφαση – πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης δεν συμπεριλαμβάνει στους λόγους άρνησης εκτέλεσης, υποχρεωτικούς και δυνητικούς, την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Σε κάθε περίπτωση όμως, παρά την απουσία μίας ρήτρας τέτοιου περιεχομένου, η υποχρέωση των δικαστικών αρχών εκτέλεσης να προβαίνουν στον αναγκαίο έλεγχο συμμόρφωσης του κράτους έκδοσης του εντάλματος με τις επιταγές προστασίας των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, προκύπτει αναμφίβολα από μία σειρά λοιπών διατάξεων, που προβλέπονται από το Σύνταγμα, από την απόφαση – πλαίσιο και από τον εθνικό νόμο μεταφοράς.³⁹⁶ Ειδικότερα, η υποχρέωση σεβασμού των εν γένει θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών διακηρύσσεται αφ' ενός στο προοίμιο, αφ' ετέρου στο πρώτο άρθρο της απόφασης-πλαίσιο ως γενικής αρχής, που διέπει τη σύνολη διαδικασία (δηλ. έκδοσης και εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης).³⁹⁷ Επιπλέον, η πργ. 2 του άρθρου 1 του νόμου ενσωμάτωσης ορίζει ότι η εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών, που διατυπώνονται στο ισχύον Σύνταγμα και στο άρθρο 6 της ΣΕΕ, περιέχει δε ρητή μνεία ότι σε κάθε περίπτωση, ο εκζητούμενος δεν απομακρύνεται, ούτε απελαύνεται, ούτε εκδίδεται σε κράτος, όπου διατρέχει σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση. Συνεπώς, σε περίπτωση, που διαταχθεί η εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης σε κράτος στο οποίο ο εκζητούμενος διατρέχει σοβαρό κίνδυνο να υποστεί την ως άνω μεταχείριση, ο τελευταίος έχει το δικαίωμα, σύμφωνα με το άρθρο 22 του ν.

³⁹⁶ Ι. Κυριτσάκη, ό. π., σελ. 274.

³⁹⁷ Ο. Τσόλκα, Ζητήματα εφαρμογής του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης υπό το πρίσμα της δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, ό. π., σελ. 2.

3251/2004, να ασκήσει έφεση ενώπιον του Α.Π κατά της απόφασης του Συμβουλίου Εφετών, που διατάσσει την εκτέλεση αυτού.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Αν και η απαγόρευση των βασανιστηρίων διακηρύσσεται με τρόπο απόλυτο και ανεξάιρετο τόσο στο ελληνικό Σύνταγμα όσο και σε πλειάδα διεθνών συμβάσεων, ωστόσο η πρακτική των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης από κρατικά όργανα δεν έχει εκλείψει. Όπου και όποτε ατονούν ή καταλύονται οι ελεύθεροι θεσμοί δυναμώνει και θριαμβεύει η βία και εμφανίζονται τα βασανιστήρια. Και αυτό γιατί ο βασανισμός αποτελεί προϊόν των καθεστώτων, που ταυτίζουν το νόμο με τον αυταρχισμό και τα προνόμια μιας τάξης, αυτός δε ο συγκεντρωτικός κρατισμός έχει πάντοτε ανάγκη βασανιστών.

Ο βασανισμός ανθρώπου είναι έγκλημα ειδικότατο, όπως και όπου γίνεται, για οποιαδήποτε αιτία και σε οποιαδήποτε βαθμό. Έγκλημα όπως η δουλεία, η γενοκτονία και οι φυλετικές διακρίσεις. Το ανθρώπινο σώμα είναι ιερό, η προσωπικότητα του ατόμου, η ελευθερία της σκέψης, η συνείδηση και η αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστες, οι δε συνέπειες του βασανισμού είναι ανεπανόρθωτες.³⁹⁸

Τα βασανιστήρια και οι άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας τυποποιήθηκαν ως έγκλημα και στην Ελλάδα με τον ν. 1500/1984 «Ποινικός Κολασμός των Βασανιστηρίων». Ωστόσο, στα χρόνια, που ακολούθησαν την εισαγωγή των ανωτέρω διατάξεων στον Π.Κ., η πρακτική της εφαρμογής του νομικού πλαισίου για τα βασανιστήρια και τις άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μόνο απογοητευτική μπορεί να χαρακτηριστεί.³⁹⁹ Τα Δικαστήρια φαίνονται απρόθυμα να υπάγουν τα πραγματικά περιστατικά υποθέσεων στο ως άνω νομικό πλαίσιο με αποτέλεσμα η νομολογία, που έχει ασχοληθεί με υποθέσεις βασανιστηρίων να είναι υποτυπώδης.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Κ. Σιμόπουλος, ό.π., σελ. 17 επ.

³⁹⁹ Δ. Σπινέλλης, Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα, τα αυστηρά νομικά κείμενα και τα αμφίβολα αποτελέσματά τους, ό.π., σελ. 844 – 845, ο οποίος ανέφερε επί λέξει: «από το σημαντικό για τις παραπάνω εξελίξεις έτος 1984 πέρασαν 14 χρόνια και πλησιάζουν 15. Θα περίμενε κανείς, ότι κατά το διάστημα αυτό η μετά το 1974 ομαλή δημοκρατική ζωή, οι αυστηρές απαγορεύσεις του Συντάγματος και της Σύμβασης ΟΗΕ και η απειλή δρακόντειων πεινών από τα άρθρα 137 Α – 137 Δ του Π. Κ θα είχαν ως αποτέλεσμα, αν όχι την εξάλειψη, τουλάχιστον τη σημαντική μείωση της πρακτικής των βασανιστηρίων στη χώρα μας. Θα περίμενε κανείς πάντως, και αν παρουσιάζονταν μεμονωμένα φαινόμενα παραβάσεως των απαγορεύσεων, να εφαρμόζονται τα άρθρα αυτά, να ασκούνται ποινικές διώξεις και να επιβάλλονται από τα δικαστήρια οι προβλεπόμενες ποινές, σύμφωνα με τη θέληση του νομοθέτη. Και αν ακόμη δεν είναι δυνατόν να ανακαλυφθούν όλες οι περιπτώσεις τέτοιων εγκλημάτων, τουλάχιστον θα περίμενε κανείς ένα σημαντικό ποσοστό από τις παρουσιαζόμενες παραβάσεις να φθάνει στα δικαστήρια και εκείνα να εφαρμόζουν τους νόμους».

⁴⁰⁰ Για τη σχετική προβληματική βλ. σε Κ. Σιμόπουλο, ό.π., σελ. 524 – 536, ο οποίος αναφέρει επί λέξει (σελ. 530) : «είναι ολοφάνερο πως η θεσμοθετημένη διεθνής κατάργηση των βασανιστηρίων και ο ελληνικός νόμος που θεωρεί τον βασανισμό για οποιαδήποτε αιτία και οποτεδήποτε ιδιώνυμο και

Στην τελευταία (έτους 2012) Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για την Αστυνομική Βία στην Ελλάδα⁴⁰¹ αναφέρονταν ότι η τελευταία γνωρίζει μόνο πολύ μικρό αριθμό υποθέσεων στις οποίες μέλη των σωμάτων ασφαλείας είχαν κατηγορηθεί και παραπεμφθεί σε δίκη για βασανιστήρια και άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μετά τη θέσπιση του άρθρου 137 Α Π.Κ. Συγκεκριμένα, μεταξύ των ετών 1988 και 2012, η οργάνωση είχε καταγράψει δώδεκα (12) υποθέσεις, στις οποίες μέλη των σωμάτων ασφαλείας είχαν διωχθεί ποινικά και παραπεμφθεί σε δίκη με βάση τα άρθρα 137 α (1), (2) ή (3), εκ των οποίων και μόνο μία εξ αυτών είχε ως αποτέλεσμα την καταδίκη για τη χρήση βασανιστηρίων, όπως διατυπώνονται στα άρθρα 137 Α πργ. 1 και 2.

Πέραν τούτου, το ελληνικό νομικό πλαίσιο για το έγκλημα αυτό εμφανίζεται τουλάχιστον ελλιπές σε σχέση με το κανονιστικό περιεχόμενο των εννοιών «βασανιστήριο», «απάνθρωπη» και «εξευτελιστική» μεταχείριση και την εγγυητική εμβέλεια των διατάξεων του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και 4 του ΧΘΔΕΕ, οι οποίες παρέχουν αναμφίβολα ευρύτερο πλαίσιο προστασίας για το άτομο. Συνεπώς, καθίσταται επιβεβλημένη η μεταβολή της νομοθεσίας και της νομολογία μας, ώστε να προσαρμοστεί η παρεχόμενη από την έννομη τάξη μας προστασία με την ερμηνεία του ΕΔΔΑ ούτως ώστε να διευρυνθεί η προστασία των πολιτών έναντι της κρατικής εξουσίας μέσα στη σύγχρονη κοινωνία.

Άλλωστε, ναι μεν οι ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα αποτελούν τμήμα του ισχύοντος Συνταγματικού Δικαίου, όμως *«στο βαθμό που η προστασία τους στο διεθνές επίπεδο αποτελεί και εσωτερικό δίκαιο, η μελέτη τους πρέπει να γίνεται και ενόψει των σχετικών διεθνών κειμένων τα οποία μάλιστα υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου κατά το άρθρο 28 πργ. 1 εδ. α του Συντάγματος»*⁴⁰².

βαρύτατο αδίκημα, δεν έδρασαν ούτε πρόκειται να δράσουν αποτρεπτικά. Γιατί αναφέρονται στην καταστολή, στον κολασμό δηλαδή του βασανιστή όταν και αν αποκαλυφθεί το έγκλημά του. Αλλά οι βασανιστές παραμένουν συνήθως άγνωστοι, κρύβονται στο πυκνό σκοτάδι που δημιουργούν η συνενοχή και οι προστατευτικές φτερούγες των προϊσταμένων Αρχών. Ο ελληνικός νόμος 1500 θα αποδειχθεί νόμος σκιώδης και ανενεργός, όπως η αυστηρή επιταγή του καταστατικού χάρτη του 1822 και όλων των μεταγενέστερων Συνταγμάτων – τα βασανιστήρια και οι κολασμοί απαγορεύονται».

⁴⁰¹ http://www.amnesty.org.gr/wp-content/uploads/2012/07/Police-Violence-in-Greece_REPORT.pdf σελ. 31 και την εκεί υπ' αριθμ. 47 παραπομπή σε ΕΠΣΕ, Πρώτη καταδίκη αστυνομικού για κακουργηματική μορφή βασανιστηρίων με ηλεκτροσόκ, δελτίο τύπου, 13 Δεκεμβρίου 2011.

⁴⁰² Ε. Κρουσταλάκης, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των Δικαστηρίων, η διδασκαλία του Αριστόβουλου Μάνεση, ΝοΒ 2000, τόμος 48, τεύχος 11, σελ. 1723 – 1726.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φ. Ανδρέου, Ποινικός Κώδικας κείμενο, ερμηνεία, νομολογία, 1999³.

Του ιδίου, Ποινικός Κώδικας, κατ' άρθρο ερμηνεία - νομολογία – βιβλιογραφία, 2005⁴.

Ν. Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007³.

Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005².

Θ. Δαλακούρας, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, τόμος Ι, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2012.

Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Ποινικός Κώδικας και ειδικοί ποινικοί νόμοι, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009⁴.

Π. Κακκαλής – Ν. Κουράκης – Αντ. Μαγγανάς – Ιακ. Φαρσεδάκης, Ποινικός Κώδικας σχόλια – νομολογία – βιβλιογραφία – αιτιολογικές εκθέσεις, τόμος Α', εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000.

Δ. Καλτσώνης, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τόμος Ι : 1821 – 1940, εκδ. Ξιφαράς, Αθήνα, 2009.

Του ιδίου, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τόμος ΙΙ : 1941 – 2001, εκδ. Ξιφαράς, Αθήνα, 2010.

Π. Κανελλόπουλος, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκη της Λισσαβώνας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2010⁵.

Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998².

Του ιδίου, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011⁴.

Α. Κονταξής, Ποινικός Κώδικας, συνδυασμός θεωρίας και πράξης, τόμος Α΄, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2001³.

Του ιδίου, Ποινικός Κώδικας, Συνδυασμός θεωρίας και πράξης, τόμος Β΄, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000³.

Ι. Κυριτσάκη, Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και η αρχή του διττού αξιοποίνου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009.

Α. Κωνσταντινίδης, Η απόδειξη στην ποινική δίκη, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2012.

Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό Δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987.

Α. Μαγγανάς – Λ. Καρατζά, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005².

Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003.

Του ιδίου, Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία – εφαρμογή, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2009².

Λ. Μαργαρίτης, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος πρώτος (άρθρα 1 – 304), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011².

Του ιδίου, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος δεύτερος (άρθρα 305 – 603), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.

Χ. Μπάκας, Η θέση του κατηγορουμένου τις παραμονές της γαλλικής επανάστασης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1983.

Χ. Νάιντος, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2010.

Α. Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, η δομή της ποινικής δίκης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011⁵.

Π. Παραράς, Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001².

Κ. Σιμιτσης, Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στο διεθνές δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1996.

Κ. Σιμόπουλος, Βασανιστήρια και εξουσία, από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, το Βυζάντιο και την τουρκοκρατία ως την εποχή μας, Αθήνα, 1994.

Ε. Σ Στάθης, Το Σύνταγμα και ο Θούριος του Ρήγα, εκδ. Αρμός.

Α. Χαραλαμπίδης – Ι. Γιαννίδης, Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2009.

Α. Χαραλαμπίδης, Ποινικός Κώδικας ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος Α', άρθρα 1 – 206, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.

Β. Χριστιανός – Μ. Περάκης, Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, 2010.

Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002².

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Κ. Δ. Αβραάμ, Βάσανοι και βασανισταί, ΕΕΝ έτος 42^ο, 1975, σελ. 337 - 338.

Β. Αθανασάκη, Το οιονεί ευρωπαϊκό Σύνταγμα μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, ΕΔΔΔ 2/2012, σελ. 297 – 322.

Η. Αναγνωστόπουλος, Η παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης δίκης, ΠοινΧρ ΝΔ/2004, σελ. 5 – 10.

Χ. Δ. Αργυρόπουλος, Οι ποινικές διατάξεις για τα βασανιστήρια, Ποινική Δικαιοσύνη, 7/2002, έτος 5^ο, σελ. 772 – 776.

Ν. Βαλτικός, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ 1:1990, σελ. 16 – 20.

Ε. Βασιλακάκης, 9 + 1 σκέψεις για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ΠοινΔικ 2/2006, σελ. 204 – 209.

Π. Βογιατζής, Το «ζωντανό κείμενο» και η «ευρωπαϊκή συναίνεση» στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου : η δύσκολη ισορροπία μεταξύ δικαστικού ακτιβισμού και αυτοπεριορισμού, ΝοΒ τόμος 60, σελ. 1142 – 1161.

Μ. Γαλανού, Η ποιότητα των συνθηκών κράτησης στις ελληνικές φυλακές, το συναφές νομολογιακό προηγούμενο του Στρασβούργου με σημείο αναφοράς την ερμηνεία της ΕΣΔΑ, Ποινική Δικαιοσύνη 2/2011, έτος 14^ο, σελ. 221 – 235.

Θ. Δαλακούρας, Απαγορευμένα αποδεικτικά μέσα: δογματικές βάσεις για τη θεμελίωση των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην Ποινική Δίκη, ΠοινΧρ ΜΣΤ/1996, σελ. 321 – 347.

Ν. Δημητράτος, Η εξέλιξη του θεσμού των αποδεικτικών απαγορεύσεων στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο – συγχρόνως μια συγκριτική επισκόπηση του αντίστοιχου αμερικανικού και γερμανικού δικαιικού πλαισίου, ΠοινΧρον ΝΑ/2001, σελ. 5 – 13.

Γ. Δούδος, Τα βασανιστήρια, έγκλημα κατά του ανθρώπου, Αρμ. 1983, σελ. 830 – 835.

Α. Ζύγουρας, Η δικονομική αξιοποίησης υπό των ιδιωτών των παρανόμως αποκτηθέντων υπ' αυτών αποδεικτικών μέσων μετά την τελευταία νομοθετική μεταβολή, ΠοινΧρ ΝΗ/2008, σελ. 1013 – 1014.

Γ. Kaiser, Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων και η πρόληψη της εγκληματικής κατάχρησης εξουσίας, με απόδοση του άρθρου στην ελληνική γλώσσα από Α. Πιτσελά, ΠοινΛογ, 3/2007, σελ. 804 – 817.

Α. Καρράς, Κριτικές παρατηρήσεις στην Ποινική Δικονομική Νομολογία του Αρείου Πάγου κατά το έτος 2007, ΠοινΛογ 6/2007, σελ. 1493 – 1498.

Η. Καστανάς, Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έτους 1999, μέρος II : Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών, ΠοινΔικ 6/2000, έτος 3^ο, σελ. 625 – 631.

Ε. Κρουσταλάκης, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των Δικαστηρίων, η διδασκαλία του Αριστόβουλου Μάνεση, ΝοΒ 2000, τόμος 48, τεύχος 11, σελ. 1723 – 1726.

Σ. Κύρκος, Δοκιμάζοντας τους καρπούς του δηλητηριώδους δέντρου: η απειλή χρήσης βασανιστηρίων ως μορφή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης κατ' άρ. 3 της ΕΣΔΑ και οι επιπτώσεις της στην προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, με αφορμή την απόφαση της 1-6-2010 του ΕΔΔΑ επί της προσφυγής Gafgen κατά Γερμανίας, ΠοινΔικ 10/2011, σελ. 1132 – 1139.

P. Mahoney, Σκέψεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, Από το Στρασβούργο στο Λουξεμβούργο και αντίστροφα, Αρμ. 2012, 1, σελ. 9 - 30.

A. Μίχος, Το πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των οργάνων του δικτατορικού καθεστώτος δια διαπραχθείσας υπό τούτων εγκληματικές πράξεις κατά την διάρκεια του καθεστώτος τούτου, EEN 1976, σελ. 83 - 87.

T. Νικολόπουλος, Απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά τη διάρκεια αστυνομικής κράτησης (Απ. ΕυρΔΔΑ, Tomasi κατά Γαλλίας της 27 Αυγούστου 1992), Υπερ. 1994, σελ. 1215 – 1221.

Στ. Παπαγεωργίου – Γονατάς, Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις ως έκφραση Συνταγματικών Επιταγών, ΠοινΛογ 1/2003, σελ. 17 – 28.

A. Παπαδαμάκης, Η νομολογία του Αρείου Πάγου στο χώρο της Ποινικής Δικονομίας υπό το φως των προβλέψεων της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 5/2004, έτος 7^ο, σελ. 582 – 587.

K. Παρασκευοπούλου – Γρηγορίου, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΠοινΔικ 10/1999 (έτος 2^ο), σελ. 1052 – 1054.

E. Πουλαράκης, Η νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με την απόδειξη στην ποινική δίκη, ΠοινΔικ 8 – 9/2008, έτος 11^ο, σελ. 1094 – 1106.

Χρ. Σατλάνης, Σκέψεις προς αποσαφήνιση του επιτρεπτού ή μη της αξιοποίησης της μαγνητοταινίας ή της βιντεοταινίας ως αποδεικτικού μέσου (με αφορμή την απόφαση του Αρείου Πάγου υπ' αριθ. 53/2010, ΠοινΔικ 7/2012, σελ. 626 – 639.

A. Σκόρδας, Η υποχρέωση του κράτους για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας κατά το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, ΕλλΔνη, 42 (2001), σελ. 48 – 54.

Δ. Σπινέλλης, Η αντιμετώπιση των βασανιστηρίων στην Ελλάδα, τα αυστηρά νομικά κείμενα και τα αμφίβολα αποτελέσματά τους, Υπερ. 1999, σελ. 837 – 862.

Του ιδίου, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, Ποινικά Χρονικά, ΛΣΤ΄, 1986, σελ. 865 – 886.

Δ. Σπυράκος, Ποινικοποίηση των βασανιστηρίων: επίσημη στάση και πραγματικότητα, Υπερ. 1993, σελ. 31- 45.

Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ ΝΘ/2009, σελ. 3 - 11.

Της ίδιας, Βασανιστήρια και κατάχρηση εξουσίας, «μια περίπτωση εσφαλμένης ερμηνείας του νόμου», Υπερ. 1999, σελ. 455 – 459.

Α. Τζαννετής, Η αξιόποινη απόκτηση αποδεικτικών μέσων, ΠοινΧρ ΜΗ, 1998, σελ. 105 – 109.

Γρ. Τσόλιας, Το άρθρο 211 Α΄ ΚΠΔ, ανάμεσα στην ηθική απόδειξη και στην δεσμευτικότητα των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην Ποινική δίκη (εξ αφορμής του υπ’ αριθμ. 1264/1999 βουλεύματος Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, ΠοινΧρ ΝΒ/147, και της υπ’ αριθμ. 5/2001 Διάταξης Ανακριτού Χίου, ΠοινΧρ ΝΒ/162), ΠοινΧρ ΝΒ/2002, σελ. 176 – 184.

Ο. Τσόλκα, Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ένα «φιλόδοξο» μέσο για την προώθηση της δικαστικής συνεργασίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠοινΧρ ΝΒ/2002, σελ. 103 – 111.

Της ίδιας, Ζητήματα εφαρμογής του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης υπό το πρίσμα της δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, Επιμορφωτικό Σεμινάριο της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών, «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Έκδοσης, Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, Σύμβαση δικαστικής συνδρομής», 25-26.10.2011, υπό δημοσίευση.

Ν. Φραγκάκης, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έγινε 50 χρόνων, ΝοΒ 2000, τόμος 48, τεύχος 11, σελ. 1721 – 1722.

Α. Χαραλαμπίκης, Το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά τα βασανιστήρια, Υπερ. 1995, σελ. 659 – 672.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

http://www.amnesty.org.gr/wp-content/uploads/2012/07/Police-Violence-in-Greece_REPORT.pdf.

http://des.panteion.gr/docs/ekekdaad_tetr_29_30_3_5_12.pdf

<http://constitutionalism.gr/html/ent/221/ent.2221.asp>

http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage_EN

<http://curia.europa.eu/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΕΛΛΑ

ΠΡΟΣΦΕΥΓΟΝΤΕΣ	ΠΡΟΣΦΥΓΗ	ΑΠΟΦΑΣΗ
Tyger κατά Ηνωμένου Βασιλείου	5856/1972	25.04.1978
Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου	14038/1988	07.07.1989
Varas κλπ. κατά Σουηδίας	15576/1989	20.03.1991
Vilvarajah κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου	13163/87 κλπ	30.10.1991
Tomasi κατά Γαλλίας	12850/1987	27.08.1992
Λουιζίδου κατά Τουρκίας	15318/1989	23.03.1995
Ribitsch κατά Αυστρίας	18896/1991	04.12.1995
Aksoy κατά Τουρκίας	21987/1993	18.12.1996
D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου	30240/1996	02.05.1997
Raninen κατά Φινλανδίας	20972/1992	16.12.1997
Selmouni κατά Γαλλίας	25803/1994	28.07.1999
V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου	24888/94	16.12.1999
Labita κατά Ιταλίας	26772/1995	06.04.2000
Kudla κατά Πολωνίας	30210/1996	26.10.2000
Peers κατά Ελλάδος	28524/1995	19.04.2001

Valasinas κατά Λιθουανίας	44558/1998	24.10.2001
Kalashnikov κατά Ρωσίας	47095/1999	15.10.2002
Lorse κλπ. κατά Ολλανδίας	52750/1999	04.02.2003
Van der Ven κατά Ολλανδίας	50901/1999	04.02.2003
Kaya κατά Τουρκίας	22535/1993	28.03.2003
Aktas κατά Τουρκίας	24351/1994	24.04.2003
Kuznetsov κατά Ουκρανίας	39042/1997	29.04.2003
Ocalan κατά Τουρκίας	46221/1999	29.04.2003
McGlinchey κλπ. κατά Ην. Βασιλείου	50390/2000	29.07.2003
Hukic κατά Σουηδίας	17416/2005	27.09.2005
Bader κατά Σουηδίας	13284/2004	08.11.2005
Bekos κλπ. κατά Ελλάδος	15250/2002	13.12.2005
Mikheyev κατά Ρωσίας	77617/2001	26.01.2006
Turan κατά Τουρκίας	879/2002	02.03.2006
Melnik κατά Ουκρανίας	72286/2001	28.03.2006
Sanchez κατά Γαλλίας	59450/2000	04.07.2006
Jalloh κατά Γερμανίας	54810/2000	11.07.2006
Mayeka κλπ. κατά Βελγίου	13178/2003	12.10.2006

Khudobin κατά Ρωσίας	59696/2000	26.10.2006
Σερίφης κατά Ελλάδος	27695/2003	02.11.2006
Sotiropoulou κατά Ελλάδος	40225/2002	18.01.2007
Osmanoglu κατά Τουρκίας	48804/1999	24.01.2007
Wieser κατά Αυστρίας	2293/2003	22.02.2007
Yagiz κατά Τουρκίας	27473/2002	06.03.2007
Gorodnitchev κατά Ρωσίας	52058/1999	24.05.2007
Secic κατά Κροατίας	40116/2002	31.05.2007
Koutcherouk κατά Ουκρανίας	2570/2004	06.09.2007
Riad κατά Βελγίου	29787/2003	24.01.2008
Idiab κατά Βελγίου	29810/2003	24.01.2008
Ismoilov κλπ. κατά Ρωσίας	2947/2006	24.04.2008
Dedovskiy κλπ. κατά Ρωσίας	7178/2003	15.08.2008
Guvenc κατά Τουρκίας	70337/2001	20.01.2009
Musial κατά Πολωνίας	28300/2006	20.01.2009
Ramishvili κλπ. κατά Γεωργίας	1704/2006	27.01.2009
Paladi κατά Μολδαβίας	39806/2005	10.03.2009
S.D κατά Ελλάδος	53541/2007	11.06.2009
Khider κατά Γαλλίας	39364/2005	09.07.2009

Sulejmanovic κατά Ιταλίας	22635/2003	16.07.2009
Tabesh κατά Ελλάδος	8256/2007	26.11.2009
V.D κατά Ρουμανίας	7078/2002	16.02.2010
Gafgen κατά Γερμανίας	22978/2005	01.06.2010
Garayev κατά Αζερμπαϊτζάν	53688/2008	10.06.2010
Xiros κατά Ελλάδος	1033/2007	09.09.2010
Muminov κατά Ρωσίας	42502/2006	04.11.2010
Milanovic κατά Σερβίας	44614/2007	14.12.2010
M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδος	30696/2009	21.01.2011
Elefteriadis κατά Ρουμανίας	38427/2005	25.01.2011
R. U. κατά Ελλάδος	2237/2008	07.06.2011
H. R. κατά Γαλλίας	64780/2009	22.09.2011
Guler κατά Τουρκίας	29612/2005	04.10.2011
Ongel κατά Τουρκίας	30668/2005	04.10.2011
Yakubov κατά Ρωσίας	7265/2010	08.11.2011
Zontul κατά Ελλάδος	12294/2007	17.01.2012
Gunes κατά Τουρκίας	9829/2007	10.07.2012
Abdulkhakon κατά Ρωσίας	14743/2011	02.10.2012
Lin κατά Ελλάδος	58158/2010	06.11.2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Α.Π 761/1973

ΕφΘεσ. 189/1981

Α.Π 1091/1992

ΣυμβΣτρατΛαρ. 111/1995

ΣυμβΝαυτΠειρ. 213/1997

Μ.Ο.Ε Θεσ. 46 – 48/1997

ΣυμβΠλημΘεσ. 1437/1997

ΣυμβΕφετΘεσ. 608/1998

Α.Π 1035/2003

Α.Π 1999/2003

ΠεντΝαυτΠειρ 359/2007

ΣυμβΑ.Π 492/2007

ΣυμβΠλημΑθ. 326/2008

ΣυμβΝαυτΠειρ. 12/2012